magazin istoric

ANUL VII Nr. 1 (70) IANUARIE 1973

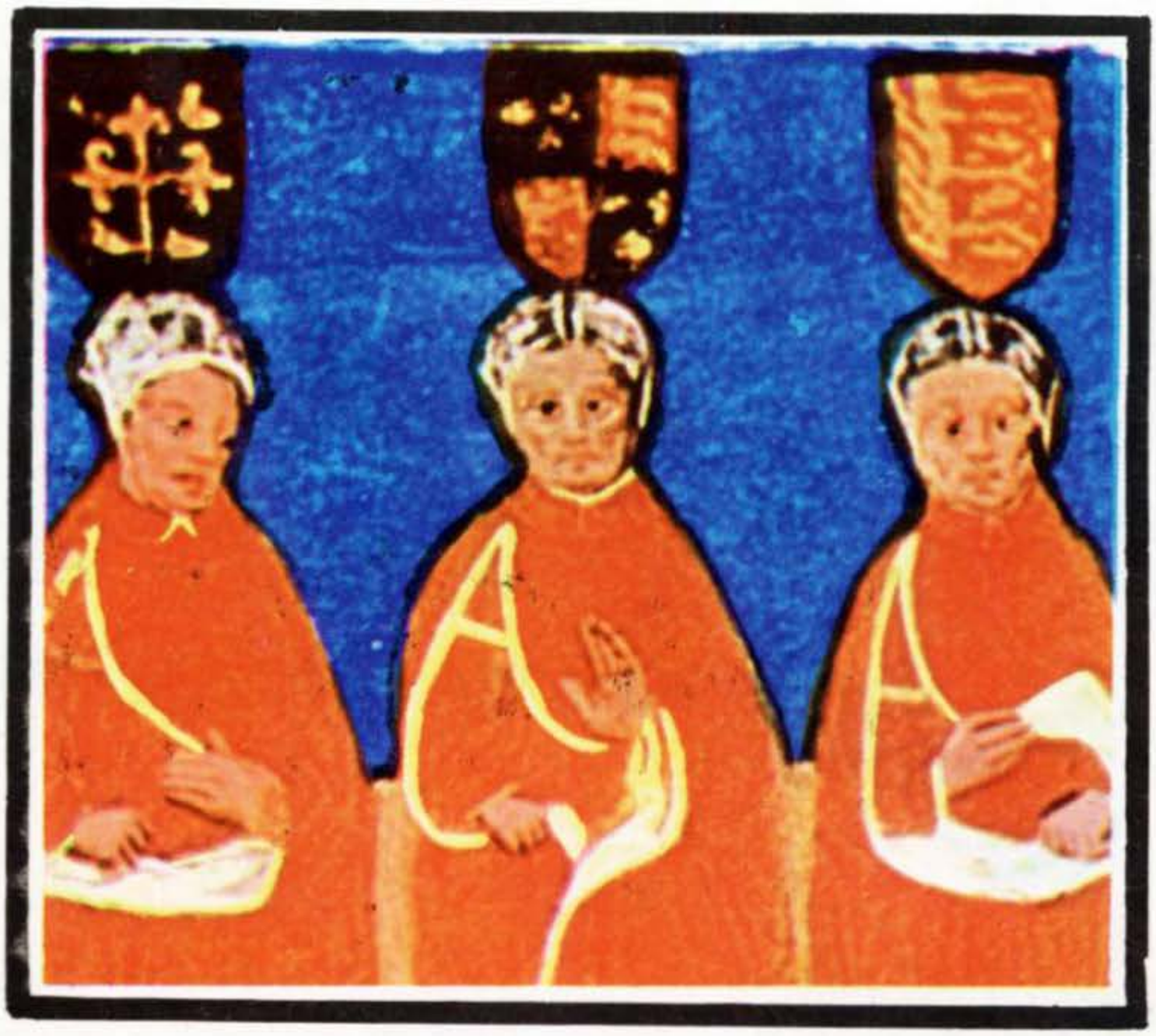

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul VII - Nr. 1 (70)
ianuarie 1973

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CĂNDEA
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

COPERTELE NOASTRE

① ② ③ ④

① După înfrîngerea răscoalei, a urmat o judecată sumară şi mulţi ţărani au fost daţi pe mîna călăilor **(„Să nu mai fie şerbi în Anglia !“, p. 38)**

② Obişnuita plimbare prin parcul de la Colombey a generalului de Gaulle **(Cum a murit generalul de Gaulle,** p. 12)

③ La Tismana, un tablou votiv pare a înfăţişa pe Mircea cel Bătrîn şi pe tatăl său, Radu I ; după opinia altor cercetători, ar fi vorba de Mircea Ciobanul şi unul din fiii săi **(„Principele cel mai puternic şi cel mai viteaz“ — Mircea cel Bătrîn,** p. 2)

④ Lumea romană în viziunea medievală a pictorului Antoine Caron (1521-1599) **(Un împărat blajin şi o epocă dramatică,** p. 62)

SUMAR

„Principele cel mai puternic şi cel mai viteaz“ — Mircea cel Bătrîn : BARBU T. CÂMPINA 2
„Ne-am unit fiindcă toţi eram români...“ : M. FLORESCU, V. NICOLAE . . 9
Cum a murit generalul de Gaulle : JEAN MAURIAC 12
„Idee răpede despre resbelul de partizani“ : CONSTANTIN ANTIP 20
Liberalii şi conservatorii în proces (I) : ION BULEI 25
Itinerar arheologic în România : GUY RACHET 31
„Să nu mai fie şerbi în Anglia !“ : RADU MANOLESCU 38
Întîlnirile mele cu dr. Petru Groza : JORDÁKY LAJOS 48
• **O scrisoare inedită a istoricului Hugh Seton-Watson către dr. Petru Groza** . 52
Colocviu despre iliri : VLADIMIR DUMITRESCU 53
Trimisul Bourbonilor la Congresul de la Viena : WALTER GÖRLITZ . . 54
Trecutul nostru în conştiinţa lumii : VIRGIL CĂNDEA 58
Marele lor nume de Români : JULES MICHELET 60
Un împărat blajin şi o epocă dramatică : D. TUDOR 62
Cine l-a finanţat pe Hitler : M. MIRCEA 67
Ctitorii brîncoveneşti : ION DRAGOMIRESCU 71
Ghana, Mali, Songhai — mari imperii ale Africii Negre : J. C. GRAFT-JOHNSON 74
Beduini de origine... valahă ? : U. VĂLUREANU 82
În reflectorul istoriei — clima : V. LIVEANU 85
1914 — România rămîne neutră : EMA NASTOVICI 89
• **Zîmbete din cronici** . . . 93 • **Cărţi sosite la redacţie** . . . 95
• **Poşta** Magazin istoric . . . 97

„Principele cel mai puternic și cel mai viteaz“: MIRCEA CEL BĂTRÎN

Unul dintre cei mai valoroși istorici ai generației formate imediat după 23 August 1944, Barbu T. Câmpina (1923-1959) și-a înscris numele în istoriografia românească nu printr-un mare număr de lucrări, ci prin calitățile deosebite ale gîndirii sale marxiste și scrisului său inspirat. Cele cîteva studii publicate în timpul vieții — între care două lucrări masive : Despre rolul genovezilor la gurile Dunării în sec. XIII-XIV **(1953) și** Cercetări cu privire la baza socială a puterii lui Ștefan cel Mare **(1956) — au adus puncte de vedere noi, aprofundate, în domeniile abordate, deși nu toate tezele susținute atunci mai pot fi valabile azi, în lumina noilor cercetări și interpretări. Pentru activitatea sa științifică, Academia i-a decernat premiul „Nicolae Bălcescu“.**

Sub îngrijirea lui Damaschin Mioc și Eugen Stănescu, Editura Academiei pregătește apariția unui prim volum de Studii de istorie medie a României, **conținînd atît lucrări tipărite, cît și o parte din cele inedite. Dintre acestea din urmă face parte și** Lupta Țării Românești împotriva expansiunii otomane (1335-1415), **din care prezentăm cititorilor noștri, în avanpremieră, un fragment. Nu este vorba de o prezentare exhaustivă a personalității marelui voievod, ci de punctarea unor momente semnificative ale creșterii treptate a puterii și prestigiului lui Mircea în primii ani ai veacului XV, adică în perioada care a precedat intervenția sa în certurile dinastice din Imperiul otoman în anii 1409-1411, ani care marchează apogeul domniei sale.**

Titlul și subtitlurile aparțin redacției.

Avanpremieră editorială

BARBU T. CÂMPINA

Preluînd în mîinile sale conducerea ofensivei împotriva Imperiului otoman, Mircea cel Bătrîn nu făcuse decît să tragă cele mai firești concluzii din ansamblul datelor cuprinse în situația internațională. Se vădise, anume, că în condițiile create de politica marilor puteri din sud-estul Europei, numai Țara Românească dorea efectiv să inițieze o acțiune energică și de perspective suficient de largi.

Or, datorită fărîmițării otomane, o astfel de acțiune devenise în aceeași măsură posibilă și imperios necesară [...] Slăbirea puterii centrale a imperiului făcuse din căpeteniile vechilor emirate asiatice, aliații oricăror proiecte de luptă antiotomană. Dar același declin al puterii de stat aducea pe conducătorii provinciali ai Rumeliei la o complicată intensificare a incursiunilor lor de pradă ; era singura compensație pe care ei o găsiseră față de încetinirea ritmului de războaie a sultanului pe pămîntul european în anii de imediat după bătălia de la Nicopole [1396 — n.r.].

Cei mai zeloși aliați ai turcilor

Cum tot în acești ani se instalaseră la Dunăre adevărate baze de plecare pentru azapi și achingii,* Mircea cel Bătrîn era silit să reacționeze cu toată hotărîrea ; altfel, era amenințat cu nimicirea a aproape întregului produs al muncii pe care o depunea poporul român pe ogoarele și în tîrgurile sale. Un cronicar osman afirmă că „principele valahilor a suferit atîtea pagube de la oștenii achingii ai emirului Suleiman din Rumelia, încît toată țara lui a fost prefăcută în pustie". El precizează, apoi, în chip limpede, că tocmai de la lupta împotriva acestor devastări a pornit Mircea cel Bătrîn în intervenția lui atît de cutezătoare înlăuntrul Imperiului turc ; alte mărturii atribuie aceeași origine gestului politic al lui Mircea. Este necesar să analizăm mai de aproape împrejurările atît de stăruitor invocate de oamenii vremii, un grup de situații care a alcătuit în adevăr cadrul de pregătire al ofensivei românești.

Afirmația cronicarului turc conține, desigur, o parțială exagerare. Dar este la fel de sigur că măcar unele regiuni de la nordul Dunării, dacă nu întreg teritoriul țării, au trebuit să fie efectiv pustiite de bandele jefuitorilor achingii. În alte cazuri analoge, mărturii pe care nu le putem pune la îndoială ne încredințează că „nimeni nu se simțea în siguranță în afara locurilor fortificate". Expedițiile capătă o astfel de frecvență, încît apărarea în dosul unor întărituri devine o necesitate de fiecare clipă ; nici măcar ogoarele nu mai puteau fi lucrate în anumite ținuturi din apropierea granițelor, unde locuitorii „pier literalmente de foame".

Este concludentă, de altfel, răspîndirea luată de către folosirea unor sclavi români la curtea sultanului începînd de pe la 1400 ; ei nu pot proveni decît din „cincimea" ** rămasă de pe urma acelor expediții despre care știm că erau menite să ia în captivitate pe locuitorii pașnici de la nordul Dunării, atacați prin surprindere de azapi și achingii. Tot ca rezultat al unor astfel de incursiuni de înrobire, se extinde brusc în această vreme activitatea traficanților de sclavi genovezi și venețieni. Cu colaborarea acestora, robii români apar acum pe toate piețele mediteraneene ; în 1401 îi găsim pînă în regatul Aragonului.

Trebuie să adăugăm că bandele de pradă foloseau la marginile Țării Românești înlesniri excepționale create de confuzia situațiilor politice dobrogene. Fostele provincii ale lui Ivanco *** se găseau sub dominația politică a turcilor [...], deși ele nu erau în întregime guvernate de dregători otomani. De Țara Românească atîrna acum numai așa-numita **Podunavia**, o fîșie de pămînt pe malul drept al Dunării, cu cîteva cetăți de strajă. În restul teritoriului dobrogean (îndeosebi în nordul său) se menținea probabil autoritatea unor feudali localnici. Granița turcească depășea, însă, la nord Silistra și înainta astfel suficient de departe pentru a permite căpeteniilor de azapi și achingii să clădească un cap de pod de pe care ei puteau să cadă fără veste în mijlocul țării lui Mircea.

---

* Trupe prădalnice din armata provincială (vezi *Magazin istoric*, nr. 3/1972).

** A cincea parte a prizonierilor era destinată comandantului trupei respective — *n.r*

*** Despot al Dobrogei, la a cărui moarte Mircea a unit Dobrogea cu Țara Românească (1389) — *n.r.*

O nouă întorsătură a fost luată, de altfel, de la 1399, de aceste stări de lucruri, punînd la dispoziția turcilor mijloace noi de cotropire. Este vorba de hotărîrea neașteptată prin care Sigismund renunță la stăpînirea Chiliei și **instalează aci pe genovezi,** în cadrul unor planuri cețoase de reorganizare a căilor comerciale din Marea Neagră și de colaborare pe această bază cu negustorii italieni. La gurile Dunării se găsea, așadar, din nou o colonie a acestora, stăpînind cetatea însăși și reluîndu-și activitatea atît de potrivnică intereselor românești ; într-o poziție cheie pentru apărarea întregului bazin al Dunării, se aflau acum cei mai zeloși aliați ai turcilor din tot sud-estul Europei.

Nu poate fi îndoială că tocmai influența genovezilor de la Chilia explică întărirea, în această vreme, a legăturilor dintre turci și unele elemente locale ; ea explică, însă, îndeosebi sprijinul multilateral găsit pe teritoriul Dobrogei de către bandele de azapi și achingii. Aci se găseau efectiv cele mai însemnate dintre bazele lor de plecare și tot aci se constituiseră adevărate adăposturi, în care jefuitorii se întorceau după expedițiile lor de la nordul Dunării ; ni s-au păstrat mărturii care ni-i arată făcîndu-și aci socoteala prăzilor, distribuind partea de robi ce revenea fiecăruia și numărînd faimoasa „cincime“ datorată căpeteniei lor. În toamna anului 1401, oastea celor „66 000 de turci“ care devastase Țara Românească este surprinsă de Mircea cel Bătrîn în mijlocul acestor îndeletniciri și anume pe malurile dobrogene ale Mării Negre. Este vădit, însă, că oastea otomană condusă aci de Evrenos-bei nu făcea decît să aplice în acest caz o rețetă pe care o vor fi folosit toate expedițiile analoge. Pe pămîntul Dobrogei, ele se găseau într-o poziție ideală pentru a-și pune la cale temeinic acțiunea de jaf, pentru a lovi fulgerător pe români dintr-un post înaintat, care mai avea și avantajul că se afla în mijlocul unor prieteni devotați ai turcilor. Nu numai că aceste bande se puteau sluji de serviciile feudalilor dobrogeni pentru protecția lor la Silistra sau pentru călăuzirea lor chiar mai departe, dincolo de Dunăre ; dar aci, lîngă vestita colonie genoveză, **care organiza ea însăși un uriaș trafic de sclavi,** căpeteniile turcilor își desfăceau de fiecare dată „cincimea“ în condițiile cele mai lesnicioase și mai satisfăcătoare cu putință.

Prețurile plătite comandanților otomani de către traficanții de sclavi de la gurile Dunării pentru capturile lor, au alcătuit chiar unul dintre stimulentele de seamă ale activității lor prădalnice pe pămîntul Țării Românești ; ele au hotărît, tocmai de aceea, și direcția pe care a luat-o acțiunea lui Mircea în anii următori.

Respectarea Țării Românești în Bizanț

Domnul român a înțeles din capul locului, de altfel, că efortul său de împotrivire la devastările otomane nu se putea mărgini în nici un caz la măsurile interne pe care el le inițiază începînd de pe la 1400: întărirea sistemului de cetăți, crearea unor

Statuia lui Mircea cel Bătrîn, opera sculptorului Ion Jalea, a fost dezvelită recent la Tulcea ►

dregătorii militare de tipul băniei Severinului și întărirea oastei sale — toate acestea erau importante, desigur, dar creau mijloace înguste care se și iroseau pe măsură ce se născuseră. În Dobrogea se dezvolta și mai departe pricina unei necontenite uzuri a forțelor pe care el își întemeia apărarea.

Chiar în noiembrie 1401, în timp ce se desfășura lupta împotriva invadatorilor conduși de Evrenos-bei, Mircea se văzuse astfel, silit, prin firea împrejurărilor, să-i urmărească pe turci și în afara hotarelor țării sale. El le-a dat o lecție exemplară cu acest prilej, zdrobindu-i cu totul cînd i-a ajuns în adăpostul lor dobrogean ; numai a douăzecea parte din oastea lui Evrenos a scăpat în fugă de mînia urmăritorilor. Dar acest succes, cu tot răsunetul pe care l-a avut pînă și în insulele Mediteranei, nu era **soluția** însăși, ci indica numai **calea** unei rezolvări mai eficace a problemei ridicate de azapi și achingii. El arăta, numai, că pentru a pune capăt incursiunilor, trebuia luptat împotriva centrului de necontenită asmuțire a acestora și de sprijin material al bazelor lor de plecare, trebuia nimicit focarul întreținut de negustorii apuseni la gurile Dunării.

Totul îl îndrepta, în 1401, pe Mircea spre această soluție. Un rol deosebit de însemnat l-a jucat și faptul că Sigismund a încetat, în acest an, să mai poată acoperi pe genovezi cu protecția largă pe care le-o acordase pînă aci ; lupte feudale extrem de violente dezlănțuite în Ungaria îl împiedică pe rege de la orice intervenție la gurile Dunării. De altă parte, încă din 1400 Mircea se pusese în legătură cu regele Poloniei, obținînd din partea acestuia, la sfîrșitul anului 1401, recunoașterea domnului pe care el îl instalase de curînd în scaunul Moldovei *. Se reconstituise, astfel, un echilibru politic care-i îngăduia lui Mircea o reală libertate de acțiune. Fără a pierde vremea, el pătrunde atunci în Dobrogea în fruntea unei puternice oștiri la care se alătură trupe recrutate și din Transilvania și de pe teritoriul lui Alexandru cel Bun.

În martie 1402, operațiile începuseră. Ele au dus, în lunile următoare, la izgonirea genovezilor din pozițiile ocupate de ei la Chilia. Această colonie a negustorilor apuseni a dispărut, atunci, pentru totdeauna de la hotarele țării noastre.

Respectul ce înconjură numele Țării Românești în Bizanț de pildă, imediat după această expediție, oglindește importanța victoriei prin care Mircea s-a impus, **chiar în ajunul bătăliei de la Ankara** **, ca unul dintre cei mai de seamă stăpînitori balcanici. Odată cu declinul puterii otomane, se va accentua și rolul care îi revenea în lupta pentru izgonirea cotropitorilor din sud-estul Europei.

Rămăseseră, de altminteri, în apropierea nemijlocită a țării, destule primejdii cuibărite fie printre stăpînirile feudal lor dobrogeni, fie printre pozițiile propriu-zis otomane de la marginile acestora. Războiul a și continuat, de aceea, la sudul Dunării, un timp destul de îndelungat ; în 1404, se înregistrează un nou val de ofensivă românească și noi victorii ale oștilor lui Mircea. O înverșunată rezistență pare să fi fost opusă îndeosebi de feudalii localnici. Luptele duse între „blestemații de ghiauri", ne explică un cronicar osman, au sfîrșit prin a dărîma cele mai puternice și mai bine clădite dintre cetățile provinciei.

Nu ne sînt cunoscute deajuns toate episoadele campaniei dobrogene (a cărei desfășurare va fi fost destul de confuză, de altfel, cum sînt în genere războaiele purtate în condițiile fărîmițării feudale) ; ele ne interesează, însă, mai puțin aci, decît rezultatul de ansamblu cu care, în 1406, se încheiase vădit o primă etapă a ofensivei lui Mircea cel Bătrîn.

Mare voievod și singur stăpînitor

Expresia materială izbitoare a acestui rezultat constă în lărgirea hotarelor țării. Mircea a guvernat **efectiv,** atunci,un teritoriu mai întins decît cel pe care l-au stăpînit vreodată predecesorii sau urmașii lui în scaunul statului feudal Țara Românească. Începînd din 1406, Mircea se intitulează în actele sale de cancelarie **„mare voievod și singur stăpînitor, domn a toată Țara Ungrovlahiei și al părților de peste munți, încă și spre părțile tătărești și herteg [duce — n.r.] al Amlașului și Făgărașului și domn al Banatului Severinului și de amîndouă părțile peste toată Podunavia, încă și pînă la Marea cea Mare și singur stăpînitor al cetății Dîrstor".**

Fiecare dintre elementele acestui titlu de un fast aproape împărătesc corespunde unor date reale și cît se poate de concrete ; nimic nu a fost introdus aci de o semeție goală, dornică numai de a amăgi prin flori zadarnice de stil. Astfel, în ce privește granița stăpînirilor sale, Mircea indică în chip minuțios cele trei etape în care erau depășite marginile cunoscute de „Ungrovlahia" moștenirii lui ; el enumeră trei grupuri de teritorii, mai întîi ținuturile intrate înainte de 1394 în puterea lui, apoi cele dobîndite în 1402 (Chilia cu unele prelungiri teritoriale la nordul Dunării) și, în fine, Dobrogea toată, la care se adăugase și Silistra, probabil în 1404-1406.

Este necesar să subliniem, însă, că Mircea a pus să se înscrie în acest titlu și celelalte înfăptuiri politice ale vremii lui. El evocă aci, în primul rînd toate reformele sale interne, rezumîndu-le în cuvîntul **samo-**

---

* Alexandru cel Bun, instalat de Mircea la 23 aprilie 1400 — *n.r.*

** La 20 iulie 1402, la Ankara, sultanul Baiazid Fulgerul a fost înfrînt de Timur Lenk (vezi *Magazin istoric*, nr. 8/1971) — *n.r.*

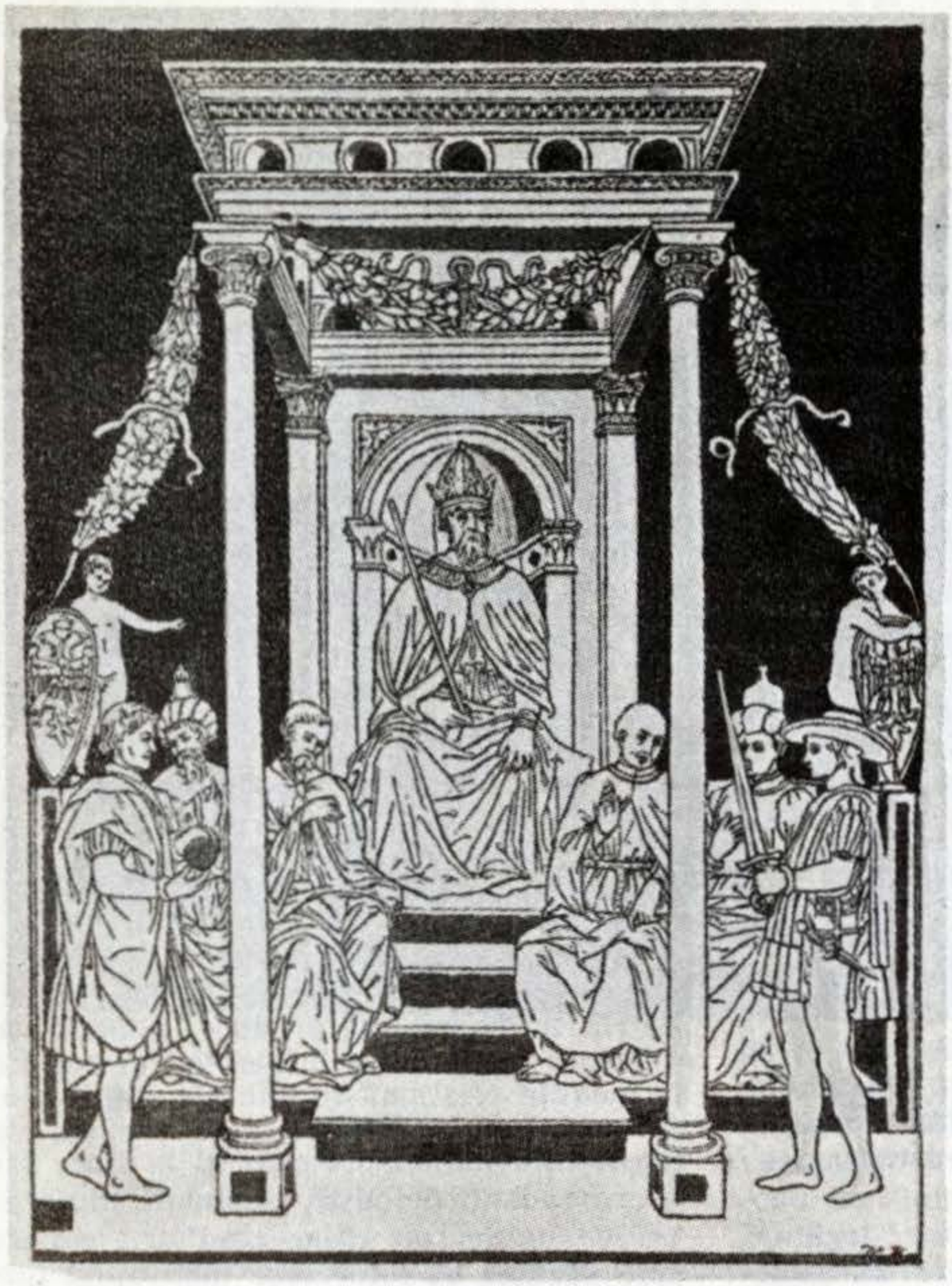

Sigismund de Luxemburg rege al Ungariei și Boemiei, împărat romano-german

dirjeț [„singur stăpînitor" — **n.r.**] cu care începe și se încheie lista posesiunilor lui. Astfel, el a devenit un „singur stăpînitor", un domn de o putere aproape autocratică, tocmai în procesul lărgirii treptate a hotarelor lui ; pămîntul care intrase, pe rînd, sub conducerea lui, a dat autorității domnești și un conținut nou, lărgind și atribuțiile acesteia, nu numai suprafața pe care ele se exercitau. Știm că instituțiile noi s-au născut anume în regiunile periferice și pe măsură ce creștea întinderea lor. Titlul o spune iarăși foarte limpede. Menționînd și „Banatul Severinului", el se referă în chip direct la acele așezăminte create îndeosebi pentru întărirea unui nou sistem militar, la alcătuirea și conducerea de către domnie a unor formațiuni de țărani și boiernași, ridicați acum în „oastea cea mare".

Rămîne să adăugăm că acest titlu de prestigiu este, totodată, o mărturie de înțelepciune și de cumpătare. Mențiunea **separată** a unei stăpîniri ca aceea a Dîrstorului, de pildă, faptul că grămăticului nu i se îngăduie să-i contopească pomenirea în șirul celorlalte cuceriri dobrogene, se explică prin împrejurarea că cetatea de la Dunăre era și **în practică** o unitate politică deosebită. Mircea i-a acordat efectiv o largă autonomie și i-a respectat tradițiile administrative. În frunte cu **chefalia** [„fruntașul", „căpetenia" — **n.r.**] lor, orășenii de la Dîrstor au putut continua o dezvoltare proprie, în forme de cultură locale, ca pe vremea în care nu căzuseră încă sub jugul turcesc. În parte, această politică era impusă, desigur, lui Mircea și de practicile curente ale guvernării în vremea lui, atît de favorabile îndeobște particularismului regional. Dar este la fel de sigur că el nu a aplicat o asemenea metodă doar din indiferență sau din neputința (tipic feudală) de a uniformiza obiceiurile supușilor lui. Știm anume că, la sudul Dunării, Mircea a știut să se facă iubit de localnici. Recunoștința acestora se exprimă în cîntecele unei tradiții populare vie pînă astăzi, și, de asemenea, într-o inscripție pusă de ei chiar în 1408, în limba atît de proprie a vieții lor municipale ; ei țineau să amintească urmașilor cele trăite de ei cînd **„Io Mircea marele voievod și domn a toată Ungrovlahia a izbăvit** [Silistra de turci]". Un astfel de monument nu se ridică decît în cinstea cui a alungat pe un cotropitor, fără a-și fi impus acolo el însuși, prin violență, o stăpînire cotropitoare. Este o mărturie prețioasă, pe lîngă altele, cu privire la **colaborarea** pe care domnul român a căutat-o, în genere, în mediul popoarelor din apropierea țării sale.

Trebuiau amintite toate aceste date, adeseori trecute cu vederea sau chiar răstălmăcite complet de istoriografie, pentru ca să fie deplin inteligibilă poziția politică a lui Mircea . cel Bătrîn în ajunul marilor sale inițiative ; este esențial să subliniem că el a devenit, după 1406, principalul **centru de atracție** al forțelor antiotomane de pe o uimitoare întindere geografică.

Dîrzenia luptei sale constante împotriva bandelor de pradă făcuse, în această pri-

vință, începutul. Ea îi îngăduise să apară încă din 1401 în situația de conducător al unor oști recrutate atît din Țara Românească, cît și din Moldova și Transilvania. Era urmarea simpatiei cu care locuitorii tuturor provinciilor noastre urmăriseră primele succese ale lui Mircea și primele lui măsuri interne ; dar era și manifestarea unei largi influențe politice a domnului, **o autoritate** a cărei putere de mobilizare depășea hotarele prea înguste ale unor state de fărîmițare feudală. După ce a jucat un rol decisiv în înscăunarea lui Alexandru cel Bun în Moldova, Mircea a putut suplini, tocmai de aceea, și în Transilvania, golul de autoritate creat de dispariția vremelnică a lui Sigismund.

Teamă și admirație

Prestigiul lui Mircea a crescut apoi pe măsura noilor sale victorii din Dobrogea, de un răsunet incomparabil mai amplu. Ecourile sale depășiseră Dunărea de mult, cînd cneazul Ștefan Lazarevici al sîrb lor se hotărîse la o răsturnare completă a vechilor sale alianțe ; acest constant prieten al turcilor și ajutător al încercărilor lor de a cuceri Țara Românească fusese adus în tabăra antiotomană la 1404 și își legase soarta de aceea a lui Sigismund. Drumul lui cel nou a fost hotărît, desigur, de factorii generali ai politicii balcanice : rămîne, însă, la fel de semnificativ că, imediat după consolidarea acestor legături, Ștefan Lazarevici se precipită să copleșească mănăstirile lui Mircea cu daruri și privilegii, asigurîndu-l totodată pe domn că-i va fi, pe viitor, un credincios prieten politic.

Aceasta se întîmpla în 1406 ; este momentul în care, de fapt, puterea de atracție politică a lui Mircea începe să se exercite chiar dincolo de marginile continentului european.

Cronicile turcilor ne încredințează anume că și în Anatolia se vorbea stăruitor de domnul român, în mijlocul unor negocieri febrile dintre dușmanii lui Suleiman [unul din fiii lui Baiazid I — **n.r.**]. În 1406, acesta pornise, în adevăr, să refacă o parte a moștenirii lui Baiazid și începuse chiar să obțină unele succese însemnate împotriva diverșilor emiri ce își împărțiseră în Asia teritoriul vechiului imperiu. El izbutește să se impună chiar față de frații lui mai mari, moștenitorii îngustelor ținuturi care mai atîrnau aci de puterea otomană ; restabilise, astfel, autoritatea lui pe ambele maluri ale Bosforului, căci stăpînea acum (pe lîngă Rumelia europeană) regiunile din nord-vestul Anatoliei, cu capitala la Brusa, leagănul străvechi al statului osman. În același timp, Suleiman amenință cu război pe cel mai primejdios dintre concurenții lui, pe Mehmed, fratele său cel mai mic, pitit deocamdată în stăpînirile cu totul excentrice ce-i căzuseră în parte la marginile răsăritene dinspre Amasia și Tocat. În 1406, Mehmed este silit să recunoască și el un fel de suzeranitate a emirului Rumeliei.

Atunci a apărut și numele lui Mircea cel Bătrîn pe buzele tuturor celor pe care-i apăsa, în Anatolia, primejdia turcilor europeni ; i se solicita sprijinul împotriva lui Suleiman din partea tuturor acestora, și în primul rînd din partea lui Mehmed. Domnul român a avut, de altfel, prudența **în 1406,** să refuze asemenea legături politice. El va fi înțeles că era primejdios să încerce un joc politic în care el risca, **deocamdată** să devină o simplă unealtă în mîna unor dușmani fățarnici ai intereselor țării sale. Primind oferta lui Mehmed (care vorbea de înscăunarea, în locul lui Suleiman, a unui alt frate al lor), domnul nu l-ar fi lovit pe stăpînul cotropitor al Rumeliei decît în **beneficiul altui candidat la cotropire.**

Respingerea proiectului din 1406 nu a dăunat de fel prestigiului lui Mircea cel Bătrîn în Turcia. Se produce, dimpotrivă, o lărgire uimitoare a influenței lui politice în mediile cele mai diverse ale Imperiului otoman. [...] Lui Mircea i se vor adresa, treptat, nu numai pretendenți la tron, dar și comandanți de oaste, căpetenii administrative locale sau chiar gînditorii politici care năzuiau să reformeze instituțiile turcești. Spre Țara Românească s-au îndreptat, cu timpul, toți cei care dușmăneau, într-un fel sau altul, **„ordinea existentă"** în societatea otomană.

Cînd Mircea cel Bătrîn a ajuns, astfel, un factor politic de polarizare a mai tuturor nemulțumirilor turcești, poziția lui dobîndise, în chip vădit, un conținut cu totul nou față de ce am văzut că se întîmplase în 1406. Departe de a fi jucăria inconștientă a unor interese în fond ostile, el **domină** întreaga agitație a solicitatorilor lui și se poate sluji de ea în scopurile sale.

Este drept că poziția de arbitru ocupată de Mircea în mijlocul frămîntărilor otomane s-a conturat deplin de abia după o relativ îndelungată trecere a vremii. Dar, încă din 1409, ea se manifesta de ajuns de clar pentru a provoca în Turcia, în jurul numelui lui, un adevărat val de teamă și de nemărginită admirație. Avem numeroase dovezi despre faptul că, tocmai de aceea, cronica otomană își întrerupe povestirea la 1409, pentru a declara că Mircea „este, între creștini, principele cel mai puternic și cel mai viteaz".

„NE-AM UNIT FIINDCĂ TOȚI ERAM ROMÂNI...“

M. FLORESCU, V. NICOLAE

Însemnătatea Unirii pentru destinele poporului român a fost puternic reliefată de mișcarea socialistă și muncitorească — prin presă, prin scrisul și cuvîntul unor militanți de frunte, ca C. Dobrogeanu-Gherea, C. Mille, I. Nădejde, M. Gh. Bujor, dr. C. Racovski etc. Analizînd actul istoric al Unirii Principatelor, socialiștii s-au oprit asupra aspectelor sale esențiale, relevînd faptul că ea a fost o necesitate istorică, un rezultat firesc al evoluției generale a societății românești.

„Interesele lor le comandă a se uni...“

Remarcînd multiplele semnificații ale Unirii, presa socialistă a subliniat cu pregnanță adevărul istoric că poporul român — în ciuda condițiilor vitrege de dezvoltare a celor trei țări române — a reușit să-și păstreze ființa sa și să-și manifeste viguros, de cîte ori situația a permis, voința nestrămutată de unire. Masele populare au văzut în unire — năzuință de veacuri a întregului popor — o premisă esențială atît pentru realizarea unor largi reforme economice și politice, cît și posibilitatea dobîndirii și păstrării independenței naționale.

„Curioasă soartă a mai avut-o și poporul românesc !“ — exclama un articol publicat în revista studenților socialiști **Dacia viitoare**, din 16 februarie 1883. **„...El a știut să conserve prin vicisitudini limba și obiceiurile strămoșești, grație vitalității sale extraordinare...**

Care au fost cauzele actului măreț de la 1859 ? — continua articolul semnat cu pseudonimul semnificativ **Ion Dacul. Comunitatea de origini, de limbă, de suferințe și, mai presus de toate, comunitatea de sentimente. Îndată ce românii au cunoscut că sînt frați, Milcovul a dispărut cu toată opoziționea austro-turcă“.**

Referindu-se la dispariția, prin unire, a granței artificiale dintre Moldova și Țara Românească, articolul întrevedea și posibilitatea desăvîrșirii statului național : **„Tot așa vor dispărea și Carpații, oricît s-ar opune mozaicul austro-unguresc“.**

Analizînd condițiile concret-istorice, premergătoare marelui eveniment, revista preciza că unirea, ca act necesar, a devenit posibilă numai atunci cînd realitatea

istorică a permis-o : **„Ne-am unit fiindcă toți eram români. La lumina binefăcătoare a civilizațiunii, muntenii și moldovenii au cunoscut că sînt frați, că sînt toți români și că interesul lor le comandă a se uni. Și astfel s-a făcut unirea României, mai înainte decît a Italiei și a Germaniei".**

Măreția acelor fapte

Socialiștii români au privit Unirea ca un rezultat al luptei maselor populare, care sperau că odată cu înfăptuirea ei se vor putea îndeplini și multe din revendicările lor de clasă. Ei au evidențiat însemnătatea ansamblului de măsuri înfăptuite în timpul domniei lui Cuza, relevînd mai ales înrîurirea pe care legea rurală din 1864 a avut-o asupra dezvoltării ulterioare a vieții social-economice românești. Cuza, se arăta într-un articol publicat în **România muncitoare** din 21 octombrie 1910, **„a făcut un act revoluționar expropriind pe latifundiarii noștri și împămîntenind pe țărani".** Aceeași publicație în numărul din 1 februarie 1909, referindu-se la caracterul democratic, progresist al reformelor înfăptuite de domnitorul Unirii, scria: **„Cuza devenea popular prin actele sale, prin purtarea sa, prin popor, prin dezrobirea țărănimii. El putea să-și întărească astfel domnia și mai tîrziu să facă ceea ce era neînlăturabil : exproprierea marilor proprietăți".**

Intervenind în disputa creată în jurul ridicării unei statui a marelui domnitor, socialiștii români atribuiau gestului o putere de simbol : **„Însemnătatea faptului constă în aceea că el scoate la iveală dreptul țărănimii la pămîntul acestei țări... O statuie a lui Cuza, și încă așezată în văzul tuturor, înveșnicește dreptul țăranului asupra pămîntului pe care s-a născut. El o va arăta cu degetul marelui proprietar, ca o chezășie istorică neclintită a revendicărilor sale".**

Alături de articolele referitoare la rolul lui Cuza în legiferarea ansamblului de reforme care au pus bazele statului modern român, presa socialistă a publicat numeroase alte materiale omagiind personalitatea luminoasă a domnitorului patriot : **„În persona lui Cuza** — relevă **România muncitoare** din 21 octombrie 1910 — **este întipărită Unirea Principatelor Române, un act foarte frumos, foarte patriotic. Toți românii recunosc într-un glas măreția acestui fapt, nu numai ca istoricește îndeplinit, dar și ca țintă pentru viitor, căci mai sînt români și în afară de sfera celor uniți".** M. Gh. Bujor preciza cu prilejul semicentenarului Unirii că domnitorul **„Cuza a devenit un simbol. El reprezintă acum pentru generațiile ce-l urmează toate marile acte săvîrșite în timpul domniei lui și mai ales actul unirii fostelor principate. Evident că ar fi o greșeală... dacă am încheia de aici că unirea se datorește lui. Adînci cauze economice, politice și sociale ce s-au format încetul cu încetul au determinat-o. El poate fi numai acela care a ușurat realizarea ei."**

Cu multă simpatie a privit mișcarea socialistă activitatea altor oameni politici și personalități democrate, care au sprijinit programul politic al domnitorului. **„În istoria dezvoltării României contemporane** — scria **Lumea nouă,** cu prilejul morții lui Mihail Kogălniceanu, în 1898 **— marele om de stat din Moldova a jucat un rol foarte însemnat și lui i se datoresc o mulțime de acte democratice. E de ajuns să pomenim de marea activitate pe care a depus-o la unirea țărilor surori și de curajul pe care l-a desfășurat cînd cu împroprietărirea țăranilor".**

„Muncitorii călăuziți de marele principiu — Unirea"

Insemnătatea actului istoric al Unirii Principatelor pentru dezvoltarea generală a țării a fost subliniată în repetate rînduri de către mișcarea noastră socialistă. În viziunea acesteia, Unirea era privită ca **„un însemnat fapt social și politic",** care **„a așezat temelia dezvoltării viitoare a României și a pregătit situațiunea prezentă, nemăsurat mai înaltă decît cea din trecut".**
(România muncitoare, din ianuarie 1909).

Continuatoare a celor mai înaintate tradiții de luptă ale poporului nostru, mișcarea socialistă lega cît se poate de firesc evenimentele însemnate din viața clasei muncitoare de cele ale istoriei patriei. Este semnificativă în această privință hotărîrea fruntașilor socialiști privind convocarea marii întruniri a muncitorimii din Capitală, în scopul întăririi organizatorice a mișcării socialiste, pentru ziua de 24 ianuarie 1905, odată cu sărbătorirea marelui act istoric din 1859.

Apelul la strîngerea forțelor proletariatului, lansat la 24 ianuarie 1905, avea loc sub imboldul și exemplul marelui eveniment din 1859, cînd masele populare făcuseră un pas important în procesul făuririi statului modern românesc. **„Ziua de 24 ianuarie** — nota gazeta socialistă **Convorbiri sociale — are o îndoită însemnătate pentru social-democrația din România. Ea simbolizează unirea de la 1859 a celor două principate într-un singur stat și unirea de la 1905 a muncitorilor în partid de clasă".**

În cuvîntul său la întrunirea muncitorimii bucureștene din 24 ianuarie 1905, tipograful Al. Georgescu spunea că o ase-

ANUL IV. — Seria II No. 71 | 10 BANI NUMARUL | 1 Februarie 1909

România Muncitoare

ABONAMENTUL
1 an în țară Lei 6.—
6 luni „ „ 3.—
3 „ „ 2.—
1 lună „ „ 1.—
1 an în afară Lei 12.—
6 luni „ „ 6.—
3 „ „ 3.—

ORGANUL UNIUNEI SOCIALISTE ȘI AL SINDICATELOR-UNITE

APARE: JOIA SI DUMINECA

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA
BUCUREȘTI CALEA VICTORIEI No. 91.
Înștiințările mortuare se rețin — în număr redus 20 bani.

CUZA ȘI CAROL

său un document prețios. Domnitorul Cuza înțelesese pe toate căile acțiunea revoluționarilor asupra [illegible]

Antagonizmul dintre Cuza și Carol, nu este rezultatul unei ură personale; ci este întruparea antagonizmului a două su-

resimțea neeficacitatea reformei propuse, și atunci se face susținătorul unei păreri pe cît de originale, pe atît de remarcabile

menea zi **„se cuvine să fie sărbătorită de noi ca o zi în care mișcarea socialistă din țara noastră a intrat într-o nouă eră de activitate și redeșteptare pentru binele și fericirea clasei muncitoare, care suferă din cauza mizeriei și dezorganizării.“**

În ianuarie 1909, **România muncitoare** a inserat un ciclu de articole omagiale, în care, sub semnul actului înfăptuit cu o jumătate de secol în urmă, se arăta necesitatea unirii tuturor muncitorilor români în lupta împotriva exploatării : **„Atunci** [în 1859 — **n.r.**] **ca și acum, singura armă de luptă în contra asupritorilor nu poate fi alta decît unirea... Și dacă atunci s-au putut înfrîna poftele jefuitorilor prin unire, atunci cînd cultura era mai înapoiată, cu atît mai mult astăzi, cînd ne dăm bine seama de rolul nostru în societate, am putea obține o schimbare a lucrurilor dacă toți muncitorii acestei țări ar fi călăuziți de marele principiu — Unirea“.**

„Crezul intim al neamului nostru: un singur stat“

O altă idee, pe care socialiștii au subliniat-o în repetate rînduri, a fost aceea că Unirea Principatelor a constituit doar o etapă a procesului de făurire a statului național unitar român. Scopul final al luptei românilor, pe plan național, era realizarea unui stat care să cuprindă pe românii din toate provinciile istorice. Relevînd fapte și date din lupta dusă de generații întregi pentru unirea deplină a tuturor românilor, militanții socialiști au evocat figura lui Mihai Viteazul, care — arăta deputatul socialist V.G. Morțun, în 1897, de la tribuna Parlamentului — a luptat și s-a jertfit **„ca să poată înjgheba pentru o clipă acel mare ideal care și astăzi este crezul intim al neamului nostru : întrunirea tuturor românilor într-un singur stat, unirea Ardealului și a Moldovei cu Muntenia“.**

„Nu vom avea o zi, un ceas de odihnă — subliniau cu hotărîre socialiștii în 1883, referindu-se la unirea tuturor românilor într-un singur stat — **pe cît timp un frate de-al nostru va geme în lanțurile sclaviei și vom lupta necurmat așteptînd cu nerăbdare și credință în viitor fericita zi cînd mînă în mînă vom putea striga liberi și împreună «Trăiască România»“.** Țelul suprem al luptei fiind unirea tuturor românilor într-un singur stat unitar și independent, socialiștii susțineau cu tărie : **„Acest pămînt, udat cu sîngele și sudoarea strămoșilor noștri, înmulțit cu țărîna lor de douăzeci de ori secular e al nostru. Voim dar ca ceea ce este al românului, lui să-i aparțină, ca injusta, neomenoasa și nedemna de secolul în care trăim [stare] de dominațiune a unei națiuni asupra alteia să înceteze, ca românii să fie toți liberi și să formeze un stat, iar nu să geamă sub niște dominațiuni străine și vitrege“.**

Studenții socialiști grupați în jurul revistei **Dacia viitoare** adresau, în coloanele publicației vibrante apeluri la continuarea luptei pentru desăvîrșirea unificării statului național român. **„Junime română** — se scria în articolul, **România față cu principiul naționalităților — strămoșii noștri ne-au conservat limba și pămîntul strămoșesc ; părinții noștri, generațiunea care se duce, au făcut Unirea, independența și mult lucrat-au pentru libertate. Acum e rîndul nostru ; nouă ne este dat a completa unitatea națională, a întări libertatea și a face ca egalitatea să nu fie un van nume. Neglijata-vei tu, junime română, datoria ta ? Lăsa-vei această glorioasă sarcină descendenților tăi ? În orice caz, acei ce fac acum apel la tine vor ști a-și face datoria și, cu sau fără armată ei vor ataca cetatea răului fără a se uita înapoi să vadă dacă sînt sau nu urmați. Ei nu vor privi decît înainte, căci înainte e viitorul, înainte progresul, înainte fericirea patriei române“.**

Credincioși acestor țeluri, socialiștii au militat pentru desăvîrșirea unificării statului național român, contribuind efectiv, în momentele cheie, la lupta de eliberare a românilor din Transilvania. Ei au constituit, după cum se știe, o prezență activă în istoricele zile care au culminat cu actul de la 1 decembrie 1918.

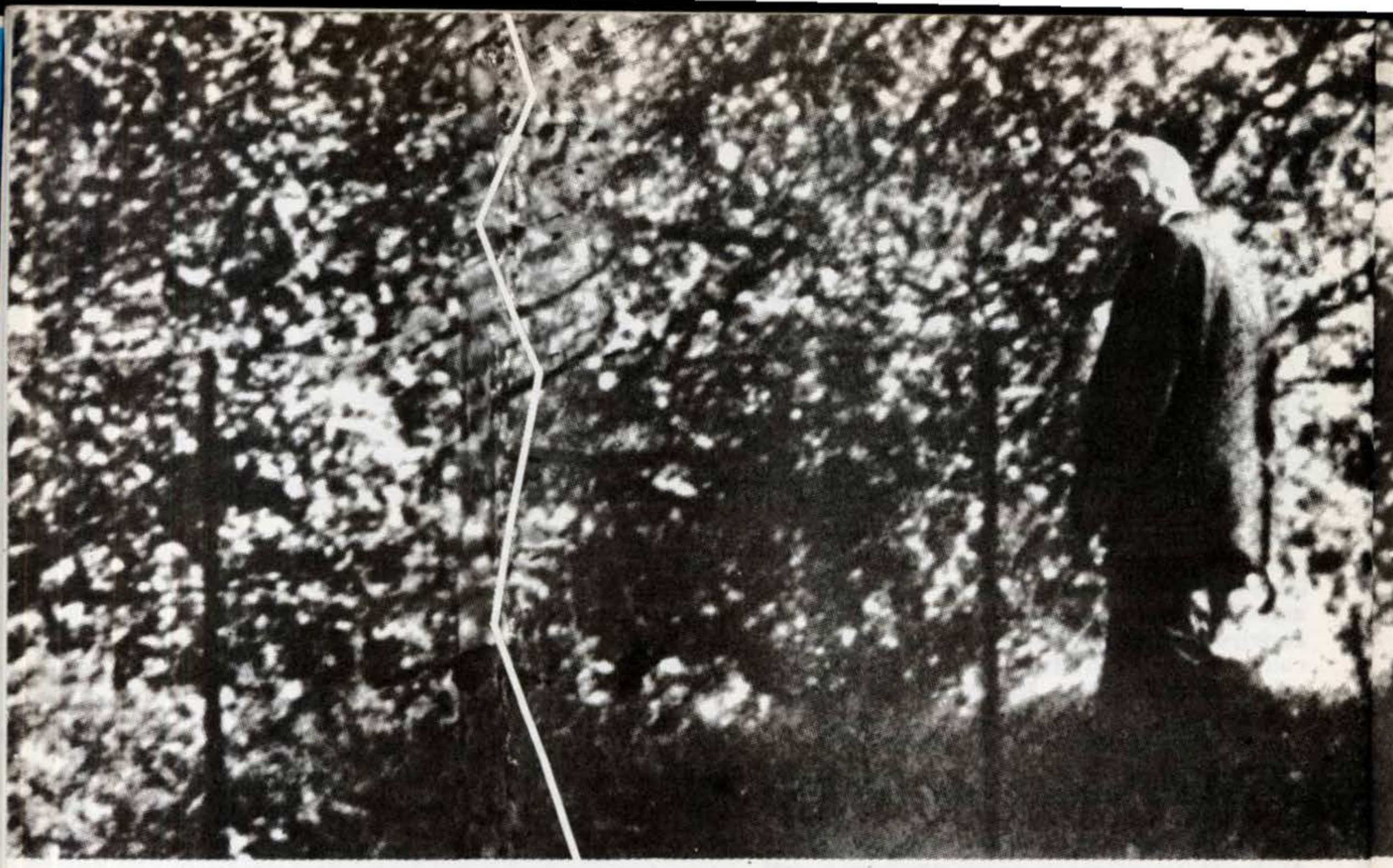

Atunci cînd, la 9 noiembrie 1970, înceta din viață la Colombey-les-Deux-Eglises, Charles de Gaulle, întreaga Franță devenea îndoliată. Mesaje din lumea întreagă se alăturau durerii poporului francez. La Colombey-les-Deux-Eglises, tovarășul Emil Bodnaraș, vicepreședinte al Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România, reprezentant personal la funeraliile al președintelui Consiliului de Stat Nicolae Ceaușescu, a prezentat familiei generalului de Gaulle, în numele conducătorului statului nostru, al poporului român, cele mai sincere condoleanțe. În scrisoarea de condoleanțe adresată doamnei Yvonne de Gaulle se exprimau sentimentele de mîhnire ale poporului român față de pierderea unuia dintre cei mai devotați prieteni ai săi, marele patriot Charles de Gaulle.

In cei doi ani care s-au scurs de atunci, pelerinajul francezilor și francezelor la mormîntul generalului de Gaulle a devenit un fapt cotidian. Spre sfîrșitul anului 1972, Agenția France Presse anunța că numărul persoanelor din Franța și din străinătate care vin să se încline la Colombey-les-Deux-Eglises a depășit pe cel al vizitatorilor săptămînali de sub cupola Domului Invalizilor unde se află rămășițele lui Napoleon.

Deși trăia ca un simplu cetățean retras din orice activitate publică din momentul renunțării — după referendumul din aprilie 1969 — la prerogativele de președinte al celei de-a 5-a Republici Franceze, generalul de Gaulle continua să fie personalitatea numărul unu a Franței contemporane. Viața și acțiunea sa rămîneau asociate în cel mai înalt grad istoriei patriei sale. Personalitate proeminentă, depășind prin clarviziunea, patriotismul și realismul său politic, rigorile clasei în sînul căreia s-a format și ale cărei interese le-a exprimat și apărat, generalul Charles de Gaulle a intrat în avanscena vieții politice odată cu memorabilul apel din 18 iunie 1940, prin care proclama Rezistența Franței, vremelnic ocupate, împotriva cotropitorilor hitleriști.

Memoriile sale de război, operă de care nu se poate dispensa nici un istoriograf al celui de-al doilea război mondial, sînt cunoscute cititorilor revistei Magazin istoric *

Memoriile speranței **este lucrarea prin care generalul de Gaulle urmărea să împărtășească experiența sa ca șef al statului francez în perioada 1958-1969. Aceste memorii au rămas neterminate. Firul vieții lui de Gaulle s-a rupt într-un moment cînd, lucrînd la aceste memorii, generalul se arăta din ce în ce mai preocupat de problemele istoriei. De altfel, toți cei care l-au cunoscut în intimitate**

---

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 4/1967, 1 și 4/1968.

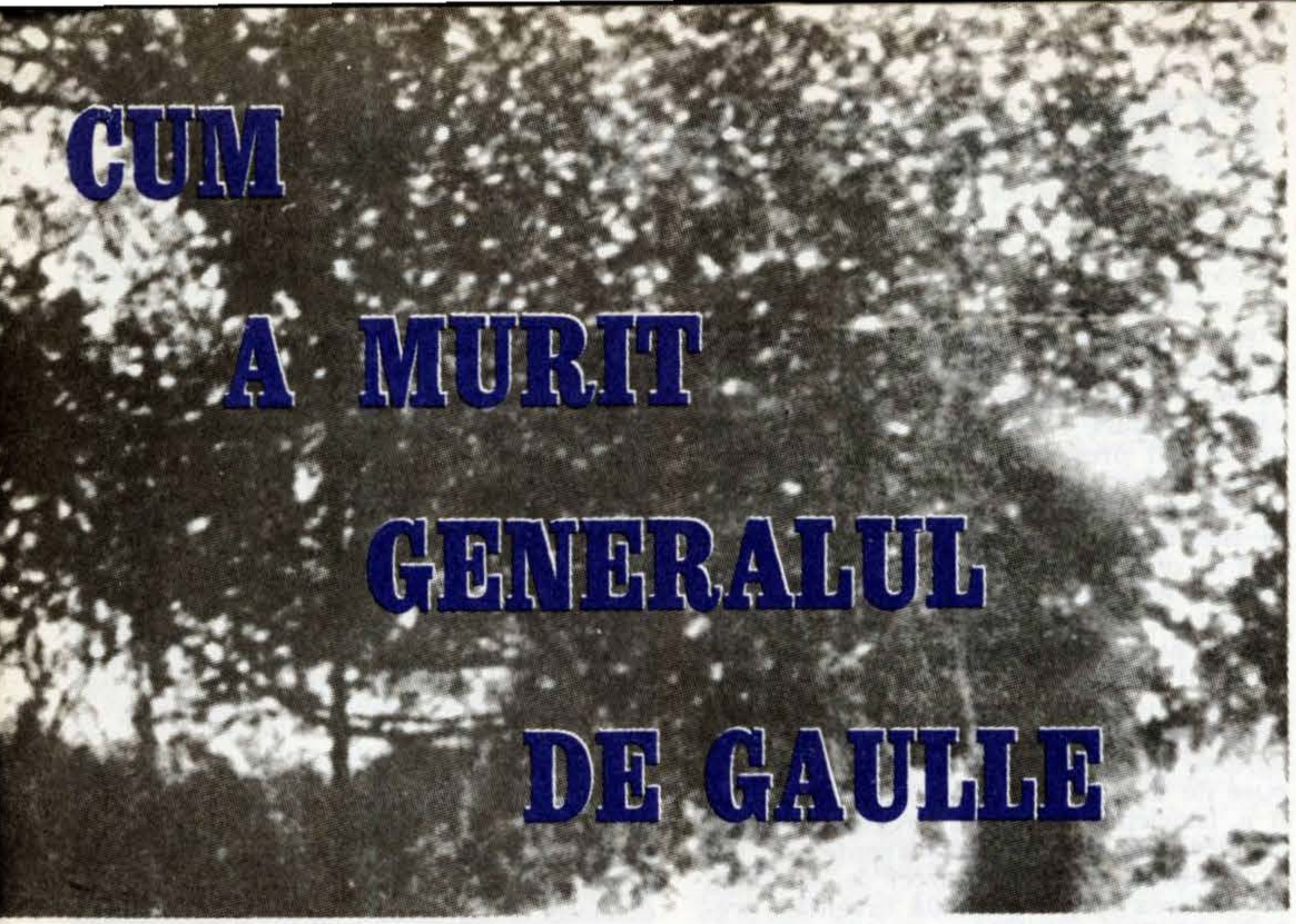

CUM A MURIT GENERALUL DE GAULLE

mărturisesc că studiul istoriei reprezenta pentru el o adevărată pasiune. Așa cum se înfățișează ele din relatările celor care l-au văzut în ultima perioadă a vieții, referirile generalului de Gaulle la istorie depășesc cu mult cadrul propriului său rol în viața Franței. O spune André Malraux în acea emoționantă confesiune Les chênes qu'on abat, **(„Stejarii ce sînt doborîți") în care eseul filozofic, documentul memorialistic și reportajul artistic se aliază desăvîrșit, o spun numeroși comentatori ai vieții lui de Gaulle, o spune istoricul și scriitorul Jean Mauriac în volumul** Moartea generalului de Gaulle, **pe care** Magazin istoric **îl prezintă începînd din acest număr.**

Fiu al scriitorului francez François Mauriac, Jean Mauriac a avut privilegiul de a acoperi, în calitate de corespondent special al Agenției France Presse pe lîngă generalul de Gaulle, întreaga perioadă 1944-1970. El a cunoscut astfel din sursă directă numeroase din evenimentele în centrul cărora se găsea de Gaulle. Beneficiind de aceeași solicitudine din partea anturajului și a familiei de Gaulle, Jean Mauriac reconstituie cu fidelitate, discreție și emoție cele 19 luni care au despărțit părăsirea Palatului Elysée de către general de ultima sa clipă de viață, din 9 noiembrie 1970, în ceea ce au ele mai semnificativ. În volumul apărut în urmă cu cîteva luni în Franța*, Jean Mauriac scrie: „Desigur istoria a reprezentat în această epocă una dintre temele principale în conversațiile generalului. El evoca deseori, discutînd cu aghiotantul său, războiul din 1914-1918 — «acest imens efort de patru ani, urmat de douăzeci de ani de rapidă descompunere». El vorbea, de asemenea, despre rolul lui Weygand în 1940: «Weygand a comis două greșeli. Prima, de a crede că la Paris comuniștii vor lua puterea. Întotdeauna teama înspăimîntătoare de revoluție. A doua, aceea de a crede că englezii vor capitula. Replierea frontului în Africa de Nord ar fi scurtat războiul cu un an. Militarii au fost cei vinovați. Civilii i-ar fi urmat»".

În această stare de spirit s-au desfășurat ultimele luni de viață ale generalului de Gaulle, care, cum spunea aghiotantul său „nutrea presentimentul morții apropiate".

Iată acum în relatarea lui Jean Mauriac ultimele întrevederi și activități, pe care de Gaulle le-a avut înaintea sfîrșitului său.

Magazin istoric **mulțumește revistei** Express **pentru fotografiile artistice, pe care le reproducem după excelentul album editat de Les Éditions du groupe Express.**

Cristian POPIȘTEANU

---

* Jean Mauriac, *Mort du général de Gaulle* — Éditions Bernard Grasset — Paris, 1972.

Titlul fragmentului reprodus în *Magazin istoric* aparține redacției

Ultimele întrevederi

JEAN MAURIAC

La 7 aprilie 1970, generalul de Gaulle a primit pe unul dintre vechii săi colaboratori, Pierre Lefranc. Au vorbit întîi despre treburi. La propunerea lui Lefranc (pe atunci președinte al Asociației naționale pentru susținerea acțiunii generalului de Gaulle), fostul șef al statului a hotărît, în ziua aceea, să ceară un inventar complet al documentelor **Franței libere** *, depuse la Arhivele naționale, și al celor din timpul cît fusese președinte al Republicii, depuse atunci la secretariatul său din Bulevardul Breteuil. După întocmirea acestor două inventare, generalul intenționa să aleagă documentele care, neavînd, după părerea sa, un caracter secret, puteau fi puse de îndată la dispoziția cercetătorilor și a istoricilor (conform regulamentelor, documentele din Arhivele Franței nu pot fi consultate decît la treizeci de ani după depozitarea lor). Cele două inventare trebuiau să fie prezentate generalului în luna septembrie a aceluiași an. Din păcate, d-ra Jacqueline Mady, custode principal al secției contemporane la Arhivele naționale, care conducea lucrările secretariatului din Bulevardul Breteuil, și-a pierdut viața, în august, într-un accident de automobil. Lucrările au fost atunci întrerupte, apoi moartea generalului de Gaulle a compromis definitiv proiectul.

Conversația cu Lefranc a avut ca obiect și viitorul „Institut Charles de Gaulle". Generalul își dăduse consimțămîntul pentru transformarea, în timpul vieții sale, a actualului „Centru de studii al activității generalului de Gaulle" într-un „Institut Charles de Gaulle". Hotărîse ca această instituție să aibă un caracter cu totul privat (fără nici o participare din partea statului), își dăduse aprobarea pentru numele fondatorilor și comunicase intenția sa de a preda chiar el institutului cîteva dintre documentele care aveau să poată fi scoase din Arhivele naționale. În sfîrșit, Lefranc i-a amintit generalului despre proiectul publicării unei lucrări care să cuprindă extrase din operele sale Aceste „pagini alese" urmau să fie prezentate pe probleme : instituțiile, rolul Franței în lume, cooperarea, participarea etc. Generalul își dăduse aprobarea pentru acest volum, terminat după moartea sa, dar care n-a fost publicat.

Odată puse la punct aceste probleme, fostul șef al statului a comentat în fața lui Lefranc situația politică a momentului ajungînd apoi și la viitor. „Nu poți rămîne mereu pe culmi, a declarat el. O epocă de efort este urmată de o perioadă de relaxare. Mai tîrziu, cînd confuzia va domni din nou peste tot, oamenii își vor aminti de de Gaulle. Cei tineri îl vor descoperi. Pentru ei mă constrîng la această ultimă muncă. Numai ei, cu intransigența lor obișnuită, vor impune rigoarea fără de care nu există lucruri mărețe. Numai ei vor ști să recunoască ceea ce este esențial. Oamenii sînt mișcați de ideile simple și nobile. Se simt înălțați cînd îmbrățișează o cauză măreață."

„Această ultimă muncă, scrierea unor **Memorii ale speranței,** n-o fac pentru contemporanii mei, spunea el adeseori, ci pentru generația unor Charles și Pierre — nepoții săi, pe atunci, unul în vîrstă de douăzeci și doi de ani, iar celălalt de șapte — căci acești copii trebuie să știe, fără intermediar, ce am făcut și de ce am făcut-o." Tot cu gîndul la cei tineri avea să-i ceară lui François Goguel să prezinte culegerea de **Discursuri și mesaje** ale sale, în contextul lor istoric. Rolul dumitale, îi va spune în esență generalul, este de a da putință celor tineri, care n-au cunoscut aceste evenimente, să înțeleagă deplin sensul textelor mele.

Ideea creării unei „Fundații Charles de Gaulle" îi fusese expusă și de un nepot al său, Bernard de Gaulle — fiu al fratelui său Jacques — care, însoțind-o pe mama sa, venise la Colombey la 19 septembrie 1970. Generalul ascultase atent expunerea nepotului. Părerea acestuia era că „fundația trebuia să fie controlată de oameni de meserie și de familia generalului de Gaulle, să aibă drept misiune de a strînge laolaltă tot ce evidențiia gîndirea generalului și de a fi asociată cu alte fundații din țări de limbă franceză". Fostul președinte al Republicii s-a arătat sceptic și, ca exemplu al dificultăților acestei sarcini, a amintit de corespondența sa : „Gîndește-te că, din 1940, am scris 35 000 de scrisori, multe dintre ele manuscrise și care aparțin destinatarilor. Cum să poată fi adunate ?"

Bernard de Gaulle a fost unul dintre ultimii vizitatori care a petrecut aproape o zi întreagă între patru ochi cu generalul. În cursul dimineții a avut loc tradiționala conversație în birou, apoi o plimbare pe jos în pădurea Dhuits, urmată de un tur cu automobilul de mai bine de două ore. Dar cînd să plece la plimbare,

* Una din primele organizații franceze de Rezistență antifascistă, întemeiată la Londra de de Gaulle.

a început o ploaie torențială. „Ia-ți pardesiul", i-a spus generalul nepotului său. „Am venit fără pardesiu, nu-l am aici", a răspuns el. „Bine, atunci nu mi-l iau nici eu, să mergem". Generalul și Bernard de Gaulle au pornit prin ploaie. La un moment dat, fostul șef al statului l-a întrebat: „Nu ți-e neplăcut că te udă ? Nu ? Atunci să mergem mai departe". „Apa îi șiroia pe față, va spune mai tîrziu nepotul său ; gulerul cămășii, haina, pantalonii îi erau leoarcă. Părea însă că-i face plăcere. După ce am umblat așa prin ploaie, mi-a spus : «Hai să ne uscăm în mașină» Și atunci, în loc să ne întoarcem la Colombey am luat-o în direcție opusă, făcînd cu mașina o plimbare lungă." În cursul după-amiezei, subiectele abordate au fost **Memoriile speranței** și referendumul : „În memoriile mele, a spus el, voi explica de ce trebuia făcută acea reformă a regiunilor și a Senatului. Era un lucru absolut necesar. O chestiune fundamentală. Țin ca francezii să înțeleagă importanța acțiunii pe care am condus-o. Ei trebuie să-mi cunoască bine ideile, să priceapă bine ce am vrut să fac." Și repeta ceea ce spusese și altora : „Singura mea sarcină acum este de a pregăti viitorul prin aceste **Memorii ale speranței,** viitorul marilor lucruri pe care le vor trăi alte generații..."

* * *

La 8 septembrie 1970, Léon Noël — vechi tovarăș din **Franța liberă,** ambasador al Franței, a cărui ultimă funcție a fost aceea de președinte al Consiliului constituțional — a dejunat la Colombey. Iată cum i-a părut generalul în ziua aceea, exact două luni înainte de moartea sa. Mai întîi pe plan fizic : „L-am găsit, spune el într-o formă excelentă, plin de vioiciune, sprinten, mișcîndu-se cu rapiditate. Memoria îi rămăsese prodigioasă. Pe scurt, mi-a părut în perfectă stare de sănătate." Pe plan moral : „Am fost frapat de calmul lui, o seninătate nuanțată de tristețe. Nota dominantă era acceptarea faptelor, absența unei ranchiune adevărate, indulgența față de oameni. Considera că își terminase misiunea și, la urma urmei, în bune condiții. Era cu sufletul și conștiința împăcate". Léon Noël adaugă : „Tot ce spunea generalul de Gaulle rămînea de o densitate extremă. Se interesa mereu de marile evenimente și se temea de viitor pentru omenire și pentru Franța. Nu nutrea nici o iluzie. «Bănuiam eu că lucrurile se vor petrece așa după plecarea mea», spunea generalul. În treacăt, deplîngea «comportarea unor anumiți parlamentari, care se prevalează încă de mine, cînd de fapt au pierdut orice rațiune de a fi fost aleși ca gaulliști»". Léon Noël confirmă, că generalul a dezvăluit, în cele din urmă, două dintre preocupările sale esențiale : mai întîi retragerea totală. Acesta a fost motivul pentru care nu voia să vadă pe nici un membru al guvernului, fie el cel mai fidel tovarăș al său, de teama să nu se creadă sau să se spună că „de Gaulle intervine în politica actuală". Ducea atît de departe această grijă, încît își ruga vizitatorii să tăinuiască ceea ce le spusese. A doua grijă : că nu-și va putea termina memoriile. Atribuia acestei lucrări, căreia intenționa să-i consacre tot restul vieții, o importanță esențială. După părerea sa, ea avea să servească generațiilor viitoare. „Vezi dumneata, îi spunea generalul lui Jeanneney la ultima lor întrevedere, opinia contemporanilor mei nu mă mai interesează prea mult. Ceea ce contează pentru mine este opinia istoriei. Ceea ce contează este ce se va gîndi peste două generații, este judecata care se va pronunța : am fost util țării mele sau nu ?"

În cursul acestei vizite, generalul de Gaulle a vorbit despre François Mauriac. Cînd îl întîlnise pe François Goguel, îl întrebase : „Cum se simte Mauriac ? Ce scrie acum ? Nu știu de ce nu mai primesc revista **Le Figaro littéraire...**" După cîteva luni îl evocase pe marele scriitor față de Desgrées du Loû : „François Mauriac, spre deosebire de mulți dintre confrații săi, a aderat la Franța, a ales Franța."

La 8 septembrie 1970, cînd generalul îl primea pe Léon Noël se împlinea exact o săptămînă de cînd murise François Mauriac. Chiar în ziua sfîrșitului său, la 1 septembrie seara, colonelul Desgrées du Loû adusese doamnei Mauriac o scrisoare a generalului.

„...Suflarea lui s-a oprit. Ne-a cuprins un mare frig. Fie că e vorba de Dumnezeu, sau de Om, sau de Franța, sau de opera lor comună care înseamnă gîndire, acțiune și artă, minunatul său talent știa, mulțumită scrisului, să atingă și să miște adîncul sufletelor, în așa fel încît nimeni nu va înceta vreodată să-l admire.

Cît despre mine, îi păstrez o recunoștință extremă pentru că m-a fermecat de atîtea ori, pentru că rămîne una din cele mai frumoase podoabe din cununa țării noastre, pentru că m-a onorat și ajutat, în efortul meu național, cu adeziunea lui ardentă, cu prietenia lui generoasă, cu fidelitatea lui neclintită. Acest concurs mi-a fost neprețuit..."

De ce nu i-a spus generalul de Gaulle aceste cuvinte cît mai era încă în viață !

Ceremonia funeraliilor lui François Mauriac a avut loc la Nôtre-Dame, la 5 septembrie, în prezența d-lui Georges Pompidou. Generalul a cerut aghiotantului său, colonelul Desgrées du Loû, să fie de față. Pentru prima oară, după plecarea lui de la putere, ruga pe unul dintre membrii anturajului său să asiste la o ceremonie oficială. Dar Desgrées du Loû nu tre-

buia să fie acolo în numele lui de Gaulle, căci în momentul plecării sale, generalul instituise regula de a nu fi niciodată reprezentat la nici un fel de ceremonie. Spusese aghiotantului său : „Te vei duce la funeraliile lui François Mauriac. Nu mă vei reprezenta, dar vreau să se știe că te-am trimis." Colonelul Desgrées du Loû, în uniformă — însoțit de Pierre-Louis Blanc — a luat loc înapoia membrilor guvernului, printre personalitățile oficiale. Generalul de Gaulle avea să adopte aceeași atitudine, peste cîteva zile, la funeraliile lui Edmond Michelet *.

În cursul vizitei lui Léon Noël la Colombey, amintirea lui François Mauriac a fost evocată în timpul mesei. Fostul șef al statului a vorbit despre oamenii care îl ajutaseră, căutînd rațiunea atitudinii lor : „Generalul, spune Léon Noël, a fost foarte impresionat de moartea lui Mauriac. Avea pentru el o mare afecțiune și admirație. Părea suprins că Mauriac l-a susținut cu atîta fidelitate pînă la capăt. Îi păstra un adînc sentiment de recunoștință".

„Două motive l-au împins pe Mauriac spre mine, l-au apropiat de acțiunea noastră, a declarat generalul. Un patriotism fierbinte, față de care n-a făcut niciodată concesii și care poate surprinde la un om plin de contradicții, de subtilitate, de finețe, de o sensibilitate acută, solicitat de viață sub toate formele ei și care freamăta la cel mai mic apel, care percepea toate dramele omului. El a înțeles de la început tot ce aduceam eu Franței și sprijinul său nu mi-a lipsit niciodată. Căci ceea ce mi-a părut extraordinar în ajutorul pe care ni l-a dat, a fost consecvența lui, care a avut pentru mine o pondere considerabilă. Dar el avea și simțul măreției și acesta este al doilea motiv al aderiunii sale. În alegerea pe care a făcut-o intrînd în rîndurile mele, unde a luptat pînă la capăt, simțul său pentru frumos a jucat un rol important. Înțelesese toată frumusețea care se degaja din acțiunea noastră, ca și faptul că, în politică, întocmai ca și în artă, calitatea se percepe de la prima privire. Intuiția sa îl făcuse să întrevadă că ceea ce făceam noi se situa la un nivel puțin obișnuit. Artistul din el găsea, prin siguranța judecății sale, același drum pe care i-l indica și patriotismul său."

În cursul acelui dejun, generalul de Gaulle a vorbit și de Wladimir d'Ormesson ** : „Ceea ce l-a adus spre mine a fost simțul Istoriei, impresia că, mulțumită mie, vedea continuîndu-se o înfăptuire ce-și avea începutul la originile Franței. Pentru el, eram continuatorul unei mari tradiții."

* * *

În cîteva luni, generalul de Gaulle avea să piardă patru dintre tovarășii săi, dintre cei mai apropiați și mai credincioși. François Mauriac fusese cu puțin precedat de Catroux*** și Capitant****. Edmond Michelet avea să-l urmeze după zece zile. „În seara de 4 septembrie 1970, cînd în fața institutului ***** scăldat în lumini, Michelet rostea elogiul funerar pentru François Mauriac, Franța a înțeles că asculta un muribund". Aceste cuvinte le-a scris unul dintre fiii lui Michelet, adăugînd : „Numai crîncena voință de a nu-și pierde puterile, de a nu se da în spectacol i-a îngăduit, cramponat de tribună, să-și rostească pînă la capăt triplul său salut de despărțire. Adio lui François Mauriac. Adio tuturor prietenilor săi. Adio lumii întregi."

În cursul vieții sale, generalul de Gaulle văzuse murind pe fiica sa Anne, pe cei trei frați ai săi, dintre care doi erau mai tineri decît el, pe cîțiva dintre cumnații, cumnatele și nepoții săi. Unul cîte unul, toți camarazii din tinerețe și din primul război mondial, ca și atîția dintre tovarășii din **Franța liberă** și din Rezistență dispăruseră. Viața lui era acum aceea a tuturor bătrînilor : mai plină de morți decît de vii.

Simțind că se apropie moartea, generalul de Gaulle hotărîse ca, imediat după retragerea de la putere, să adune și să publice în grabă, cu ajutorul lui Blanc, textele tuturor discursurilor, mesa-

---

* Edmond Michelet (1899-1970) — om politic francez, participant de frunte la mișcarea de Rezistență.

** W. O. Lefèvre, conte d'Ormesson — diplomat și scriitor francez.

*** Georges Catroux (1877-1970) — general francez, ofițer al Legiunii de onoare.

**** René Capitant — jurist de prestigiu, fost ministru de Justiție în timpul președinției generalului de Gaulle.

***** Institut de France — organism compus din cele cinci academii franceze.

jelor, comunicatelor şi conferinţelor sale de presă, de la apelul din 18 iunie 1940, pînă la ultimul text din 28 aprilie 1969, prin care anunţa că înceta să exercite funcţiile sale de preşedinte al Republicii. În cinci luni (primul volum apăruse la 17 aprilie 1970, ultimul la 18 septembrie) triase, recitise, corectase opt sute de texte. În acelaşi timp îşi scria **Memoriile speranţei,** ultima lui misiune, cu teama ca moartea să nu-i întrerupă lucrarea. Generalul nu căuta să-şi ascundă graba. Lucra cu înverşunare. „În patru ani aş putea să termin, dacă-mi dă Dumnezeu zile", spusese el lui Maurice Couve de Murville. Patru ani pentru a scrie trei volume, adică de două ori mai puţin timp decît îi trebuise pentnu a scrie **Memoriile de război!** Lui Bernard de Gaulle îi spusese, cu cîteva săptămîni înainte de a-şi da sfîrşitul : „Ce mult aş dori să termin aceste memorii înainte de a muri. Mă grăbesc, mă grăbesc... Sper să scriu volumul al doilea în mai puţin de un an. Asta e misiunea mea pînă nu mor." Lui Jeanneney : „Ceea ce mă interesează acum este să pot să-mi termin memoriile. Nu ştiu dacă voi reuşi". Faţă de aghiotantul său adăugase : „La optzeci şi patru de ani îmi voi fi încheiat opera şi viaţa. La optzeci şi patru de ani..." Şi, avînd desigur, presimţirea unui sfîrşit apropiat, ţinuse, chiar înaintea morţii, să pună la punct cu copiii săi unele probleme precise legate de moştenire şi de viitorul familiei sale.

Să fi avut generalul vreo bănuială pe care a tăinuit-o, pentru a nu-şi îngrijora familia ? André Malraux aşa credea. După părerea lui, de Gaulle ştia că avea să piară brusc. Într-o zi, la Elysée, îi spusese (Malraux era, în guvernul său, ministru al Culturii) : „Am să mor asasinat sau doborît subit." De asasinat scăpase ca prin minune. Nu mai avea decît să aştepte să fie secerat, aşa cum fuseseră doi dintre fraţii săi, Xavier şi Pierre, morţi ca şi generalul, dintr-o ruptură a aortei abdominale, datorată unui anevrism.

*
* *

După spusele apropiaţilor generalului de Gaulle, nimic nu lăsa să se prevadă moartea brutală, din 9 noiembrie. Generalul urma să împlinească, la 22 noiembrie, optzeci de ani. Se simţea bine. Avea o mulţime de proiecte : **Memoriile speranţei,** o eventuală publicare a corespondenţei şi a întrevederilor sale cu şefii de state, o călătorie în China, în iunie 1971, extinderea grădinii sale de la Colombey, noi plantări de copaci, apropiata vacanţă de Crăciun, cea de Paşti, chiar, despre care şi vorbise cu copiii săi. Cu două zile înaintea morţii, sîmbătă 7 noiembrie, străbătuse în maşină o sută cincizeci de kilometri în mai bine de două ore, fără a depăşi însă hotarele departamentului. Umblase şi pe jos vreo douăzeci de minute pe un drumeag cu bastonul în mînă — alături de d-na de Gaulle, urmat, ca întotdeauna, de inspectorii însărcinaţi cu paza lui. În ajunul morţii asistase la slujba religioasă în Colombey, unde oficiase preotul micii parohii, abatele Claude Jaugey. La un moment dat, acesta îl zărise de lîngă altar pe generalul de Gaulle în picioare, în banca sa, îmbrăcat cu un pardesiu negru. Mai tîrziu va spune: „Îmi păruse foarte palid..." Presimţire ? În orice caz a fost singurul care remarcase această paloare şi se arătase îngrijorat.

*
* *

Ultima reuniune de familie a avut loc la Colombey de ziua Tuturor Sfinţilor, cu o săptămînă înaintea morţii generalului. Philippe de Gaulle rămăsese la Brest, unde comanda forţa aeronavală a regiunii a 2-a militare, iar la Boisserie* se afla numai fiica generalului, ginerele său, generalul de Boissieu, fiica lor Anne — de unsprezece ani — şi Jean — de şaptesprezece ani — unul dintre copiii lui Philippe.

În după amiaza de 2 noiembrie, generalul şi d-na de Gaulle, însoţiţi de familia Boissieu, s-au dus să se reculeagă la mormîntul fiicei lor mai mici. Anne, aşa cum făceau în fiecare an în preajma acelei zile. A fost ultima vizită a generalului la cimitir. În faţa mormîntului fiicei sale, a spus din nou ce spusese întotdeauna : „Aici vreau să fiu îngropat." De data aceasta a adăugat, cu o nuanţă de ironie în glas : „Poarta cimitirului este prea strîmtă. Întrucît vor veni, poate, cîţiva

* Denumirea locuinţei familiei generalului de Gaulle la Colombey-les-Deux-Eglises.

vizitatori cînd oi fi eu aici, va trebui spart zidul şi făcută încă o poartă." Lucru care s-a realizat după opt zile, chiar a doua zi după moartea sa. Generalul a făcut apoi cîţiva paşi printre morminte, citind nume şi date gravate pe marmură şi piatră. „La Colombey, oamenii ajung la adînci bătrîneţe, a murmurat el. Optzeci de ani, sînt greu de purtat". De aceşti optzeci de ani, pe care n-avea să-i mai poarte — aniversarea lui era la 22 noiembrie — îi era teamă. Generalul de Gaulle socotea că după această vîrstă ar intra într-o categorie aparte, aceea a „părinţilor nobili", spusese el. „Mă vor trata ca pe Pétain, adăugase. Mereu numai : da, da, domnule general... N-am să-i iert niciodată lui Pétain că a acceptat o funcţie importantă la vîrsta pe care o avea."

După vizita la cimitir, generalul de Gaulle a făcut o plimbare cu generalul Boissieu prin pădurea Dhuits, la marginea Colombeyului. Vremea era foarte frumoasă. În timpul unor asemenea lungi plimbări, pe drumuri de pădure, îi plăcea cel mai mult să vorbească. Generalul părea atunci să mediteze cu voce tare, şi era de ajuns ca interlocutorul său să-i întreţină această meditaţie, dîndu-i la răstimpuri o replică discretă. Nu trebuia să-i soliciţi confidenţa. Trebuia să fii pregătit s-o primeşti.

În cursul acelei plimbări, a amintit de felul cum au întîmpinat ziariştii primul volum din **Memoriile speranţei,** care apăruse la 7 octombrie : „Fondul problemei, importanţa lucrurilor nu-i interesează. Ei caută anecdota care le îngăduie să toarne în grabă un articol. Le place ceea ce n-are importanţă." Primirea aceasta îl mîhnea adînc, îl rănise chiar pînă într-atît, încît întrebase într-o zi : „Oare mai merită osteneala să continui ?" Şi cum generalul Boissieu a vorbit de tirajul acestui prim volum, de extraordinarul succes de librărie, generalul, neîncrezător, l-a întrebat : „Oare tirajul ăsta să fie adevărat ? Cifrele n-or fi exagerate ? Nu cumva le lansează ca să mă incite să continui ? Ai dovezi ? Cunoşti pe cineva care să fi intrat într-o librărie, căruia să i se fi spus : «Am vîndut toate exemplarele pe care le-am primit» ?"

Generalul de Gaulle a insistat asupra presei, după părerea lui „foarte inegală". I-a reproşat din nou „lipsa de seriozitate" : „Ceea ce gîndeşte de Gaulle despre fondul problemei nu este studiat !" De asemenea şi opinia ei preconcepută : „Se scrie în funcţie de părerile personale şi nu în funcţie de analiza subiectului. De aceea ziariştii nu se pot exprima asupra lui de Gaulle cu obiectivitate." Apoi a adăugat : „Poate o vor face după moartea mea, pentru că atunci va fi mai puţin grav să mărturisească că aveam dreptate !" (La ultima lui întîlnire cu Pierre-Louis Blanc, în 26 octombrie, declarase : „Aşa e presa franceză; nu poate lăuda decît pe aceia pe care îi dispreţuieşte, pentru că în felul acesta are un avantaj asupra lor. La mine, desigur, un asemenea joc nu era posibil..." Cu altă ocazie, vorbind de ziariştii care „predică neadevărul pentru a încerca să cunoască adevărul, adăugase : de aceea eu nu cad niciodată în capcanele lor şi nu dau niciodată dezminţiri !")

Pe urmă generalul a vorbit despre presa străină. Întîi despre cea vest germană : „A fost odioasă în privinţa mea. N-a priceput

În pp. 12-13 : la Colombey, în ultimele zile înainte de ultima zi

După referendumul din 27 aprilie 1969, generalul de Gaulle părăseşte Palatul Elysée

că anumite lucruri îi puteau fi spuse lui de Gaulle de către francezi sau de către englezi, dar nu de către germani. Eu am făcut să fie reconsideraţi. Şi acum ar vrea să-mi dea lecţii... Cum să le pot accepta ?“ S-a referit în treacăt la presa americană şi la cea engleză. Despre aceasta din urmă a spus : „Nu e lipsită de calităţi. Dar Marea Britanie, avînd întotdeauna dreptate — precum bine ştii — presa ei nu este întotdeauna obiectivă“. A adăugat, totuşi : „Ziariştii englezi sînt probabil cei mai buni din lume ; analiza engleză a problemelor este, fără îndoială, cea mai valabilă.“

Generalul s-a uitat la ceas. Trecuse mai bine de o oră de cînd umbla, sprinten, bine dispus. S-a întors către Boissieu : „Eşti obosit ?“ „Nu“. „Nu e tîrziu ; atunci, hai să continuăm.“ Fostul şef al statului a vorbit apoi despre problemele apărării naţionale. De cînd nu mai era la putere, lua în privinţa afacerilor publice o atitudine de detaşare. Continuase totuşi să urmărească foarte de aproape problemele apărării, cărora le acorda întotdeauna o importanţă cu totul deosebită. Nu se arătase niciodată indiferent faţă de documentele şi comentariile pe care i le trimitea Michel Debré cu privire la a treia lege-program, pe care ministrul o pregătise de cum venise la Apărarea naţională.

Cum generalul de Boissieu avea să fie numit curînd şef de stat-major al armatei de uscat (Michel Debré îi scrisese generalului ca să-l întrebe dacă vedea vreun inconvenient în această numire şi Boissieu însuşi îi mărturisise socrului scrupulele sale. Dar cum ar fi putut acesta să nu-i dea încuviinţarea ginerelui său ?), i-a spus tot atunci : „Trebuie să te pregăteşti pentru această sarcină.“ Şi i-a expus ceea ce trebuia să fie, în ochii lui, organizarea apărării patriei. A încheiat : „Dacă realizezi asta în cei patru ani cît vei deţine funcţia, eşti sigur că nu greşeşti.“

După o oră şi trei sferturi de plimbare, venise timpul să se întoarcă la Boisserie, unde d-na de Gaulle, vrînd să profite de prezenţa copiilor ei, hotărîse să-i serbeze cu două zile înainte ziua onomastică. Totul s-a desfăşurat conform ritualului : generalul a rămas singur în bibliotecă pe cînd ceilalţi se adunau în sufragerie. D-na de Gaulle cumpărase flori. Au străbătut în şir anticamera şi salonul şi au intrat în bibliotecă. Luau parte la sărbătoare, ca în fiecare an, cele două femei de servici, Honorine şi Charlotte, precum şi şoferul. Singur în mijlocul camerei, plimbîndu-se prin faţa şemineului, generalul aştepta, prefăcîndu-se surprins, apoi primea zîmbind florile şi urările.

Ziua lui de naştere — „acea teribilă aniversare“, spusese într-o zi către nepoata sa, Geneviève de Gaulle — nu era, în schimb, niciodată sărbătorită. Generalului nu-i plăcea să vorbească despre ea. Era de mult obsedat de vîrstă. În 1958, cînd reintrase în activitatea politică, de Gaulle declarase tot în prezenţa Genevièvei : „Sînt cu zece ani prea în vîrstă.“ Iar mai înainte, pe vremea „traversării deşertului“ * exclamase de nenumărate ori, lovind cu pumnul în biroul său : „Va fi prea tîrziu ! O să fiu prea bătrîn !“ „Era în veşnică luptă cu timpul“, a declarat unul din apropiaţii săi. Se temea de bătrîneţe. O văzuse la Pétain, apoi la Churchill şi la Adenauer. Despre Pétain scrisese : „Anii, pe sub înveliş, îi surpaseră caracterul. Bătrîneţea este un naufragiu.“ Se observa pe sine însuşi. Discursurile, conferinţele sale de presă pe care le rostea pe dinafară, erau pentru el un test. Îşi pîndea primul semn de slăbiciune.

Masa de seară se lua devreme la Boisserie — la ora şapte şi zece — din cauza telejurnalului pe care generalul îl urmărea regulat dar mai cu seamă pentru a îngădui personalului să isprăvească repede treaba. După terminarea cinei şi ascultarea ştirilor, fostul şef al statului mai avea la dispoziţie multe ceasuri. De la acea serată familială — ultima înaintea morţii lui la care participaseră doi dintre copii şi doi dintre nepoţii săi — d-na de Gaulle s-a retras, ca de obicei, curînd după ora zece. Alain de Boissieu şi soţia lui au rămas cu generalul, privind împreună cu el ultimul telejurnal. Pe urmă, generalul de Gaulle le-a spus : „E timpul să mergeţi la culcare.“ În fiecare seară, înainte de a urca în camera lui, întotdeauna după miezul nopţii, îi plăcea să rămînă singur în biblioteca de la Boisserie, devenită deodată, tăcută, cu un foc de lemne arzînd în şemineu. Cînd pleca de acolo, Elisabeth de Boissieu avea grijă, aşa cum îi recomandase mama ei, să lase întredeschise uşile de la bibliotecă şi salon, pentru ca d-na de Gaulle să-l poată auzi, din camera ei de la etaj, pe general. Ea nu închidea uşa camerei sale decît după ce urca şi el sus.

Elisabeth şi Alain de Boissieu l-au văzut ultima oară pe general în ziua următoare, 3 noiembrie. Aveau un invitat în ziua aceea la Boisserie, pe generalul Renouard, bătrîn camarad de arme al fostului şef al **Franţei libere**, cu cinci ani mai în vîrstă decît acesta, unul dintre primii plecaţi la Londra, care îi scrisese : „Generale, înainte de a muri, aş vrea să te mai văd...“ În timpul dejunului, au evocat amîndoi zilele verii din 1940 în capitala britanică. „**Franţa liberă** v-a marcat pe toţi adînc, a spus ge-

(Continuare în p. 24)

* Deşertul Ciadului (Africa Ecuatorială) a fost traversat de trupele comandate de colonelul Leclerc (ulterior mareşal), pentru a face joncţiunea cu forţele britanice din nordul Africii.

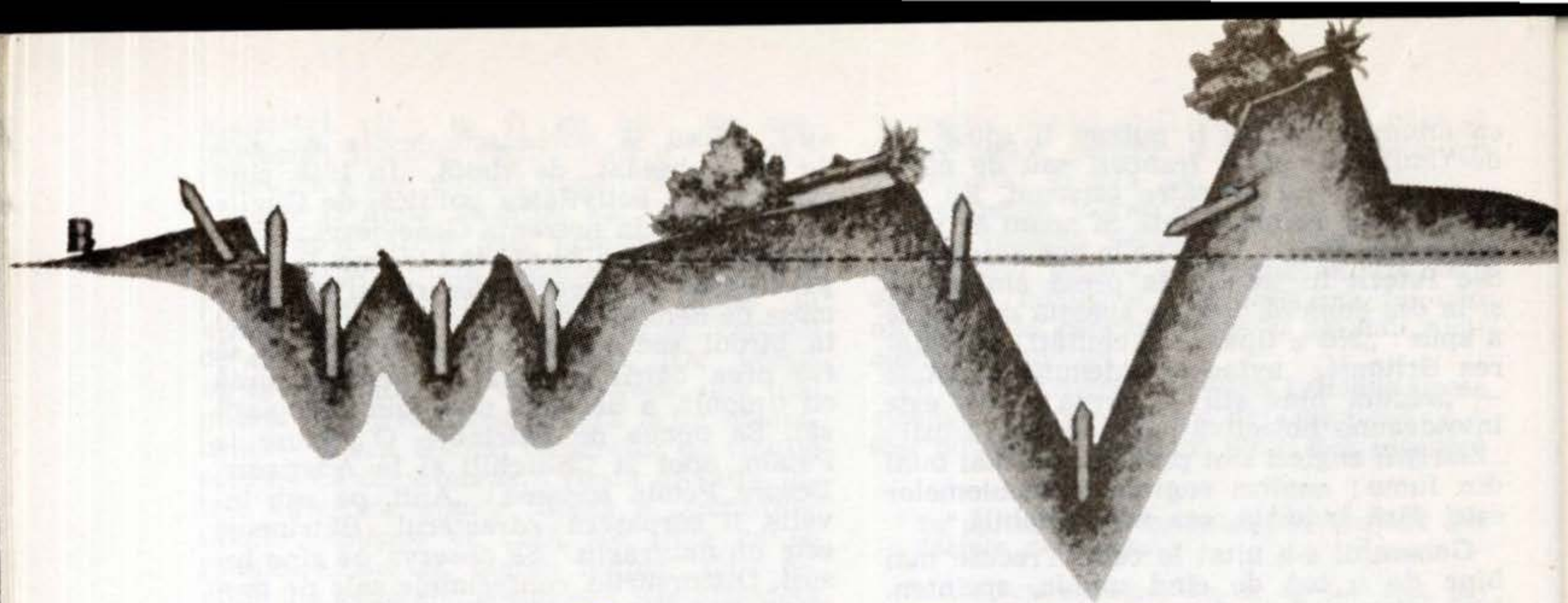

„IDEE RĂPEDE DESPRE RESBELUL DE PARTIZANI“

General-maior CONSTANTIN ANTIP

În anul 1853, apărea la Bruxelles, în tipografia lui J. H. Dehou, o carte în limba română, Idee răpede despre resbelul de partizani, **iscălită de un român, Gheorghe Adrian, cu mențiunea „traduse din limba franceză cu oarecare modificațiuni“. Lucrarea a fost și este cunoscută istoricilor noștri. Ceea ce nu s-a cunoscut însă erau sursele după care a fost elaborată — cel puțin din cîte știm noi. Consultînd, în fondurile Bibliotecii Centrale a Ministerului Forțelor Armate, mai multe lucrări din prima jumătate a veacului trecut care s-au ocupat de insurecțiile populare, am avut plăcuta surpriză să descopăr că lucrarea lui Gh. Adrian are la bază capitolul V —** Despre războiul de partizani — **din cartea** Despre micul război în spiritul strategiei moderne **a lui Karl von Decker, prin filiera traducerii franceze din 1845.**

Chemarea epocii: Dreptate, Frație, Unitate

Idee răpede despre resbelul de partizani nu a fost doar o expresie a dorinței personale a autorului de a transpune în românește o carte din străinătate. Traducerea a fost efectuată sub imperiul unei adevărate comenzi sociale. Lucrul este cu claritate subliniat de Adrian în **Precuvîntare către românii patrioți,** în care arată : „Credința că națiunea noastră nu-și va putea dobîndi niciodată libertatea sa decît prin puterea armelor trebuie a se înrădăcina și a se întări în inima fiecărui român care dorește scăparea patriei sale. Pentru aceea dar, tot românul a căruia inimă este hrănită de asemenea simtimente, și mai cu seamă cei care au îmbrățișat cariera militară, trebuie a-și impune o datorie sfîntă de a se deprinde și de a se învăța, atît corporal cît și intelectual, în măiestria armelor, spre a se pregăti pentru o epocă de luptă ; pentru o epocă d-acelea cînd națiunea noastră, sculată pentru a-și dobîndi mîntuirea, va avea trebuință de conducători buni, care s-o cîrmuiască pe cîmpul bătăliei.“

Concepția expusă aici era produsul climatului ideologic, politic și social al vremii. Deși revoluția de la 1848 fusese înfrîntă, idealurile ei trăiau în conștiința națiunii, iar forțele ei înaintate nu conteneau a acționa în vederea unei revoluții viitoare, care, cum scria în septembrie 1850 Nicolae Bălcescu, nu se mai putea „mărgini a voi ca românii să fie liberi, egali, proprietari de pămînt și de capital și frați asociați la fapta unui progres comun. Ea (revoluția viitoare — **n.a.**) nu se va mărgini a cere libertatea din afară, libertatea de sub domnirea străină, ci va cere unitatea și libertatea națională. De-

---

NOTA — O tratare mai amplă a temei va fi cuprinsă în volumul de studii *România și tradițiile luptei armate a întregului popor*, ce va apare la Editura Militară.

viza ei va fi : **Dreptate, Frăție, Unitate.** Ea va fi o revoluție națională". Tocmai aceasta era dominanta epocii nu doar în Principatele Române, ci și în întreaga Europă : afirmarea dreptului națiunilor la viață de sine stătătoare în entități politice suverane, ca expresie directă a necesității obiective și consensului subiectiv al popoarelor. Dar cum simpla afirmare a acestui adevăr nu era suficientă prin ea însăși, se ridica cu acuitate cerința stabilirii căilor înfăptuirii revoluțiilor de eliberare și unitate națională. În acest sens, ideea cea mai avansată era aceea a unei ridicări generale a poporului, a războiului popular. Ea era nu numai sesizată, ci și analizată, teoretizată, concretizată de cei mai luminați exponenți ai forțelor progresiste, avînd să capete chiar atunci, la tinerii Marx și Engels, o formulare de valoare clasică : „Un popor care vrea să-și cucerească independența — scriau ei în 1849 — nu trebuie să se rezume la mijloacele obișnuite de ducere a războiului. Răscoală de masă, război revoluționar, guerilă pretutindeni — iată singurul mod în care un popor mic poate să o scoată la capăt cu un popor mare și o armată mai slabă este în stare să țină piept unei armate mai puternice și mai bine organizate." În ceea ce-i privește pe românii, fruntașii revoluționari declarau răspicat în revista **România Jună,** în 1851, că „principiul insurecției [...] este cel dintîi drept al unei națiii împilate".

Și această idee nu putea să nu fie scumpă lui Gh. Adrian, care luptase în revoluția de la 1848 din Transilvania. Adept al războiului general al poporului, el își exprima convingerea, căreia îi este subordonată și lucrarea sa, că pentru împlinirea aspirațiilor naționale vitale trebuie folosite toate mijloacele de luptă, căci atunci „cînd națiunea română, în număr mai mult de zece milioane, va fi în picioare, avînd credința de solidaritate și unitate națională de care este insuflată astăzi prin toate provinciile, ce român bine cugetător și cu inima patriotă se mai poate îndoi [...] că patria sa, cu atîtea brațe nervoase și cu atîtea mijloace pentru a le arma, nu va fi în stare de a se arunca pe cîmpul bătăliei pentru a alunga ordele barbare și pentru a-și dobîndi libertatea și unitatea ?"

Un contestatar al gîndirii militare ruginite

Se poate pune întrebarea de ce a apelat Gh. Adrian la Decker ? Cred că cel puțin din două motive. În primul rînd deoarece capitolul despre războiul de partizani din cartea lui Decker reprezintă o foarte bună expunere a problemei la nivelul epocii, atît sub aspect teoretic cît și practic, scoțînd în evidență valențele de ordin funcțional și mai ales moral pe care le implică războiul de partizani. În al doilea rînd, fiindcă autorul, generalul prusian Karl von Decker, făcea parte din pleiada gînditorilor militari înaintați. Născut la Berlin în 1784, promovat ofițer în 1800, participant la campaniile antinapoleoniene din 1807, 1813, 1814, 1815, el s-a format într-o perioadă cînd evenimentele politice făcuseră din lupta națională de eliberare unica alternativă față de cotropirea străină. Gînditorii militari formați la școala partidei militare progresiste au risipit viziunea de pînă atunci a războiului, au militat pentru formarea în spirit nou a tinerilor ofițeri, pentru o reformă militară fundamentală, pentru o îmbinare a acțiunii armatei permanente cu aceea a unei miliții naționale, determinînd legiferarea detașamentelor populare (Landsturm), cu toată opoziția regelui Friedrich Wilhelm III, pe care „îl ulcera faptul că poporul se bătea pe picior propriu, independent de ordinele venite de sus" (Marx).

Și în etapa restaurației de după Congresul de la Viena din 1815, cînd regele și junkerimea au dat uitării inițiativele progresiștilor, Karl von Decker s-a situat în rîndurile puținilor ofițeri germani care au acționat cu curaj pe planul gîndirii militare împotriva reînvierii tradiționalului spirit cazon prusac. El a înființat și a colaborat la mai multe publicații periodice militare, a scris numeroase lucrări militare, dintre care citățm : **Considerațiuni asupra conducerii războiului în spirit contemporan** (1817), **Schiță cu privire la istoria gurilor de foc** (1819), **Despre micul război în spiritul strategiei moderne** (1822), **Campania din Italia din 1796-1797** (1825) și altele.

După publicarea, între 1832-1834, a primei ediții (postume) a operei lui Clausewitz * — **Despre război,** von Decker i-a făcut o apreciere elogioasă în periodicul **Militär-Litteratur-Zeitung,** socotind că aceste scrieri — care prin originalitatea lor, prin felul în care tratează arta războiului, se abat „pe deplin" de la toate modalitățile de abordare a problemei cunoscute pînă la el — trebuie „să devină un izvor de bogate învățăminte" și „totodată să provoace în mod necesar și irevocabil acea revoluție în teoria războiului

* Karl von Clausewitz (1780-1831), general prusian și teoretician militar, autorul unor valoroase lucrări de istorie și teorie în acest domeniu, printre care *Despre război*, apreciată favorabil de Marx, Engels și Lenin.

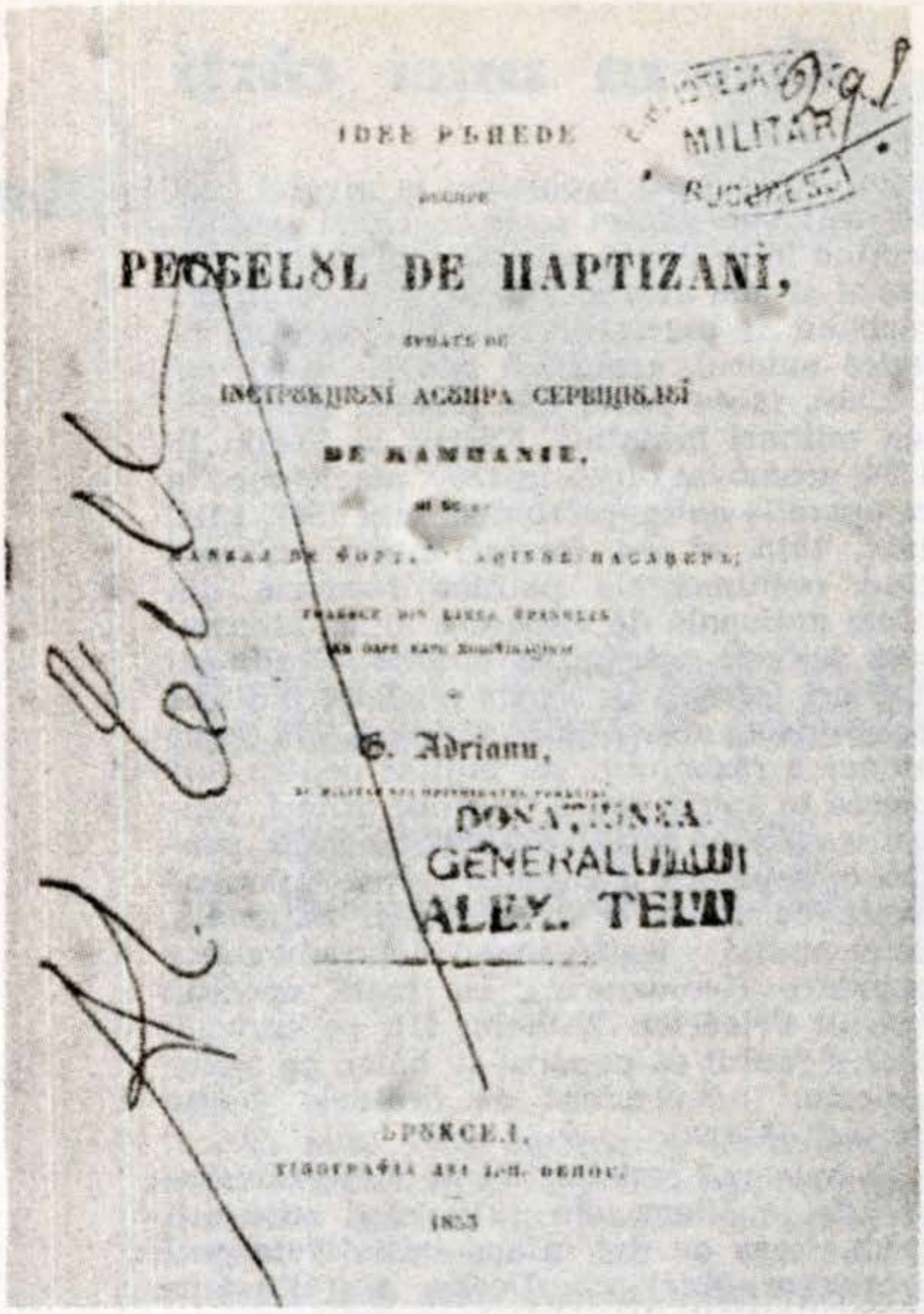

Coperta lucrării **Idee răpede despre resbelul de partizani**

preconizată de autorul lor...". Era, în aceste elogii, o netă luare de atitudine împotriva gîndirii militare oficiale ruginite, care, prin cursurile pedante predate de generalul von Willisen la cea mai înaltă instituție de studii militare a Prusiei, Școala generală de război din Berlin (cursuri reunite în 1840 în volumul **Teoria marelui război**), reactualiza perimatele sisteme ale secolului XVIII !

Cele cîteva date expuse succint mai sus relevă, credem, valoarea autorului german, notorietatea lucrării **Despre micul război în spiritul strategiei moderne** (pe lîngă patru ediții în limba germană, cartea cunoscuse și două ediții în limba franceză), la care s-a oprit Gheorghe Adrian.

Din cartea lui Decker, însă, autorul român a reținut numai capitolul referitor la războiul de partizani, război care, în concepția vremii, era sinonim cu insurecția populară, tocmai pentru că acesta reprezenta elementul de noutate, revoluționar, ridicat pe prim plan de anul 1793 în Franța, utilizat pe scară largă de poporul spaniol între 1808-1813 împotriva dominației napoleoniene, încercat de mișcarea națională de rezistență din Germania între 1813-1815, readus la ordinea zilei de anul revoluționar 1848.

„...să se afle peste tot și nicăieri"

Desigur, ar cere un spațiu prea larg efectuarea unei minuțioase comparații între textul românesc realizat de Gh. Adrian și cel al lui Decker. Referitor la textul românesc, nu întîmplător am spus **realizat,** deoarece nu ne aflăm în fața unei traduceri corecte a unui text străin, ci în fața unei reconsiderări, adaptări, prelucrări, cu numeroase elemente deosebite, originale în raport cu materialul de bază *. Astfel, deși textul românesc preia toate ideile esențiale ale autorului german privind războiul de partizani, se operează corective în ordinea de tratare a problemelor chiar și în pasajele traduse integral și se lasă complet la o parte unele paragrafe. Pe de altă parte, sînt introduse întregi pasaje absolut noi, fie pentru a se explica și valorifica mai bine idei existente în textul original, fie pentru a se încorpora păreri ale altor gînditori militari, dar mai ales pentru a se înfățișa opinii izvorîte din experiența proprie a autorului traducerii, pentru a se face aplicări concrete la condițiile țărilor române.

Dintre ideile esențiale reproduse în textul românesc, menționăm : războiul de partizani este uneori mai greu decît războiul propriu-zis ; dacă și războiul propriu-zis dus de armatele regulate exclude „mecanicismul", cu atît mai mult nu poate fi vorba de aplicarea unor procedee mecanice în războiul de partizani ; luptele de partizani trebuie să fie legate de acțiunea armatei proprii, să contribuie la înfrîngerea inamicului, dar prin modalități specifice, ceea ce presupune un mare grad de libertate, de independență, inițiativă, inventivitate, ca și necesitatea de a realiza permanent ceva neobișnuit. Arătîndu-se că valoarea trupelor de partizani nu constă în cantitate, ci în calitate, se subliniază necesitatea de a se acorda cea mai mare atenție recrutării oamenilor (în care să se poată avea o încredere totală), organizării detașamentelor, disciplinei ferme. Totodată se reliefează cerința ca partizanii să întrețină o legătură strînsă cu populația din zona unde acționează, legătură fără de care lupta lor nu poate avea eficacitate ; partizanii trebuie să fie binevenițI în orice loc, să fie socotiți ca eliberatori, ceea ce presupune un profil moral integru, o comportare exemplară. Decker observă că partizanii trebuie „să se afle peste tot și nicăieri" (idee preluată integral de la

* Cantitativ aproape jumătate din textul lucrării *Idee răpede despre resbelul de partizani* reprezintă elaboratul original al lui Gh. Adrian.

Clausewitz — **Despre război,** capitolul **Insurecția populară**), de aceea nici detașamentele acestora nu trebuie să fie prea numeroase, pentru a fi capabile de o mare mobilitate, a se putea deplasa rapid dintr-un loc în altul, să aibă contacte prin diferite mijloace cu armata proprie, dar să nu fie total dependente de aceasta, să țină legături permanente cu întreaga zonă, să-și procure informațiile necesare, să fie cunoscătoare perfecte ale terenului, drumurilor, potecilor.

Dintre corectivele și omiterile amintite, voi remarca drept cel mai caracteristic faptul că Gh. Adrian nu reproduce pagini întregi cu referiri la exemple din istoria germană, deoarece Decker le expune ca pe lucruri familiare cititorului, ceea ce nu era cazul și pentru lectorul român.

Ostași și voluntari îndrăzneți și curajoși...

Un element substanțial al textului românesc îl constituie numeroasele pasaje adăugate de Gh. Adrian. În locul exemplelor din istoria războaielor din Occident, el introduce pilde din istoria românească. Astfel, chiar la început arată că exemplul mai cunoscut în țările române despre detașamente care „în diferite epoci au combătut mai mult sub acest sistem", al războiului de partizani, îl constituie pandurii. Referire foarte concludentă, dacă ne gîndim că voluntarii români care au luptat în războaiele ruso-austro-turce din a doua jumătate a sec. XVIII și primele decenii ale sec. XIX erau purtătorii tradiției populare a armatelor pămîntene, acțiunile lor fiind în fond, cum remarcă și alți istorici, una din cele mai interesante forme ale ducerii războiului popular de eliberare în condițiile cînd țara era de fapt ocupată. Pe de altă parte, oriunde crede potrivit, autorul face o aplicație proprie concretă a celor expuse la particularitățile țării noastre.

De pildă, cînd Decker vorbește despre inspirație, inventivitate, curaj, temeritate în războiul de partizani, Gh. Adrian intervine: „Românii, prin tradițiunile lor militare, care sînt legate de o mulțime de lupte îndrăznețe și aventuroase, prin spiritul lor belicos (nu în sens de **agresiv,** ci de **virtuți militare — n.a.**) care, în unele provincii mai cu seamă, încă mai păstrează acea întipărire cavalerească a veacurilor de mijloc, și mai vîrtos prin poziținile lor topografice, sînt una din națiunile cele mai îndemînatice pentru războiul de partizani. Poziținile geografice cele mai favorabile pentru acest resbel sînt chiar acelea care se află mai în toate provinciile române: adică locuri muntoase și întrerupte cu păduri, dealuri, văi și rîuri de tot felul. Aceste poziținuni grele și de multe ori peste putință de a fi străbătute de o armată vrăjmașă numeroasă și care nu le cunoaște bine, pot fi străbătute ca d'un fulger de trupa cea mică de partizani care, pe lîngă agerimea sa, mai are și avantajul de a le cunoaște bine pînă la cea mai mică cărare".

Acolo unde Decker, vorbind despre îndeplinirea unor misiuni privind legătura între partizani și armata regulată proprie, apreciază că „o asemenea misiune este mai ușor de îndeplinit într-o regiune prietenă decît într-o regiune ostilă, mai ales dacă locuitorii sînt gata să susțină cauza apărată de armată și să o secondeze printr-o cooperare activă", Gh. Adrian găsește nimerit să adauge: „Aceste din urmă avantajuri, oștirile române le vor avea totdeauna mai mult decît orice alte armate, pentru că se vor bate în pămîntul lor contra unui vrăjmaș străin; prin urmare ori de unde vor călca aceste oștiri liberatoare, națiunea întreagă va fi în picioare pentru a le ajuta din toate puterile ei".

Ample sînt intervențiile autorului român privind organizarea detașamentelor de partizani, valoarea compunerii lor și mai ales competența comandantului atît în ceea ce privește comanda, disciplina și ordinea, cît și conducerea efectivă a luptei. Pentru aceste trupe de partizani, ia în considerare formarea lor fie din ostași luați din armata regulată, fie din cetățeni voluntari, îndrăzneți, curajoși, pe cît se poate dintre cei deprinși cu armele — vînători, dorobanți sau militari rezerviști. Detașamentele le vede compuse ori din călăreți, ori din pedestrași, deoarece dacă ar fi mixte unii ar împiedica mobilitatea celorlalți: la cîmpie, infanteria ar stînjeni rapiditatea cavaleriei, iar la munte și în păduri, cavaleria ar stînjeni mișcarea infanteriei. Această trupă trebuie să se caracterizeze prin disciplină militară și să fie pusă sub conducerea unui comandant „care, pe lîngă încrederea ce trebuie a insufla oamenilor săi, trebuie a fi încă un om neobosit ca și trupa lui, activ, îndrăznet și cu mare pătrundere și talent în resbelul de partizani". Întrucît Adrian, vorbind de formarea unor trupe de partizani, se gîndea la Țara Românească, era de părere că acestea nu puteau exista fără autorizația Ministerului de Război sau a comandatului armatei, căci acțiunile detașamentelor „oricît de neatîrnate ar fi în amănuntul lor nu pot însă ieși de tot afară din sfera planului general al comandantului armatei regulate, de la care ele și primesc ordine".

În afară de adausurile pe parcursul textului tradus din Decker, Gh. Adrian a adăugat patru mici capitole noi, care cuprind o serie de indicații practice des-

pre rolul comandantului şi comportarea trupei de partizani în timpul marşului, al staţionărilor, folosirea călăuzelor şi strîngerea de informaţii, despre procedeele pentru atacarea convoaielor de căruţe cu armament, muniţii, echipament şi hrană ale inamicului. Sînt oglindite o serie de păreri personale ale autorului, elemente din propria experienţă de luptător într-o armată constituită pe criterii revoluţionare, ca şi de ofiţer al unei armate regulate (pe lîngă faptul că făcuse parte din oastea lui Avram Iancu, după 1848, trecînd munţii, Adrian fusese un timp ofiţer în armata Ţării Româneşti).

* * *

Preocupările susţinute ale lui Gheorghe Adrian privind necesitatea pregătirii militare a naţiunii şi-au găsit şi concretizări practice în noul cadru social-politic de după Unirea din 1859. Cercetătorii istorici au restituit conştiinţei publice contribuţia substanţială a lui Gh. Adrian la introducerea masivă a elementului popular în structura militară a statului naţional român. Astfel, prima lege pentru organizarea armatei din 1864, întocmită de Comisia apărării, al cărei secretar era tocmai Gheorghe Adrian (pe atunci colonel ; mai tîrziu va purta şi gradul de general), punea accentul pe „instrucţiunea militară a maselor", organismul militar cuprinzînd armata permanentă cu rezervele ei, miliţia activă (dorobanţi, grăniceri), garda orăşenească, miliţia neactivă, gloatele. Justeţea acestei orientări, esenţialmente democratică şi patriotică, avea să fie dovedită de evenimentele ulterioare, de lupta pentru cucerirea neatîrnării în 1877, care a întrunit adeziunea activă a întregii naţiuni.

Şi Gheorghe Adrian, născut în 1820, în zorii unei epoci de renaştere naţională, şi care şi-a legat numele de toate marile momente ce au jalonat istoria făuririi României moderne, putea, în 1889, să închidă ochii cu mulţumirea datoriei împlinite şi mîngîiat de speranţa că ora supremă a desăvîrşirii idealurilor de libertate şi unitate ale românilor de pe ambele versante ale Carpaţilor nu era departe.

MICROFIŞIER BIBLIOGRAFIC

Gh. Adrian, Idee răpede despre resbelul de partizani, urmată de instrucţiuni asupra serviciului de campanie şi de un manual de fortificaţiune pasageră (ediţia 1853) ; Ch. de Decker, **De la petite guerre selon l'ésprit de la stratégie moderne** (ediţia franceză din 1845) ; Nicolae Bălcescu, **Mersul revoluţiei în istoria românilor** ; Carl von Clausewitz, **Despre război** (ediţia română) ; Otto Korfes, **Opera lui Clausewitz „Despre război" şi efectele ei ulterioare.**

CUM A MURIT GENERALUL DE GAULLE

(Urmare din p. 19)

neralul de Gaulle. Ea este acum pentru voi un fel de familie. Aveţi amintiri comune şi recunoaşteţi că sînt printre cele mai bune. Aveam cu toţii un ideal, o mare misiune de îndeplinit, cu puţine mijloace. Fiecare trebuia să se depăşească pe sine însuşi pentru a-şi putea susţine rolul. De altfel prin aceasta sînt interesante marile acţiuni."

După plecarea generalului şi a d-nei Renouard, generalul de Gaulle a făcut o ultimă plimbare prin grădină cu copiii săi şi i-a însoţit pînă la maşină. „Ia staţi, nu i-am spus la revedere Annei !" Anne de Boissieu a coborît din maşină, unde se şi aşezase. Ea a fost cea care l-a îmbrăţişat pe general pentru ultima oară.

Philippe de Gaulle era la Brest şi ocupaţiile îl împiedicaseră să vină la Colombey pentru acea sărbătoare care avea să fie ultima. Soţia lui plănuise să petreacă la Boisserie acele zile, dar a fost nevoită să renunţe pentru că, puţin înainte, îşi rupsese piciorul şi umbla cu greu sprijinindu-se în două bastoane.

Philippe l-a văzut ultima oară pe tatăl său, la Colombey, în zilele de 26 şi 27 septembrie. Un sfîrşit de săptămînă obişnuit, petrecut cu plimbări în grădină, în pădurea învecinată, cu lungi conversaţii în bibliotecă, lecturi, joaca copiilor — care la Boisserie n-aveau de respectat decît o singură regulă : să vină acasă cu cinci minute înaintea orelor de masă şi să nu intre în biroul generalului decît cînd erau poftiţi.

Acea ultimă plimbare a generalului de Gaulle cu fiul său a avut şi ea loc în pădurea Dhuits. Generalul şi Philippe de Gaulle au adunat ciuperci, pe care le-au adus la Boisserie. Ca de obicei, fostul preşedinte al Republicii a vorbit mult : o lungă conversaţie consacrată în esenţă volumului al doilea din **Memoriile speranţei,** mai cu seamă capitolului al doilea, pe care avea să-l termine a doua zi — îl şi citise fiului său înainte de a fi cu totul terminat — şi al celui de al treilea, pe care se pregătea să-l înceapă.

Duminică după masă — deci la 27 septembrie — la plecare, generalul îşi însoţise fiul pînă la maşina acestuia. „De fiecare dată se despărţea de noi ca şi cum n-avea să ne mai vadă", a spus într-o zi Philippe de Gaulle. În ziua aceea, generalul păruse şi mai trist, şi mai melancolic ca de obicei.

Traducere de Oana BUSUIOCEANU

(Urmare în numărul viitor)

LIBERALII ȘI CONSERVATORII

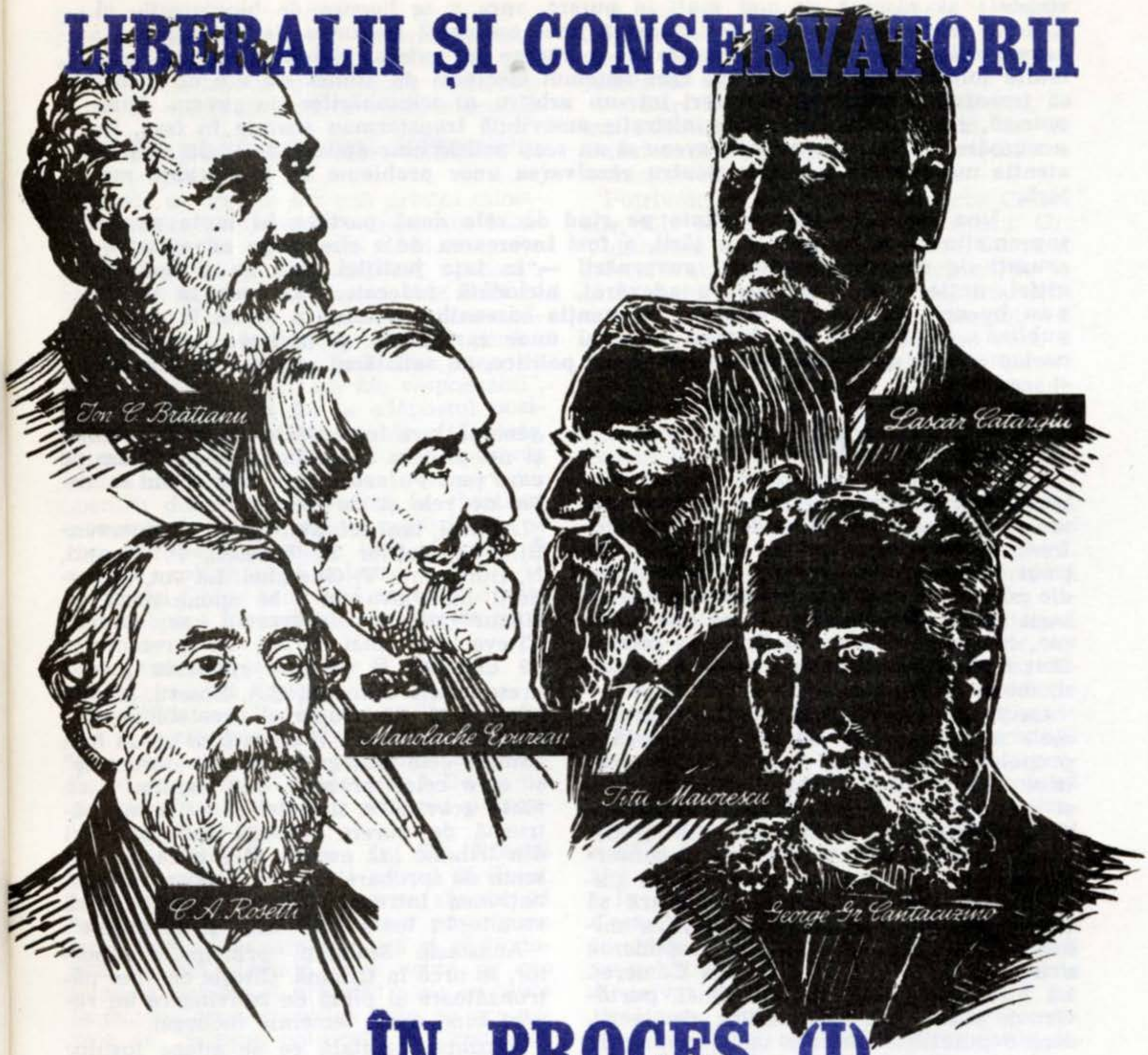

ÎN PROCES (I)

ION BULEI

În 1890, Mihail Kogălniceanu își amintea cum în seara zilei de 22 iulie 1876, fusese martorul unei scene penibile, care se petrecuse chiar la el acasă : „A fost o scenă mare, unde cît pe-aci noi, miniștrii, eram să dăm o reprezentațiune de pă-ruială..."

Ce se întîmplase, de fapt ?

Viața politică a României moderne a fost dominată, în ceea ce privește exercitarea concretă a puterii, de două partide de guvernămînt : Partidul Național-Liberal și Partidul Conservator — două formațiuni politice care, pînă spre sfîrșitul secolului trecut, se aflau în perioada de închegare organizatorică și definire doctrinară și, în același timp, adversare în lupta pentru putere.

În condițiile în care regimul monarhiei constituționale nu era pe deplin consolidat, disputa dintre liberali și conservatori îmbrăca adesea forme ascuțite, chiar dacă ea se desfășura de pe pozițiile aceleiași clase dominante — burghezo-moșierimea. Abia în ultimul deceniu al secolului XIX, rotativa guvernamentală a intrat cu adevărat în funcțiune. Prin intervenție regală, un partid succeda celuilalt, dar aceasta nu însemna și o încetare a fricțiunilor dintre ele. Numai formele, meto-dele vor fi mai atenuate decît în perioada anterioară, cînd fiecare dintre partide se

străduia să rămînă cît mai mult la putere, spre a se bucura de binefacerile ei. Aceasta însemna, implicit, desfăşurarea unei campanii susţinute de discreditare a adversarului, împiedicarea acestuia de a ajunge la putere. Metodele erau diverse, multe folosite chiar cu succes, căci sistemul electoral de atunci nu era de natură să transforme masa de alegători într-un arbitru al schimbărilor de guvern. Dimpotrivă, graţia regală şi o administraţie amovibilă transformau dorinţa în fapt. De nenumărate ori aceste metode aveau şi un scop politic bine definit, acela de a abate atenţia maselor de la lupta pentru rezolvarea unor probleme de importanţă majoră.

Una din metodele uzitate pe rînd de cele două partide, în lupta pentru supremaţie în viaţa politică a ţării, a fost încercarea de a chema pe adversari — acuzaţi de abuzuri în timpul guvernării — în faţa justiţiei. Aşa au şi luat, de altfel, naştere două procese, e adevărat, niciodată judecate, dar care, în epocă, s-au bucurat, şi unul şi celălalt, de atenţia oamenilor politici, a presei şi opiniei publice; au format zile întregi obiectul unor furtunoase şi pătimaşe dezbateri parlamentare, au trezit noi pasiuni şi uri politice, au satisfăcut apetitul de senzaţie şi scandal.

Liberalii atacă

La 10 mai 1876, după cinci ani de opoziţie, liberalii coalizaţi revin la conducerea treburilor ţării, plini de mînie împotriva acelora care ani de-a rîndul i-au ţinut departe de efectele binefăcătoare ale puterii. Vor să-i pedepsească pe adversarii lor şi să-i împiedice să se mai apropie, cel puţin pentru un timp, de putere. Sînt hotărîţi să pună sub acuzare pe toţi membrii fostului guvern.

La 30 iunie 1876, Pantazi Ghica, în numele a 29 deputaţi, citeşte în Cameră o propunere prin care cere constituirea unor comisiuni pe lîngă fiecare minister şi prin judeţe pentru a constata abuzurile, ilegalităţile, malversaţiunile şi delapidările comise sub ministerele conservatoare de sub conducerea lui Lascăr Catargiu. Informaţiile adunate urmează să completeze actul de acuzare a foştilor miniştri. Votată în unanimitate, propunerea e trimisă de urgenţă în secţiile Camerei. La 7 iulie, colonelul V. Gherghel, purtător de cuvînt al delegaţiilor de secţii, cere deputaţilor numirea unor comisii de anchetă parlamentară pentru fiecare minister, pentru a controla, la faţa locului, ilegalităţile foştilor miniştri. Camera alege comisii din cîte patru deputaţi pentru ministerele de Interne, Finanţe şi Război şi din cîte trei pentru ministerele de Externe, Justiţie, Lucrări Publice, Culte şi Instrucţiunii Publice.

Trei zile mai tîrziu, la 10 iulie, fără a aştepta concluziile comisiilor numite, N. Fleva se urcă la tribună şi citeşte o propunere semnată de 75 deputaţi, prin care sînt puşi sub acuzaţie foştii miniştri L. Catargiu, Petru Mavrogheni, generalul Ion Em. Florescu, Titu Maiorescu, George Costaforu, Alex. Lahovari, George Gr. Cantacuzino, Vasile Boerescu şi Nicolae Creţulescu, învinuiţi de violarea Constituţiei şi a libertăţilor publice, risipă de bani publici, abuz de putere etc.

„N-am condamnat numai noi pe acei miniştri — spune Pantazi Ghica, susţinînd propunerea — dar opiniunea publică în general, ţara întreagă le-a aruncat blamul şi noi sîntem expresiunea acelui blam pe care ţara l-a aruncat în faţa acelui ministru de rele şi de crime".

Acelaşi ton acuzator îl au şi intervenţiile deputaţilor N. Ionescu, P. Vizanti, N. Burileanu, V. Gherghel. La vot, propunerii lui Fleva nu i se opune decît un singur deputat (guvernul se abţine). Cîteva zile mai tîrziu, în prezenţa a 99 deputaţi şi a unui numeros public, preşedintele Camerei, C.A. Rosetti, anunţă la ordinea zilei raportul prealabil pentru darea în judecată. Îl anunţă ca pe un fapt „dintre cele mai grave şi mai dureroase" şi cere celor prezenţi să-l asculte „cu toată gravitatea situaţiei şi cu inima pătrunsă de durere". Roagă apoi publicul din tribune „să asculte fără a da nici un semn de aprobare sau dezaprobare, fiindcă naţiunea întreagă ascultă şi trebuie să asculte în toată gravitatea şi să cugete".

Anastasie Stolojan, principalul raportor, se urcă la tribună. Citeşte cu voce pătrunzătoare şi plină de convingere un raport bine scris, temeinic închegat.

Acuzaţia capitală ce se aduce foştilor miniştri conservatori: violarea Constituţiei; de aici decurg călcările de lege, împiedicarea exercitării dreptului electoral, distrugerea principiului separării puterilor în stat etc. Se aduc dovezi de amestec brutal în alegeri; după părerea raportorului, guvernul lui L. Catargi folosise întreaga administraţie în scop de presiune asupra cetăţenilor; acelaşi guvern intervenise apoi în chestiunile puterii judecătoreşti, spre a urmări pe unii prefecţi. Totul fusese folosit pentru „ţinerea puterii contra voinţei naţionale". „Interesul conservării [guvernului — n.r.] era singura preocupare. Ţara, interesele ei, averea ei nu erau nimic decît mijloace de a-şi menţine existenţa prin o vastă sistemă de înşelare — de silnicire". Or, ţinerea puterii cu orice preţ, cerea bani. Şi atunci concesii în afară, deficite financiare, false excedente, păgubirea fiscului. Raportul trece apoi la prezentarea acuza-

ţiilor aduse fiecărui ministru în parte şi încheie cerînd Camerei numirea unei comisii formate din şapte membri, cu misiunea de a face orice urmărire şi, ca instanţă de instrucţie, să ia toate măsurile.

„Nu fii politicos cu tîlharii"

Îndată se urcă la tribună primul ministru Manolache Costache Epureanu. Poziţia lui faţă de chestiunea dării în judecată nu putea fi decît „foarte delicată", căci şi el fusese mai bine de trei luni în ministerul Catargiu. Nevrînd să existe bănuiala vreunui favor, declară că „pentru actele unde se va găsi iscălitura mea, eu înaintea legilor ţării mă fac responsabil", căci nu doreşte să fie la adăpostul poziţiei sale. Este adevărat, pe de altă parte, spune preşedintele consiliului în apărarea sa, că a părăsit ministerul conservator „pentru diferenţe de vederi în chestiuni economice", văzînd panta periculoasă pe care porniseră finanţele ţării. Camera îi aprobă explicaţia cu aplauze.

Pantazi Ghica consideră raportul o adevărată operă literară, dar îl găseşte lacunar :

— Pentru ce se exclude D. Tell ?

Voci : — Are amici.

P. Ghica : — De ce nu e Th. Rosetti, căci e amestecat în chestiunea Crawley * ? De ce nu e Carp, care ca ministru a continuat opera lui T. Maiorescu ? De ce nu sînt daţi în judecată toţi prefecţii şi agenţii amintiţi în raport ?

Nemulţumit de lipsa lui Th. Rosetti dintre miniştrii inculpaţi este şi D. Giani. Mai prudent, Leonida Sterea găseşte că în redactarea raportului „s-a pus prea mult foc", or se ştie că „ura şi răzbunarea, această sămînţă care ucide pe om în viaţa publică şi privată" n-au ce căuta în cugetul omului public. Ţara nu are nevoie de „victime politice". N. Creţulescu şi Gh. Gr. Cantacuzino, „oameni onorabili", nu pot fi daţi în judecată şi trimişi la puşcărie.

Şi Gh. Mîrzescu îl consideră pe Gh. Gr. Cantacuzino pe nedrept acuzat, iar la 20 iulie 1876 afirmă că L. Catargiu n-a furat banii publici, poate folosise acei bani în mod ilegal, ceea ce e cu totul altceva.

În încheiere spune :

— Să nu facem o afirmare pe care să n-o putem susţine înaintea Curţii de Casaţiune.

— Nu fii politicos cu tîlharii, îl invită atunci I. Lăţescu, lăsînd să se vadă cît se poate de limpede, simţămintele de „mînie şi indignare" de care sînt animaţi deputaţii Camerei liberale.

O aprinsă discuţie stîrneşte chestiunea atribuţiilor ce urmează să le aibă viitoarea comisie de informaţii. Putea fi ea judecător de instrucţie ?

— Dar, d-lor — exclamă N. Ionescu, — mă înfiorez ca noi, corp politic, să ne transformăm într-un corp de instrucţiune inchizitorială.

Potrivnici se declară şi Manolache Costache, Gh. Mîrzescu, M. Kogălniceanu, Gr. Vulturescu etc. Dar majoritatea Camerei liberale nu e dispusă să restrîngă de la început între limite anume stabilite activitatea comisiei de acuzare. Dimpotrivă, ea îi acordă toate atribuţiile pe care o bună conducere a instrucţiei le cerea : dreptul mandatelor de prezentare, de aducere cu sila şi chiar dreptul arestului preventiv. Dar toate acestea depăşeau cadrul legislativ existent. Un Comitet ministerial de acuzare ales de Cameră are, bineînţeles, trebuie să aibă, dreptul de a culege toate informaţiile necesare, ca orice comisie de anchetă parlamentară, dar numai Curtea de Casaţie are dreptul de a defini şi delimita un delict. De altfel, Art. 104 din **Constituţie** precizează formal că, în lipsa unei legi speciale, nu se pot institui comisii şi tribunale extraordinare, nu se poate înfiinţa o jurisdicţie anumită. Or, o lege specială, de responsabilitate ministerială, nu există. Deputaţii liberali profită de lipsa ei şi interpretează în sens larg principiul controlului puterii legislative asupra guvernului, tocmai spre a înlesni ducerea la bun sfîrşit a dării în judecată a unor adversari politici.

În zadar primul ministru Manolache Costache, în şedinţa Camerei din 22 iulie 1876, afirmă cu hotărîre că acuzatorii nu pot fi şi instructori, că nimeni nu poate fi privat de libertate fără un ordin judecătoresc emis de o autoritate constituită. D. Giani, exprimînd poziţia majorităţii deputaţilor, răspunde :

— Cu procedura d-voastră voiţi să faceţi ca tot ceea ce noi ne muncim aci de cinci zile să devină numai o pură fanfaronadă parlamentară.

Şi, la 22 iulie 1876, cu 75 voturi pentru şi cinci contra, Camera aprobă concluziile raportului prezentat de Stolojan şi, implicit, largile atribuţii ale viitoarei comisii.

Se trece în urmă la votarea dării în judecată pentru fiecare inculpat în parte. Toţi întrunesc marea majoritate a voturilor. Mai mult, pe lîngă foştii miniştri acuzaţi de raportul lui A. Stolojan, se propun amendamente de acuzare şi pentru P.P. Carp, Th. Rosetti, care de altfel şi ceruse aceasta printr-o petiţie adresată biroului Camerei, şi chiar lui Cr. Tell. Primele două se aprobă, dar acuzarea lui Tell cade. Vorba lui Maiorescu : „prea era de la 48 !". Astfel aproape toţi miniştrii din timpul anilor de guvernare conser-

---

* Cu ajutorul unor parlamentari conservatori, interesaţi prin promisiunea unor mari sume de bani, capitalistul englez G.B. Crawley a primit concesiunea construirii unor căi ferate, la un preţ mult mai mare decît cel solicitat de către o societate de construcţii românească — *n.r.*

Efortul guvernării conservatoare de a pune „ordine" în țară (Ghimpele, 5 ianuarie 1875)

vatoare se trezesc trași la răspundere de succesorii lor la putere, o adevărată acțiune judiciară și de discreditare politică pornind împotriva lor. Rezoluțiile Camerei sînt aduse la cunoștința guvernului și Senatului. Ba, mai mult, C.A. Rosetti propune deputaților — și primește unanima lor aprobare — să se ceară de la guvern afișarea acestor rezoluții în toate centrele urbane și rurale ale țării.

Dar actul dării în judecată și mai ales atribuțiile cu care urma să fie investită comisia de anchetă nu rămîn fără efect în rîndurile grupărilor liberale coalizate la guvern. M. Pherekyde și M. Kogălniceanu își dau demisia (ultimul și din cauza memoriului către Înalta Poartă și puterile garante *). Mai mult, Manolache Costache, a cărui opoziție împotriva transformării Camerei în judecător de instrucție nu fusese luată în considerație de către deputați, se retrage și el din minister ; oricum nu mai putea rămîne după darea în judecată a foștilor săi colegi. Spune că se simte printre liberali ca „un copil orfan" („Lucru firesc pentru cine își părăsește părinții fără a fi fost adoptat în regulă de alții" — notează Maiorescu).

Miniștrii la interogatoriu

Și în timp ce guvernul coaliției de la Mazar-Pașa se află în criză, în Cameră, la 23 iulie se alege Comisia de informații, alcătuită potrivit **Constituției,** din șapte deputați. Întrunesc voturile necesare : A. Stolojan, N. Ionescu, E. Stătescu, D. Brătianu (președinte), N. Voinov (vicepreședinte), N. Fleva și D. Giani. Dar, cum la 24 iulie se constituie noul guvern liberal, în frunte cu I. C. Brătianu, iar N. Ionescu și E. Stătescu sînt numiți miniștri, ei nu mai pot face parte din comisie și sînt înlocuiți, la 25 iulie, cu Emil Costinescu și G. Missail (însărcinat și cu funcția de secretar).

Comisia începe „faimoasa instrucție" care durează mai bine de șase luni. În

* Este vorba de memoriul guvernului român *(Cele șapte revendicări)*, din 16/28 iunie 1876, în care se cerea, printre altele, recunoașterea „individualității statului român" și a numelui de România, ceea ce ar fi dus implicit la recunoașterea independenței României — *n.r.*

lipsa unei legi şi a unei proceduri speciale pentru responsabilitatea ministerială, membrii comisiei caută inspiraţia şi o găsesc într-o lege belgiană votată în 1870. „Am făcut-o întocmai după cum s-a cerut a se face în Belgia", — spunea Missail, justificînd acţiunea prin marea asemănare dintre constituţiile celor două ţări.

Mai întîi membrii comisiei se documentează. Obţin de la diferite autorităţi din ţară peste 500 dosare, cuprinzînd informaţii. Sînt abordate toate ministerele, prefecturile, tribunalele, parchetele, consiliile judeţene şi comunale, adică tot ceea ce se putea numi autoritate constituită. La cererea comisiei sînt descifrate şi copiate 140 dosare conţinînd corespondenţa secretă a fostului guvern ; pe adresa comisiei sînt trimise peste 600 comunicări de la autorităţile publice şi persoane private. Se fac anchete locale la Alexandria, Giurgiu, pe linia ferată Ploieşti-Predeal. Din însărcinarea comisiei au loc percheziţii la prefecţii de care s-au servit miniştrii conservatori. Percheziţiile se fac de către judecătorul de instrucţie şi de către procurorul tribunalului local, însoţiţi de obicei de un deputat liberal. Adesea, cum s-a întîmplat, de pildă, la Vaslui, cu prilejul percheziţiei la fostul prefect D. Donici, sînt sechestrate şi scrisori private, care nu au de-a face cu politica, dar unele vor fi cuprinse în raport, înviorîndu-i lectura.

Fără îndoială o asemenea lucrare menită să-i zdrobească pe adversari, nu se poate face fără bunăvoinţa, ba chiar cu sprijinul miniştrilor din cabinetul liberal, remaniat la 24 iulie 1876. E lesne de închipuit de altfel că E. Stătescu, ministru de Justiţie, sau G. Vernescu, ministru de Interne, amîndoi foarte porniţi împotriva conservatorilor, au acordat comisiei ajutorul lor, spre „bunul mers" al lucrărilor. Cum comisia este investită şi cu rolul judecătorilor de instrucţie, împotriva foştilor miniştri sînt emise mandate de înfăţişare spre a fi interogaţi asupra faptelor ce le sînt imputate. Doar lui P. Carp, contra căruia nu se găsise vreun cap de acuzare, lui G. Costaforu, care tocmai încetase din viaţă şi lui N. Creţulescu, considerat de asemenea neculpabil, nu le sînt trimise mandate. Firește, nici unul dintre cei opt miniştri chemaţi pentru ziua de 16 decembrie 1876 în incinta Camerei, nu se înfăţişează. Cu toţii trimit cîte-o adresă prin care declară că nu recunosc membrilor comisiei drepturile şi atribuţiile unor judecători de instrucţie şi că, prin urmare, nu sînt dispuşi să răspundă la nici un interogatoriu ; pentru ei doar Curtea de Casaţie este organul de judecată constituit, în faţa căruia vor răspunde şi se vor apăra. Comisia hotărăşte atunci să elibereze împotriva lor mandate de aducere.

L. Catargiu îl ameninţă pe Carol

Titu Maiorescu povesteşte cum la 21 decembrie 1876, în zorii zilei, se prezintă la el comisarul culorii de Roşu, C. Vasilescu, însoţit de locotenentul de jandarmi Fănuţă, care îi înmînează mandatul şi îl invită în termeni politicoşi să-i dea urmare de bună voie, altfel fiind obligat să-l ia cu forţa. Maiorescu se supune mandatului, dar pe dovada de primire are grijă să scrie că n-o face decît cedînd puterii unei autorităţi constituite, adică Prefecturii Poliţiei Capitalei (pe atunci prefect al poliţiei era Pake Protopopescu, amic politic al lui G. Vernescu). La 26 decembrie el apare înaintea lui N. Fleva, D. Giani, E. Costinescu şi G. Missail şi declară că nu răspunde la nici una din întrebările lor, nerecunoscîndu-le dreptul de interogare. La fel reacţionează şi ceilalţi miniştri. Din această cauză, comisia nu eliberează decît cinci mandate de aducere, considerînd inutil a mai elibera şi altele.

Este clar că reacţia asemănătoare a foştilor miniştri conservatori era urmarea unei premeditări. La 21 septembrie şi din nou la 7 decembrie 1876, miniştrii acuzaţi se întruniseră acasă la Catargiu şi, respectiv, la I. Florescu şi se consfătuiseră asupra poziţiei pe care trebuia s-o aibă în împrejurările create. Îşi iau şi ei măsuri de siguranţă. Printre altele, L. Catargiu îi făcuse cunoscut lui Carol I că de va lăsa să se întregească Curtea de Casaţie cu o nouă secţie „în scopul reuşitei acuzării contra noastră", atunci el „va păşi pe faţă în contra lui şi va deveni antidinastic".

Zilnic presa conservatoare îi atacă pe liberali pentru „teroarea" dezlănţuită în ţară. Pornirea antiliberală a ziarelor conservatoare este întreţinută şi de faptul că, pe lîngă foştii miniştri sînt daţi în judecată şi funcţionari administrativi de diferite ranguri, şi încă după procedura obişnuită, adică în faţa tribunalelor şi a curţilor de judecată. Toţi vor fi însă achitaţi.

I. Brătianu: „...retrageţi acuzaţiunea"

La începutul anului 1877 Comisia de informaţii duce la bun sfîrşit munca ei de peste şase luni. Un voluminos raport de 946 pagini, publicat în trei exemplare, este depus la biroul Camerei pentru a fi cercetat de deputaţi. Raportul este împărţit în zece capitole, nouă dintre ele cuprinzînd descoperirile făcute de comisie în privinţa fiecăruia din miniştrii acuzaţi, iar ultimul condamnînd regimul pre-

sei sub fostul guvern conservator. T. Maiorescu, de pildă, este acuzat că a plătit nouă revizori şcolari cu un salariu dublu. Printre ei se afla şi Eminescu (revizor pe atunci în judeţele Iaşi şi Vaslui). Apoi i se aduce acuzaţia că în 1873 i-a trimis lui Slavici, pe atunci la Viena, suma de 40 galbeni, iar lui Eminescu, student la Berlin, 100 galbeni, „cu condiţiunea ca în urmă să se înapoieze ministerului aceşti una sută galbeni".

În concluzia raportului sînt menţinuţi sub acuzaţie numai cinci dintre miniştri: L. Catargiu, Al. Lahovari, I. Em. Florescu, T. Maiorescu şi P. Mavrogheni. Sînt scoşi din culpă P. Carp şi N. Creţulescu. Pentru Gh. Gr. Cantacuzino, Th. Rosetti şi V. Boerescu comisia nu se pronunţă, lăsînd la aprecierea Camerei menţinerea lor sub acuzaţie.

La 19 martie 1877, în sesiune prelungită *, G. Missail prezintă rezumatul raportului. În aceeaşi zi încep dezbaterile. În discuţia prealabilă Manolache Costache, Eugen Stătescu, Gheorghe Vernescu şi Nicolae Fleva se înfruntă în privinţa rolului Camerei şi al comisiei faţă de chestiunea dării în judecată. Învinge opinia lui Stătescu şi Fleva, potrivit căreia concluziile raportului comisiei trebuie puse la vot, Camera neabdicînd drepturile sale în mîinile comisiei. La vot P. Carp, N. Creţulescu, Gh. Gr. Cantacuzino şi Th. Rosetti sînt scoşi de sub acuzaţie. V. Boerescu rămîne însă. La 20 martie N. Fleva ţine un discurs, destul de lung, în concluzia căruia propune o moţiune de arestare a celor cinci miniştri, vinovaţi, printre altele, şi pentru că agită opinia publică împotriva guvernului liberal. D. Giani se împotriveşte timid, dar I. C. Brătianu îl atacă pe Fleva cu violenţă:

— Adoptarea acelei moţiuni nu ar proba alt [ceva] decît că Partidul Naţional, nesimţindu-se în stare de a primi lupta pe tărîmul pe care adversarii săi o pun e silit să alerge la acele mijloace extreme de persecuţiuni şi răzbunare.

El anunţă că dacă se votează o astfel de moţiune, îşi va da demisia, căci „niciodată nu vom putea primi situaţiunea ce ni s-ar crea..." Apoi arată că arestarea ar fi o derogare de la principiile liberale şi ar părea o „precauţiune ce voim să luăm pentru ca să putem asigura şederea noastră la guvern". Brătianu nu recunoaşte adunării decît dreptul de a acuza, nu şi pe acela de a pedepsi. Pusă la vot, moţiunea lui Fleva e respinsă cu 54 voturi contra 14.

* Încă de la 15 martie 1877 C. A. Rosetti atrăsese atenţia deputaţilor că raportul va fi discutat pînă la închiderea lucrărilor. „Naţiunea a cerut darea în judecată, aceasta s-a făcut şi acum nu vă rămîne decît să terminaţi lucrul trimiţînd cestiunea înaintea Curţii de Casaţiune".

Fiind lămurit faptul că numai Curtea de Casaţie poate hotărî asupra celor cinci miniştri inculpaţi, chestiunea ce mai rămîne de rezolvat este trimiterea lor înaintea acestui for şi numirea unei comisii pentru susţinerea acuzaţiei. Formal, această comisie era ca şi constituită, ea fiind însăşi Comisia de informaţii. Dar... membrii ei încep să demisioneze unul după altul.

Camera alege şi realege pe E. Stătescu, G. Vernescu (acum amîndoi simpli deputaţi) N. Fleva, G. Missail şi G. Danielopolu. Dar cu toţii, în afară de N. Fleva, declară că nu primesc şi atunci îşi dă demisia şi D. Giani. Doar A. Stolojan rămîne netulburat membru al unei comisii a cărei activitate nu mai putea să se desfăşoare.

În aceste condiţii, cei cinci miniştri, după o instrucţie de şase luni şi mai bine, mai rămîn alte 10 luni în situaţia, cel puţin paradoxală, a unor oameni definitiv acuzaţi, dar indefinit nejudecaţi.

Văzînd şovăiala adversarilor, conservatorii prind şi mai mult curaj. La 21 mai 1877 ei adresează o petiţie lui Carol I, cerîndu-i să intervină pentru a fi trimişi la Curtea de Casaţie, în faţa căreia să se apere de nedreptele învinuiri ce li se aduc. În felul acesta vor să dea impresia că nu acuzaţii, ci acuzatorii „dosesc de la judecată". Între timp, începe războiul cu Turcia şi chestiunea devine, cum spunea Brătianu, „de a doua ordine". Guvernul profită de prilejul oferit de alegerile parţiale din ianuarie 1878, cînd la Colegiile I Iaşi şi Romanaţi sînt aleşi deputaţi doi dintre foştii miniştri acuzaţi: T. Maiorescu şi, respectiv, I. Em. Florescu. În şedinţa de la 26 ianuarie 1878, I. C. Brătianu, a cărui autoritate este în continuă creştere, cere Camerei să sfîrşească cu „această nenorocită cestiune". Oricare ar fi „griefurile noastre în contra administraţiunii trecute, să le uităm cu toţii, şi eu, în numele intereselor ţării, vă propun să vă retrageţi acuzaţiunea în contra foştilor miniştri".

Pantazi Ghica se împotriveşte: „Nu se poate, este o chestiune care trebuie să se discute". Răspunde Brătianu: „Eu zic să retrageţi această acuzaţiune şi să o faceţi nu cu discuţiune, să o faceţi într-un mod spontaneu".

Urmează votul şi, din 64 deputaţi, 55 sînt pentru retragerea acuzării, 6 împotrivă şi 3 se abţin.

Pentru a mai şterge din impresia lăsată de o schimbare de atitudine atît de evidentă, Camera grăbeşte votarea legii responsabilităţii ministeriale, fără de care, cum spunea deputatul rosettist M. Burileanu „ne-am înfăţişa ţării într-un mod foarte necorect". Legea a fost votată la 17 februarie 1878.

Va fi ea mai tîrziu o armă împotriva celor ce au creat-o? Acuzaţii de la 1876 vor uita că pot fi şi ei acuzatori?

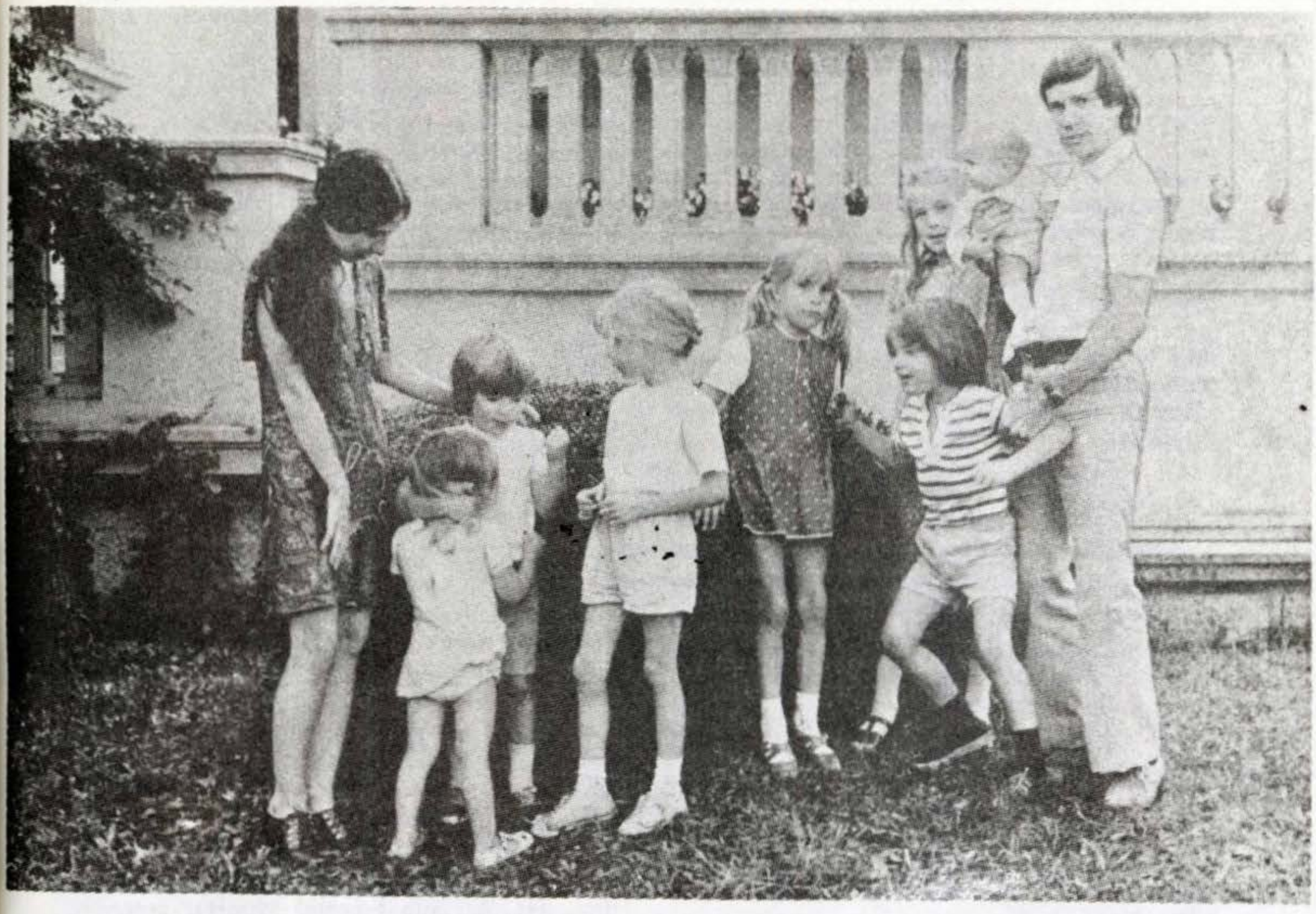

Itinerar arheologic în România

GUY RACHET

Istoricul și publicistul francez Guy Rachet ne-a vizitat de curînd țara împreună cu soția și cei șapte copii ai săi, răspunzînd invitației făcute de Institutul de Studii Istorice și Social-Politice din București (și a Magazinului istoric).

Autor a numeroase lucrări — amintim printre altele Arheologia Greciei preistorice **(1969) și** Universul arheologiei **(2 vol., 1970), Guy Rachet este o figură prestigioasă a istoriografiei franceze contemporane.**

— Știm că timpul de care ați dispus a fost scurt și nu ați vizitat decît locurile istorice cele mai importante din țară. Acum, după veritabilul tur al României pe care l-ați făcut, și cînd sînteți pe punctul să vă reîntoarceți în patrie, ce semnificație a avut pentru dvs. un itinerar arheologic în România ?

— Impresia dominantă a călătoriei mele este aceea a unei imense bogății arheologice, martora vechimii trecutului poporului român. Un astfel de voiaj, care s-ar arăta plin de interes și pentru un simplu turist, (căci am călătorit de la București la Mangalia, Iași, Cluj, Reșița, Craiova) a apărut pentru un arheolog plin de învățăminte.

Prima remarcă pe care am făcut-o în urma vizitei, privește politețea și amabilitatea istoricilor români care știu să îmbine simplitatea cu erudiția cea mai vastă.

Porțile muzeelor ne-au fost larg deschise, putînd astfel să luăm cunoștință de colecțiile lor care sînt exemplar păstrate și prezentate.

— Observ că v-au atras atenția în special muzeele. Cum vi s-au părut ?

— Da. M-au atras şi mi-au plăcut mult muzeele româneşti. Cum să vă spun ? Concluzia mea este că muzeografiei i se dă la dvs. o atenţie deosebită. Metodele folosite sînt foarte moderne. Mă refer la sistemele de hărţi geografice luminoase, la fotografiile săpăturilor arheologice, aşezate deasupra vitrinelor sau la rezumatele istorice privind epoca şi culturile ei, rezumate extrem de didactice, şi potrivite mai ales pentru necunoscători. Un lucru deosebit l-am considerat a fi metoda reconstrucţiei, foarte mult folosită în muzeele din România. Este vorba de reconstituirea fie a aşezărilor, podurilor (spre exemplu podul lui Apollodor din Damasc, aflat în Muzeul din Drobeta-Turnu Severin), mormintelor şi apoi a o serie întreagă de machete privind planul construcţiilor sau al săpăturilor.

— Vizita din muzee a fost, desigur, continuată de călătoriile făcute spre a cunoaşte vestigiile istorice aflate în aer liber, ansamblurile arhitectonice sau săpăturile arheologice. Ce impresie v-au făcut ?

— Şi în legătură cu săpăturile arheologice am remarcat metodele moderne folosite de români. Chiar pe şantierele închise se văd şanţuri perfect trasate, cu o stratigrafie clară. Mi-a plăcut cum s-a rezolvat de către muzeografi problema complicată a conservării zidurilor ruinate. Aţi folosit o metodă dificilă, dar poate cea mai bună — fie injectarea de ciment în crăpăturile pietrelor pentru a le fixa, fie ridicarea de acoperişuri care să protejeze întreg ansamblul arhitectonic.

— Aveţi acum, la sfîrşitul călătoriei, un bagaj plin de amintiri, aţi văzut atîtea lucruri, muzee şi oameni. Care sînt cele mai apropiate proiecte legate de vizita dvs. în România ?

— În cursul călătoriei am adunat un număr considerabil de materiale pentru publicarea unei lucrări privind arheologia în România. Am deja în minte cîteva idei, cîteva elemente — jaloane — care mi se par atît caracteristice cît şi fundamentale pentru viitoarea lucrare.

— Menţionaţi-le !

— Prima dintre ele o constituie faptul că neoliticul românesc este unul dintre cele mai remarcabile din cîte există. Arta olăritului, ca şi arta propriu-zisă, au atins în cadrul lui, un înalt nivel de perfecţiune.

Pe de altă parte, varietatea culturilor neolitice este cu totul excepţională ; printre acestea, cultura Cucuteni ocupă un loc deosebit. Eu m-am convins că ea îşi are originea în România şi, deşi a suferit anumite influenţe, ne prezintă o ceramică pictată de o vitalitate şi originalitate admirabile. Cred că din Moldova, cultura Cucuteni s-a răspîndit în numeroase regiuni şi vom încerca să demonstrăm în lucrarea noastră pe care o vom edita, similitudinile ei cu alte culturi neolitice.

Alt aspect al preistoriei şi istoriei româneşti constă într-o remarcabilă continuitate. După sfîrşitul neoliticului şi al epocii bronzului, ne găsim în faţa unei continuităţi de locuire dovedită arheologic şi pentru epoca post-romană şi pentru epoca prefeudală.

Şi această continuitate — este un lucru cert pentru mine — s-a realizat în ciuda incursiunilor, ca acelea ale celţilor sau ale sciţilor, sau în ciuda influenţelor altor culturi. În sfîrşit, o ultimă idee directoare este că studiul ceramicii medievale româneşti, relevă, de asemenea, continuitatea, dar sub aspectul formelor ceramice.

— Ceea ce înseamnă că...

— Ceea ce dovedeşte cît de adînci sînt în acest pămînt rădăcinile poporului român cu un trecut atît de bogat şi cu perspective de viitor atît de bogate.

Interviu consemnat de
Adina BERCIU

PLANŞELE NOASTRE

① Pe parcursul multor milenii, în Africa s-a dezvoltat o artă originală, mărturie a înfloritoarei civilizaţii pe care a cunoscut-o continentul Negru **(Ghana, Mali, Songhai — mari imperii ale Africii Negre,** p. 74)

② Aspecte din societatea românească contemporană cu Michelet, în viziunea pictorului
③ Carol Popp de Szathmary (1812-1888) **(Marele lor nume de Români,** p. 60)

④ 1855 : Un episod al luptei duse de sudanezi împotriva colonialiştilor britanici **(Ghana, Mali, Songhai — mari imperii ale Africii Negre,** p. 74)

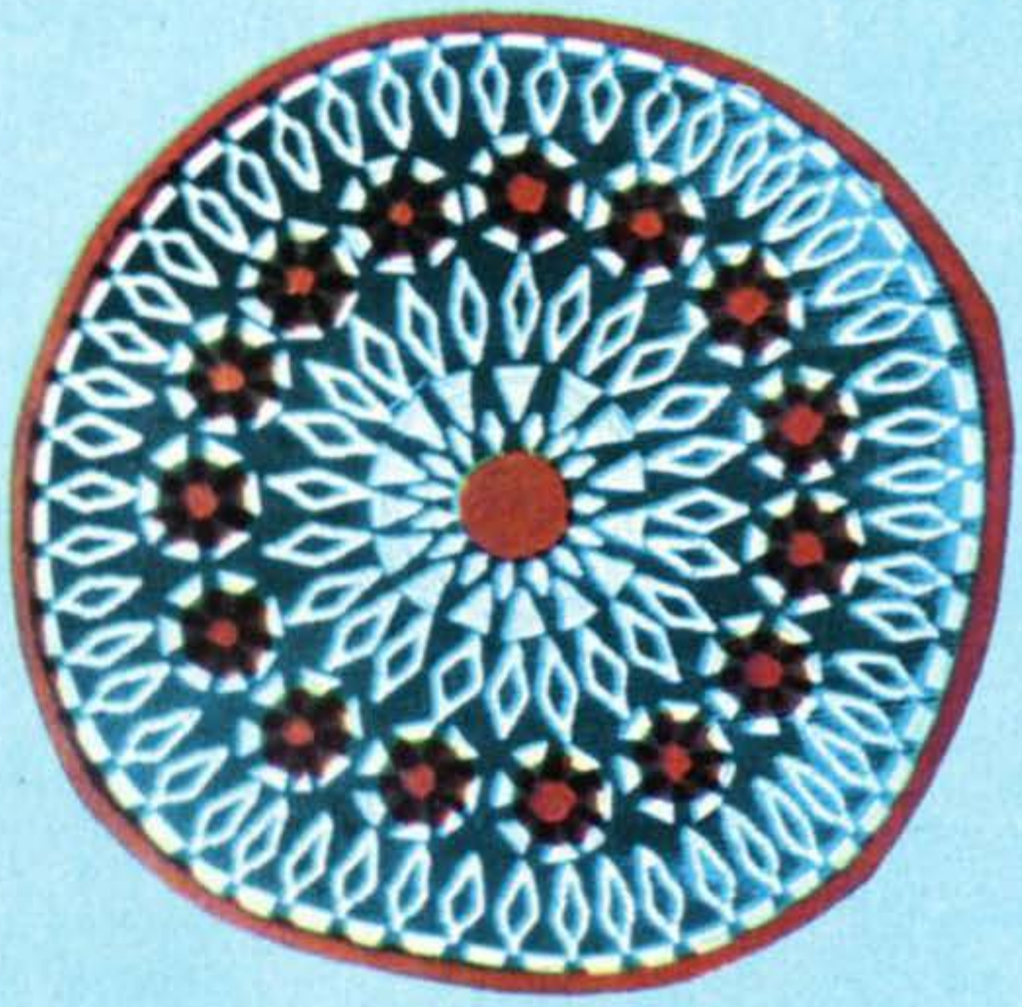

1 000 opere plastice în căutarea unui muzeu

În strada Vasile Alecsandri din Capitală se află o clădire de stil vechi în care funcţionează Muzeul Storck.

Muzeul ocupă partea dinspre stradă a imobilului ; în aceeaşi curte se mai află încă o clădire cu etaj în care s-a amenajat un atelier pentru sculptorii bursieri. Într-una din aceste camere sînt depozitate valori de nepreţuit, cu totul necunoscute. De douăzeci de ani se păstrează aici, pe rafturi rudimentare, o parte importantă din moştenirea artistică lăsată de pictorul Carol Popp de Szathmary. Este vorba de circa 1 000 acuarele, desene şi schiţe care zac împachetate în hîrtie de ambalaj, amestecate cu dosare şi albume conţinînd, probabil, date preţioase, necunoscute pînă acum de cercetători. La un loc, toate formează o colecţie despre care nu ştie nimeni — în afară de custodele moştenirii, Gabriela Storck. Valoarea artistică a colecţiei poate fi uşor imaginată dacă menţionăm că în sălile de expoziţie şi depozitele Muzeului de Artă al R.S.R. se păstrează numai aproximativ 650 creaţii ale lui C.P. Szathmary.

Am rugat-o pe Gabriela Storck să ne explice cum a ajuns colecţia pictorului în această cameră.

— Piesele au fost aduse de mine aici încă din 1953, după moartea mătuşii mele Ortansa Szathmary, nora pictorului. Ca executoare a testamentului acesteia, am încercat să predau statului colecţia dar, de douăzeci de ani, nu reuşesc ; nimeni nu vrea s-o primească.

Este de remarcat că între picturile şi desenele colecţiei, în afară de cele care reprezintă peisaje şi costume româneşti din secolul trecut — documente de mare valoare istorică şi etnografică, — se află nu mai puţin de 200 acuarele cu teme orientale pe care pictorul le-a creat cu ocazia călătoriilor în Asia. Cunoscînd că, pînă în prezent, chiar detaliile acestor voiaje au rămas nelămurite pentru cercetătorii vieţii şi operei lui C.P. Szathmary aceste acuarele au o imensă valoare documentară. După cum arăta criticul de artă G. Oprescu, pictorul a creat un număr de circa 1 000 tablouri şi desene cu ocazia călătoriilor sale în Orient, dintre care foarte puţine au ajuns în posesia muzeelor de stat. N-ar fi exclus ca piesele depozitate în imobilul de pe strada Vasile Alecsandri să ne descopere multe detalii noi din viaţa şi munca creatoare a pictorului.

În strada Enei există un imobil care a aparţinut familiei Szathmary şi care, recent, a fost pus la dispoziţia Fondului Plastic din R.S.R.

Adresîndu-ne tovarăşului Văzdăuţeanu, directorul acestei instituţii, d-sa ne-a spus :

— Încăperile de la parter şi etajul întîi ale acestui imobil ne-au fost repartizate pentru deschiderea unei galerii de artă plastică unde vor fi expuse creaţii ale artiştilor contemporani. Am început deja lucrările de renovare şi transformare şi sperăm că în primul trimestru al anului 1973 vom putea deschide galeria.

— Cunoaşteţi probabil istoricul acestei clădiri. Nu credeţi că ar fi normal să se înfiinţeze aici — măcar într-o parte a încăperilor — un muzeu Szathmary ?

— Nu cade în sarcina noastră să înfiinţăm un astfel de muzeu. Noi vom proceda în spiritul hotărîrii obţinute din partea Consiliului Popular al Municipiului Bucureşti.

În anii socialismului, prin grija statului şi a partidului au fost organizate o serie de muzee, alcătuite din piesele rămase de la pictorii români din secolul trecut. Considerăm că, din materialul bogat lăsat azi în paragină, s-ar putea înfiinţa un Muzeu Szathmary, în amintirea artistului pionier care a eternizat epoca marilor transformări româneşti ale secolului XIX.

Ce părere au forurile în drept ?

Árvay ÁRPÁD

La mai puţin de un sfert de secol de la izbucnirea Jacqueríei din Franţa (1358), o puternică răscoală ţărănească a zguduit o altă ţară din Europa Apuseană, Anglia, în care rînduielile feudale erau la fel de apăsătoare. Mişcarea a rămas cunoscută în istorie sub numele de răscoala ţăranilor englezi din 1381, condusă de Wat Tyler.

„Să nu mai fie şerbi în Anglia!“

RADU MANOLESCU

În a doua jumătate a secolului XIV, evoluţia societăţii engleze a fost puternic înriurită de urmările teribilei epidemii de ciumă care a bîntuit Europa de Apus în anii 1348-1349. Apărută în sudul Angliei în vara anului 1348, „moartea neagră“ s-a răspîndit repede în restul ţării, secerînd nemilos locuitorii oraşelor şi satelor.

Populaţia Angliei a scăzut de la circa 3,5 milioane la aproape 2,5 milioane locuitori. Mîna de lucru s-a rărit considerabil, ceea ce a dus la o tendinţă de creştere a salariilor.

Pentru a-şi asigura în continuare venituri ridicate, feudalii au recurs la mijloace variate de accentuare a exploatării, în funcţie de condiţiile locale : dădeau în arendă loturi din rezerva seniorială ; atribuiau ţăranilor supravieţuitori de pe domenii, sau altora, veniţi din afară, loturi de pămînt ale ţăranilor decedaţi, dar, mai ales, se străduiau să impună ţăranilor îndeplinirea riguroasă a prestaţiilor în muncă. Menţinerea şi înăsprirea şerbiei erau menite — prin legarea ţăranului de pămînt şi impunerea la o clacă neîngrădită — să asigure seniorilor forţa de muncă necesară. Apărînd interesele acestora, o ordonanţă a regelui Eduard III, din iunie 1349, şi „Statutul celor care lucrează“ (The Statute of Laboures), **emis de Parlament în 1351, reînnoit şi completat în 1361, stabileau că „lucrătorii agricoli, atît bărbaţi cît şi femei, să fie siliţi să muncească pentru salariile şi plăţile care erau obişnuite“ în cursul anilor 1346-1347 ; ei erau obligaţi să muncească în satul în care locuiau, deplasarea făcîndu-se numai cu învoirea lordului de care depindeau sau a autorităţilor locale ; cei care încălcau prevederile statutului erau ameninţaţi, în funcţie de „vina“ lor, cu amenzi, punerea în lanţuri sau întemniţarea pe diverse termene.**

Aceste prevederi favorizau, în primul rînd, pe marii proprietari funciari, care aveau prioritate în folosirea muncii lucrătorilor agricoli de pe domeniile lor. Concurenţa pe care ei o făceau feudalilor mărunţi şi ţăranilor înstăriţi, în lupta pentru asigurarea braţelor de muncă, i-a determinat pe aceştia să ceară anularea acelor prevederi din statut care stabileau folosirea prioritară de către lorzii locali a forţei de muncă de pe domeniile lor şi îngrădeau libera deplasare a lucrătorilor agricoli.

Pe urmele lui Robin Hood

Exploatării feudale a maselor rurale i s-au adăugat, în anii premergători răscoalei, înăsprirea presiunii fiscale, reaua cîrmuire, corupţia şi abuzurile administraţiei.

Reluarea războiului cu Franţa*, în vara anului 1369, a impus Angliei noi cheltuieli militare, pentru a căror acoperire s-a instituit impozitul pe cap de locuitor (capitaţia), plătit de fiecare supus în vîrstă de peste 14 ani, la care s-au adăugat alte subsidii, votate de Parlament în 1378 şi în 1380. Dar, după cum remarca **Cronica anonimă** a vremii, „aceste subsidii nu au fost de nici un folos pentru regat, ci au fost cheltuite rău şi cu înşelăciune, spre marea sărăcire a poporului...“

S-a format astfel în rîndul maselor populare din Anglia, o opoziţie tot mai puternică faţă de rînduielile societăţii feudale. Ea a luat forme de manifestare variate şi tot mai violente, care au precedat şi, totodată, au pregătit marea răscoală antifeudală din 1381. Astfel, într-o petiţie adresată Parlamentului în 1376, feudalii englezi se plîngeau că atunci cînd îşi arată nemulţumirea faţă de munca depusă de lucrătorii agricoli sau cînd vor să-i plătească după tarifele prevăzute de statut, aceştia părăsesc lucrul şi se duc să se angajeze în altă parte. „Cei mai mulţi dintre zişii lucrători — se consemnează cu îngrijorare în petiţie — devin de obicei haiduci, sporindu-şi în fiecare zi şi pretutindeni prădăciunile şi fărădelegile...“

Poziţiile adoptate faţă de această situaţie oglindesc nuanţat interesele diverselor categorii sociale care luptau împotriva opresiunii feudale : unele din aceste poziţii s-au conturat sub forma creaţiilor literare laice, altele au îmbrăcat o haină religioasă.

Dintre creaţiile care exprimau protestul social, unele ca **Petre plugarul,** oglindeau nemulţumirea ţăranilor liberi înstăriţi faţă de privilegiile şi abuzurile feudalilor, dar, totodată, şi faţă de revendicările lucrătorilor agricoli angajaţi de aceşti ţărani.

* Războiul de 100 de ani — *n.r.*

Altele, ca **Isprăvile lui Robin Hood,** cu un suflu generos care le-a perpetuat peste veacuri, înfățișau viața haiducilor, care prădau pe marii nobili, pe înalții prelați și pe slujbașii regali, dar cruțau cavalerii săraci și împărțeau cele prădate oamenilor nevoiași.

O critică severă a acumulării avuțiilor, ca și a abuzurilor bisericii a făcut, în deceniile 7 și 8 ale sec. XIV, John Wycliffe, care susținea, printre altele, că autoritatea laică este îndreptățită să confișteprietățile bisericii dacă aceasta nu-și îndeplinește obligațiile asumate față de credincioși. Ideile lui Wycliffe, expuse temeinic și convingător, au găsit condiții prielnice de răspîndire datorită creșterii opoziției față de feudalism în straturi sociale tot mai largi, ca și datorită activității unor predicatori populari, cunoscuți sub numele de lollarzi. În aceste condiții, critica făcută de Wycliffe bisericii a fost extinsă de predicatorii populari, în chip logic, asupra societății feudale în ansamblul ei.

O culegere de texte polemice ale vremii asupra răscoalei, **Cărțile dezbinărilor,** notează, de pildă, că adepții lui Wycliffe „semănau dezbinare și chemau oamenii la răscoală" și că la procesul său de condamnare, un predicator popular ar fi declarat că o „frăție tainică" a acelorași adepți avea ca scop să predice în tot cuprinsul Angliei ideile wycliffite și să ridice poporul la răscoală. O expresie tipică a acestei opoziții populare față de feudalism o constituie dictonul care a căpătat o largă răspîndire în preajma izbucnirii răscoalei țărănești din 1381 : „Cînd Adam săpa și Eva țesea / Cine era pe atunci nobil ?"

Dintre predicatorii populari influențați de ideile lui Wycliffe, un rol deosebit de însemnat a jucat în pregătirea și desfășurarea răscoalei preotul John Ball. El a dat ideilor lui Wycliffe o vigoare nouă, ceea ce l-a făcut pe Henric Knighton să noteze, cu nemulțumire, în cronica sa că John Ball „a tulburat pe mulți cu propriile sale învățături".

Cronicarul francez Froissart nota că John Ball spunea oamenilor adunați la predică că „treburile nu pot să meargă bine în Anglia și nici nu vor merge pînă cînd bunurile nu vor fi toate în comun și pînă cînd nu vor mai fi nici șerbi, nici nobili". Pentru John Ball, șerbia constituia o abatere de la „egalitatea primitivă biblică" a oamenilor presupuși a avea ca părinți comuni pe Adam și Eva. Aceeași idee a egalității primitive era consemnată și de cronicarul Thomas Walsingham, care menționa că în predica ținută la Blackheath, lîngă Londra, la 12 iunie 1381, John Ball spunea că „la început toți oamenii au fost zămisliți egali prin natura lor, iar șerbia a fost introdusă prin nedreapta și crunta apăsare a oamenilor împotriva voinței lui Dumnezeu..."

„S-au strîns laolaltă și au început să strige pentru libertate"

Marea răscoală a început în sud-estul Angliei, unde se manifestau cele mai acute contradicții din lumea rurală engleză. Ea a izbucnit sub forma unei mișcări îndreptate împotriva capitației și a modului abuziv în care era perceput acest impozit. Către sfîrșitul lunii mai, cîțiva strîngători de impozite au fost atacați la Brentwood, de locuitorii din satele învecinate Fobbing, Corringham și Stanford-le-Hope, din comitatul Essex. Un detașament de represiune, condus de judecătorul Robert Bealknap, a fost, de asemenea, înfrînt și risipit în apropiere de Brentwood, la 2 iunie.

În primele zile ale lunii iunie, răsculații din comitatele Essex și Kent și-au intensificat acțiunile, trecînd la atacarea domeniilor unor mănăstiri și ale unor slujbași regali însărcinați cu stabilirea și cu perceperea impozitelor. Răsculații din Kent au ocupat la 6 iunie Rochester, iar la 7 iunie Maidstone, eliberînd, cu acest prilej, pe cei închiși pentru neplata impozitelor sau pentru nesupunere față de prevederile **Statutului celor care lucrează.** Din închisoarea din Maidstone a fost eliberat și John Ball, care, binecunoscut prin neobosita sa activitate, a devenit unul dintre cei mai influenți conducători ai răscoalei.

La 10 iunie, răsculații, tot mai puternici, au pătruns în Canterbury și au cerut consiliului municipal să le jure credință. A doua zi, sprijiniți de orășeni din Canterbury, au pornit spre Londra.

Încă din primele zile ale lunii iunie, în fruntea răsculaților din Kent s-a aflat Wat Tyler, care a devenit, în scurtă vreme, conducătorul răscoalei. Meșter acoperitor de case, Wat Tyler era originar din Maidstone, comitatul Kent și participase la campaniile din Franța, cu care prilej dobîndise cunoștințe militare. Avea o minte pătrunzătoare și calități de conducător militar și politic, pe care le-a pus în slujba țelurilor răscoalei.

Obiectivele răsculaților, care apar bine cristalizate în programul de la Mile End și de la Smithfield, din 14 și 15 iunie, au început să se contureze, în liniile lor mari, din prima decadă a lunii iunie. Principalul obiectiv era desființarea șerbiei, ceea ce corespundea intereselor țăranilor șerbi, participanți în mare număr la răscoală.

Referindu-se la țelurile răsculaților, cronicarul Thomas Walsingham nota că „s-au strîns laolaltă și au început să strige pentru libertate, plănuind să devină egali ai lor zilor lor și să nu mai fie legați prin șerbie de nici un stăpîn". Froissart menți-

nează și el că răsculații au hotărît să meargă la Londra și să vorbească cu regele „pentru ca fiecare să fie liber, căci ei voiau să nu mai fie nici un șerb în Anglia".

Cronica anonimă consemna cu spaimă, ca un alt țel de luptă al răzvrătiților, că „scopul lor era de a ucide pe toți lorzii și doamnele de renume, ca și pe toți arhiepiscopii, episcopii, abații, călugării și canonicii, preoții-parohi și vicarii..."

În privința impozitelor, răsculații au hotărît să nu mai accepte nici un impozit, în afară de darea de a cincisprezecea parte, consimțită și plătită și de înaintașii lor.

Socotindu-i vinovați de reaua cîrmuire, de asprimea legilor și de creșterea impozitelor, răsculații s-au ridicat, de asemenea, împotriva slujbașilor regali și îndeosebi a sfetnicilor regelui. Walsingham relatează că, pe cînd se pregăteau să intre în Canterbury, răsculații declarau că „nu vor accepta nici un rege cu numele de Ioan" — aluzie limpede la John of Gaunt, unchiul regelui — iar după intrarea în localitatea amintită, ei au proclamat scoaterea din funcția de arhiepiscop și condamnarea la moarte a lui Simon Sudbury, aflat pe atunci la Londra.

În schimb, față de regalitate ca instituție și față de regele Richard II ca persoană, răsculații s-au arătat de un loialism paralizant. Tributari concepției generalizate a epocii, ei considerau regalitatea drept izvorul și simbolul justiției, singura instituție căreia i se pot adresa pentru a le face dreptate. Totodată, adolescența regelui îl disculpa în ochii lor de răspunderea relei cîrmuiri a țării de care erau socotiți vinovați sfetnicii și curtea, așezați ca o barieră între poporul care suferă și regele care nu ar lua măsuri pentru curmarea suferințelor supușilor săi pentru că nu le-ar cunoaște. Credința că regelui i-ar sta în vrere și în putință să le rezolve favorabil revendicările i-a împins pe răsculați la marșul spre Londra și la tratativele duse direct cu regele. Loialitatea față de rege se oglindește, printre altele, și în parola de recunoaștere între ei a răsculaților care se pregăteau să pătrundă în Londra : „Cu cine ții ? Cu regele Richard și cu poporul adevărat !"

Față de biserică răsculații aveau în vedere, sub influența lui John Ball, măsuri radicale. Considerînd-o ca părtașă la împilarea poporului și sprijinitoare a rînduielilor feudale, răzvrătiții prevedeau, potrivit **Cronicii anonime,** deposedarea bisericii de avuții și simplificarea organizării ei, astfel încît în Anglia să nu mai existe episcopi, ci numai un arhiepiscop, mănăstirile să nu aibă mai mult de doi călugări sau canonici, „iar posesiunile lor să fie împărțite laicilor".

„Moartea neagră" a secerat multe vieți...

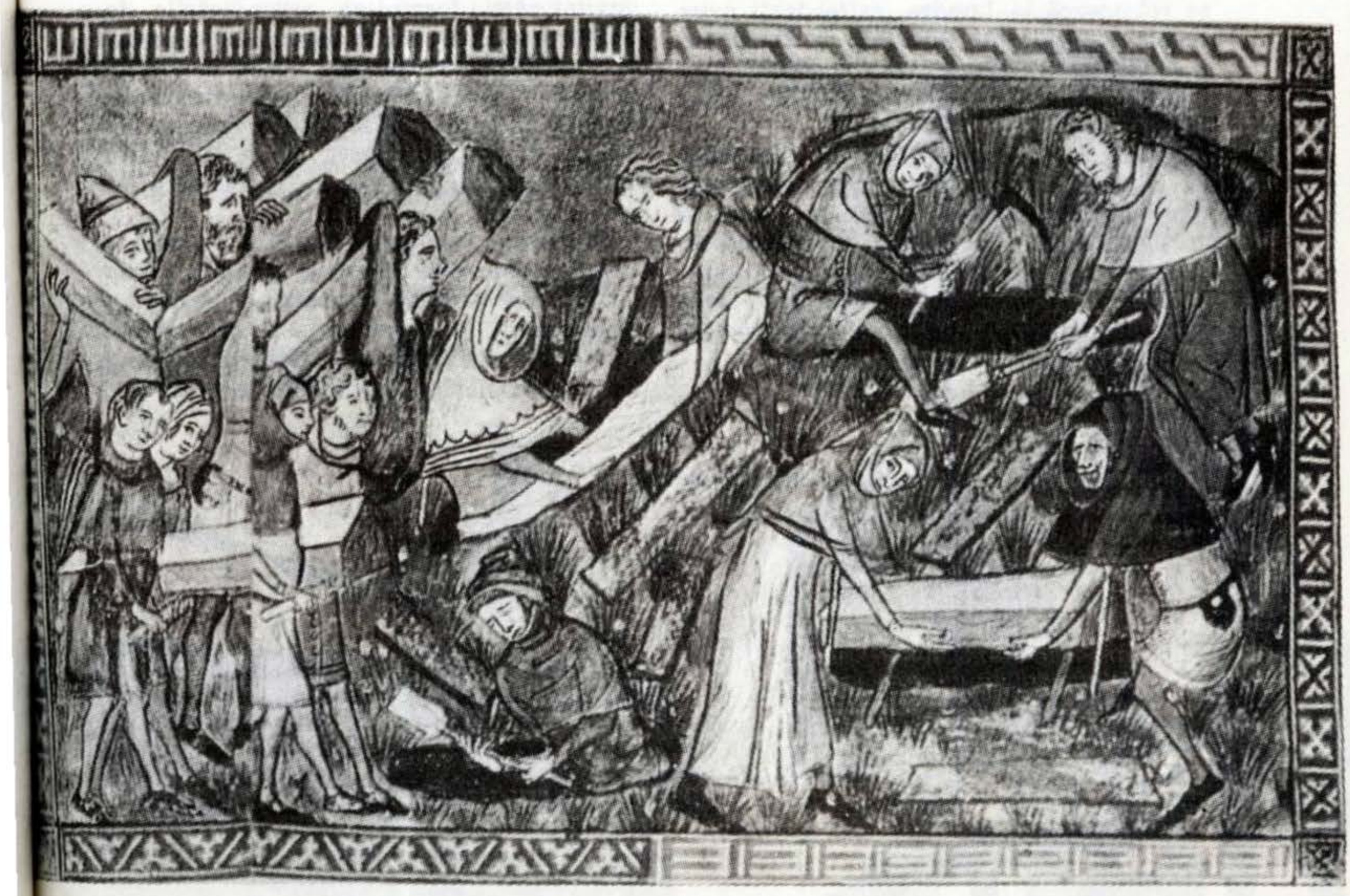

Dărîmau închisorile și ardeau palatele...

Conduși de Wat Tyler și de John Ball, precum și de alte căpetenii, printre care Jack Straw, răsculații din comitatele Essex și Kent, în număr de cîteva zeci de mii, au ajuns în seara zilei de 12 iunie în împrejurimile Londrei. Aici, la Blackheath, John Ball a rostit una din înflăcărateie sale predici-program, în care, luînd ca îndreptar popularul dicton menționat mai înainte, a cerut desființarea șerbiei și egalitatea tuturor oamenilor.

Strîngerea răsculaților în jurul Londrei a stîrnit o vie agitație în rîndul păturilor sărace și mijlocii ale populației orașului, care, potrivit relatărilor lui Froissart, „pizmuiau pe cei bogați și pe nobili și începeau să spună că regatul Angliei era tare rău cîrmuit".

În dimineața zilei de 13 iunie, curtea a hotărît să ia contact cu răsculații, încercînd să-i liniștească. Regele, însoțit de sfetnicii săi, s-a îmbarcat pe o navă și s-a îndreptat pe Tamisa spre Rotherhithe, în apropiere de Londra, pentru a începe tratative. Dar, prezența alături de rege a sfetnicilor săi a făcut ca nava regală să fie primită cu ostilitate de răsculați. Sfetnicii l-au sfătuit atunci pe monarh să nu mai încerce tratative și să se reîntoarcă la Londra, astfel încît nava regală a făcut cale întoarsă. Desfășurarea precipitată a evenimentelor a impus însă Curții Regale să-și revadă grabnic atitudinea.

Perspectiva alianței țăranilor răsculați cu sărăcimea din Londra a determinat consiliul municipal să întărească paza la porți, pentru a opri intrarea răsculaților, „dar — menționează Walsingham — populația de rînd a orașului și îndeosebi sărăcimea sprijinea pe țărani și a împiedicat pe primar să închidă porțile, folosindu-se de forță și amenințîndu-l cu moartea...". Zădărnicirea măsurilor de pază a dat răsculaților putința să pătrundă în oraș în ziua de 13 iunie, către prînz. Stăpînirea Londrei de către țăranii răzvrătiți în alianță cu sărăcimea orașului, timp de trei zile (13-15 iunie), a constituit momentul culminant al răscoalei.

Stăpîni la Londra și în împrejurimi, răsculații au început să-și pună în aplicare obiectivele. Manifestîndu-și înverșunarea față de sfetnicii regelui și de avuțiile lor, ei au trecut la incendierea palatelor, a caselor înalților slujbași regali și ale unor orășeni bogați, care le erau ostili. Cînd un răsculat a încercat să-și însușească un obiect de argint în timpul incendierii unui palat, el a fost azvîrlit de către ceilalți în foc, împreună cu obiectul luat, răzvrătiții considerîndu-se „iubitori ai adevărului și ai dreptății și nu jefuitori și hoți".

Răsculații ardeau, de asemenea, inventarele și registrele în care erau înscrise proprietățile funciare, sarcinile feudale ale țăranilor dependenți, impunerile sau datoriile. Dărîmau închisorile, eliberînd pe cei închiși.

Pătrunderea răzvrătiților în Londra a silit Curtea Regală să încerce noi tratative cu ei. Printr-o scrisoare ce le-a fost trimisă în seara zilei de 13 iunie, regele i-a invitat să-și formuleze revendicările în scris, urmînd ca el, împreună cu consiliul său, să găsească cele mai potrivite soluții. Această vizibilă încercare de tergiversare a stîrnit, însă, furia răsculaților, care au început să se pregătească să ia cu asalt Turnul Londrei, în care se retrăseseră regele și curtea.

Primejdia asedierii Turnului a creat o adevărată panică la curte. Noaptea tîrziu — notează **Cronica anonimă** — regele „a trimis după lorzi, pentru a le cere sfatul, dar ei nu știau cum să-l sfătuiască și erau cu totul copleșiți". În consiliu, s-au propus

...ingreunînd sarcinile muncitorilor agricoli...

și s-au dezbătut soluții variate. Unii lorzi, în frunte cu primarul Londrei, au propus ca răsculații să fie atacați prin surprindere în timpul nopții, cu forțele militare disponibile. William Montagu, earl * de Salisbury, dîndu-și seama de riscurile unor astfel de acțiuni și de urmările pe care le-ar putea avea, în caz de eșec, pentru regalitate și clasa dominantă, a spus regelui : „Dacă puteți să-i liniștiți cu blîndețe, ar fi cel mai bine și mai de folos ; să le făgăduiți orice doresc, căci dacă începem o treabă pe care nu o putem duce la capăt nu o mai putem relua după aceea, iar noi și moștenitorii noștri și întreaga Anglie vom fi nimiciți".

Soluția tratativelor a întrunit adeziunea regelui și a membrilor consiliului. Sub îndrumarea sfetnicilor săi, monarhul, deși foarte tînăr, și-a îndeplinit cu iscusință misiunea — de a tergiversa, a făgădui și a nu respecta — înșelînd pe răsculați și contribuind astfel la înfrîngerea și la reprimarea răscoalei. După consiliu, răzvrătiții au fost vestiți că tratativele vor începe a doua zi de dimineață, pe cîmpia de la Mile End, la nord-est de Londra.

Blîndețe fățarnică și înșelăciune

La aceste tratative, răsculații au cerut, după cum notează **Cronica anonimă,** ca „de acum înainte nici un om să nu mai fie șerb și nici să mai presteze vreun fel de slujbă vreunui lord, ci să dea 4 pence pentru un acru de pămînt". Așadar, se cerea desființarea șerbiei și înlocuirea tuturor obligațiilor feudale ale țăranilor care dețineau pămînt de la proprietarii feudali cu o rentă fixă în bani. Răsculații mai cereau ca „nimeni să nu slujească vreunui alt om, decît de buna sa voie și pe baza unei învoieli", cerere care, după cît se pare, avea în vedere desființarea **Statutului celor ce lucrează.** Se cerea, de asemenea, pedepsirea celor vinovați de reaua cîrmuire a țării.

Regele, la rîndul său, le-a garantat răsculaților libertatea personală și le-a îngăduit să urmărească pe trădători în întreg cuprinsul țării, cerîndu-le, totodată, să se reîntoarcă la casele lor.

Acceptarea și garantarea de către rege a revendicărilor răsculaților — îndeosebi desființarea șerbiei — au constituit o manevră abilă. Satisfăcuți de perspectiva realizării țelului de căpetenie și încrezători în făgăduielile solemne ale regelui, mulți răzvrătiți spuneau, potrivit relatării lui Froissart : „Bine s-a hotărît și nu dorim nimic mai mult !". O parte dintre ei, îndeosebi cei din Essex, după ce au lăsat delegați pentru a primi actele regale de eliberare din șerbie, au început să se întoarcă acasă. Cei din Kent, sărăcimea din Londra și alții, nesatisfăcuți însă de cele obținute și neîncrezători în făgăduielile regale, nu au plecat, afirmînd că „aceste libertăți, pe care regele ni le-a acordat, ne sînt de prea puțin folos".

După încheierea tratativelor de la Mile End, o parte din răsculați, conduși de Wat Tyler, s-au îndreptat spre Turnul Londrei, pentru ca, pe baza dreptului dat de rege de a pedepsi pe trădători, să judece și să execute pe sfetnicii vinovați. Convingîn-

...și mărind numărul corvezilor

* **Titulatură nobiliară corespunzătoare rangului de conte — *n.r.***

du-i pe ostaşii de pază că sînt executorii unui atare mandat regal, răsculaţii au pătruns în Turnul Londrei, unde au judecat şi au executat prin decapitare pe arhiepiscopul de Canterbury, pe trezorier şi pe alţi cîţiva slujbaşi regali.

Atitudinea ameninţătoare a răsculaţilor rămaşi în împrejurimile Londrei a silit pe rege să ducă noi tratative, care s-au desfăşurat a doua zi, 15 iunie, pe cîmpia de la West Smithfield, în marginea de nord-vest a oraşului. În timp ce forţele răsculaţilor se împuţinaseră, curtea îşi pregătea detaşamente de cavaleri şi mercenari — sub conducerea lui Robert Knolles, un luptător încercat — şi de orăşeni bogaţi — sub conducerea primarului Londrei, William Walworth.

Confruntarea a avut loc către amiază. În partea de est a cîmpiei se aflau regele, cu curtea şi cu un detaşament de cavaleri şi orăşeni înarmaţi, iar în partea de vest — răsculaţii, în frunte cu Wat Tyler. Acesta, încrezător, urmat numai de cîţiva însoţitori, a venit în partea în care se aflau regele şi curtea, făcînd greşeala de a se despărţi de masa răsculaţilor şi uşurînd astfel planul Curţii Regale de a-l asasina.

Wat Tyler a înfăţişat regelui revendicările complete ale răsculaţilor „ameninţînd — notează **Cronica anonimă** — că lorzii regatului se vor căi amarnic dacă aceste puncte nu vor fi îndeplinite potrivit cu dorinţa poporului". Răzvrătiţii cereau o reformă radicală a legislaţiei şi a organizării judiciare, şi anume anularea tuturor legilor, cu excepţia statutului de la Winchester, emis de regele Eduard I (1272-1307), care prevedea atribuţii judiciare destul de largi pentru populaţia rurală liberă din fiecare comitat, încetarea scoaterii în afara legii a celor care încălcau legislaţia în fiinţă, păstrarea autorităţii judiciare supreme a regelui şi desfiinţarea celei a lorzilor, astfel încît atribuţiile judiciare locale „să fie împărţite între toţi oamenii". Anularea tuturor legilor implica, în chip firesc, şi suspendarea **Statutului celor care lucrează**, iar desfiinţarea atribuţiilor judiciare ale lorzilor ar fi însemnat o puternică lovitură dată autorităţii lor locale.

Răsculaţii cereau, de asemenea, secularizarea bunurilor funciare ale bisericii,

Ţăranii englezi ş-au răsculat şi, cu armata lor...

...au ocupat celebrul Turn, omorînd pe arhiepiscopul de Canterbury, pe care-l socoteau unul din principalii vinovaţi pentru starea lor

care urma să-şi păstreze numai atît cît era necesar pentru întreţinerea clerului. Totodată, se prevedea o simplificare a organizării bisericii, cerîndu-se să fie condusă de un singur episcop. În sfîrşit, răsculaţii reînnoiau revendicarea lor fundamentală : „de aici înainte să nu mai fie şerbi în Anglia şi nici şerbie şi servitute, ci toţi oamenii să fie liberi şi de o singură condiţie". Froissart mai menţionează şi revendicarea folosirii fără oprelişti, de către toţi oamenii, a apelor şi a pădurilor, inclusiv a dreptului de pescuit şi de vînat. În ansamblu, revendicările răsculaţilor prevedeau, deci, o considerabilă reducere a proprietăţii, privilegiilor şi autorităţii judiciare a clasei dominante.

Ca şi în ajun, regele a făgăduit îndeplinirea tuturor revendicărilor răsculaţilor, reînnoind totodată cererea ca toţi să se întoarcă neîntîrziat la casele lor.

În acelaşi timp, curtea a trecut la realizarea planului de a-l ucide pe Wat Tyler, pentru a putea înăbuşi răscoala mai uşor. Amănuntele diferă de la cronică la cronică, dar esenţialul se desprinde limpede — împotriva lui Wat Tyler s-a comis o provocare pentru a fi create condiţiile uciderii lui. **Cronica anonimă** relatează că un scutier al regelui l-a insultat pe Wat Tyler, spunîndu-i că este „cel mai mare hoţ şi tîlhar din întregul Kent". Jignit, Wat Tyler a tras pumnalul pentru a-l lovi. Primarul Londrei, William Walworth, a pretextat că Wat Tyler s-a făcut vinovat de violenţă în faţa regelui şi a înaintat spre el pentru a-l aresta. Deoarece acesta a opus rezistenţă, Walworth l-a lovit cu spada rănindu-l, iar un alt scutier l-a străpuns cu sabia, omorîndu-l.

„Butucul era tare, iar securea ascuţită!"

Răsculaţii, care se găseau la o oarecare distanţă de locul asasinatului, nu şi-au putut da seama la început de ceea ce se petrecea ; cînd l-au văzut pe Wat Tyler prăbuşindu-se, era prea tîrziu. Profitînd de dezorientarea lor, regele, însoţit de cîţiva membri ai suitei sale, a venit în faţa răsculaţiior şi, potrivit relatării lui Froissart, le-a spus : „de acum nu veţi mai avea alt

conducător decît pe mine, eu sînt regele vostru !". Tulburaţi de întorsătura neaşteptată a evenimentelor şi impresionaţi de intervenţia suveranului, răsculaţii nu au cutezat să atace pe rege, care s-a grăbit apoi să plece. În acelaşi timp, au început să sosească noi detaşamente de cavaleri, ostaşi şi orăşeni. Împuţinaţi şi lipsiţi de conducător, răsculaţii şi-au dat seama că nu au sorţi de izbîndă într-o înfruntare militară cu detaşamentele regale adunate la Smithfield şi, spre seară, au început să se împrăştie, cei mai mulţi îndreptîndu-se spre casele lor.

Regele şi curtea izbutiseră să depăşească momentul critic al crizei prin care treceau, gravitate oglindită în cuvintele adresate, potrivit relatării lui Froissart, de Richard II mamei sale : „Mi-am redobîndit moştenirea şi regatul Angliei, pe care le pierdusem".

Desfăşurarea răscoalei în comitatele Essex şi Kent şi în Londra a constituit un îndemn şi o pildă şi pentru restul ţării, focare de răscoală, de intensitate şi durată variată, aprinzîndu-se şi în alte comitate, îndeosebi în Hertford, Cambridge, Suffolk, Norfolk, York. Şi în aceste comitate au fost atacate domeniile eclesiastice şi laice, au fost executaţi nobili, clerici, strîngători de impozite şi alţi slujbaşi regali, au fost arse registre funciare şi fiscale. Răscoala a cuprins şi unele oraşe, unde orăşenii, în alianţă cu ţăranii, s-au ridicat împotriva feudalilor. Astfel, în oraşul Saint Albans, dependent de abaţia cu acelaşi nume, din comitatul Hertford, populaţia, condusă de William Grindcobbe, a pătruns în abaţie şi a silit pe abate să recunoască libertatea orăşenilor şi să le acorde a doua zi o chartă de libertate municipală.

În oraşul Bury Saint Edmunds, dependent de abaţia cu acelaşi nume din comitatul Suffolk, opoziţia orăşenilor şi a ţăranilor de pe domeniile mănăstirii s-a desfăşurat sub conducerea unei „societăţi secrete", care avea multe ramificaţii. La 15 iunie, populaţia oraşului, sub conducerea preotului John Wrawe, a pătruns în abaţie, a judecat şi a decapitat pe abate şi a impus mănăstirii să recunoască drepturi largi orăşenilor şi să le acorde o chartă de libertate municipală. La Norwich, răsculaţii din comitatul Norfolk au intrat în oraş la 17 iunie, cu ajutorul populaţiei

Pînă la urmă, însă, prin vicleşug, Wat Tyler, conducătorul ţăranilor răsculaţi, a fost ucis chiar în prezenţa oamenilor săi

Sigiliul regelui Richard II

orașului, ostilă episcopului local Henric Despenser.

Mijlocul lunii iunie 1381 a constituit astfel punctul culminant al răscoalei nu numai în sud-estul Angliei și la Londra, ci și în restul țării.

După împrăștierea răsculaților de pe cîmpia de la Smithfield, regele și Curtea Regală și-au pus neîntîrziat în aplicare planul, pregătit încă din timpul tratativelor, de a înăbuși complet răscoala, a reprima pe răsculați și a reveni asupra făgăduielilor făcute.

Încă în seara zilei de 15 iunie, monarhul a dat poruncă consiliului municipal al Londrei și comandanților armatei să atace și să scoată din oraș pe răsculați și să execute pe căpetenii și pe cei care ar opune rezistență. O poruncă similară a fost trimisă și sheriffilor regali din comitate, la 18 iunie. Totodată, regele a dispus convocarea grabnică, la Blackheath, lîngă Londra, a contingentelor feudalilor din comitate, în vederea înăbușirii complete a răscoalei.

La 22 iunie, oastea regală, în frunte cu Richard II, a părăsit Londra și a început să „pacifice" comitatul Essex. La Waltham a ieșit în întîmpinarea regelui un grup de țărani, cerînd să li se înmîneze actele de eliberare din șerbie, potrivit făgăduielilor de la Mile End, dar li s-a răspuns : „ați fost și sînteți șerbi și veți rămîne în șerbie, nu însă în cea veche, ci într-una nemăsurat mai grea..." Iar cînd, în fața unui astfel de răspuns, țăranii din Essex au ridicat din nou armele, ei au fost atacați și zdrobiți de armata regală la Billericay, la 28 iunie, pe cîmpul de luptă rămînînd 500 răsculați. La 2 iulie, călcîndu-și fățiș făgăduielile făcute răsculaților cu prilejul tratativelor, Richard II a revocat solemn toate actele de eliberare din șerbie.

„Pacificarea" s-a desfășurat în chip asemănător și în alte comitate. În comitatul Norfolk, episcopul Henric Despenser, punîndu-se în fruntea cavaleriei episcopale, a înfrînt și a reprimat pe răsculați.

Înfrîngerii i-a urmat represiunea organizată. „Comisiile regale de judecată" funcționau din plin, judecînd sumar pe cei cunoscuți sau prîriți că participaseră la răscoală și dîndu-i pe mîna călăilor. **Cronica anonimă** notează că „mulți erau prinși și spînzurați la Londra și pretutindeni, nenumărate spînzurători fiind ridicate în jurul orașului Londra și în alte orașe și tîrguri..." Froissart consideră că au fost executați mai mult de 1 500 oameni. John Ball a fost și el executat la 15 iulie 1381, la Saint Albans, iar John Wrawe în iunie, anul următor. Grozăvia represiunilor a făcut ca în popor să circule sumbrul cîntec „Butucul era tare, iar securea ascuțită / În al patrulea an al domniei regelui Richard !"

Numai „foamea de mînă de lucru" a proprietarilor feudali a pus capăt represiunii, oprită „legal" prin amnistia dată în noiembrie-decembrie 1381.

Deși marea răscoală a țăranilor englezi din 1381 a fost înăbușită, o parte din obiectivele ei au fost totuși realizate. Impozitul pe cap de locuitor nu a mai fost perceput. Iar șerbia, aflată într-un iremediabil declin economic, trezea prea multă împotrivire pentru a mai putea fi menținută, astfel că eliberările din servitute prin răscumpărare s-au înmulțit treptat, ducînd la dispariția ei totală, pînă spre finele secolului următor.

MICROFIȘIER BIBLIOGRAFIC

R. B. Dobson, The Peasants' Revolt of 1381, Londra, 1970 ; **Chroniques de Froissart,** ed. G. Raynaud, tom. X, Paris, 1897 ; R. H. Hilton, **Freedom and Villeinage in England,** în **Past and Present,** 17 (1960) ; M. Berza, **L'évolution des formes de la rente féodale en Angleterre du XIe au XVe siècle,** în **Recherches internationales à la lumière du marxisme,** nr. 37, mai-iunie 1963 ; M. E. Aston, **Lollardy and Sedition 1381-1431,** în **Past and Present,** 17 (1960) ; M. Berza, **Răscoalele din evul mediu,** în **Studii,** 1958, nr. 4 ; R. H. Hilton, **Peasant Movements in England Before 1381,** în **Essays in Economic History,** edited by E. M. Carus-Wilson, vol. II, 1962 ; R. H. Hilton, H. Fagan, **The English Rising of 1381,** Londra, 1950 ; Ch. Oman, **The Great Revolt of 1381,** Oxford, 1906.

Întîlnirile mele cu dr. PETRU GROZA

Prof. univ. dr JORDÁKY LAJOS

L-am cunoscut personal pe Petru Groza în aprilie 1941, la şase luni după Dictatul de la Viena. Am urmărit însă cu atenţie vie activitatea sa politică încă din anii mei mai tineri, începînd cu un deceniu şi jumătate înaintea primei noastre întîlniri...

Dictatul de la Viena a creat o situaţie politică nouă la Cluj şi în nordul Transilvaniei în general. Consecinţele dictatului nu erau favorabile stîngii, nici în România nici în Ungaria. Partidele fasciste, sprijinite deschis de hitlerişti, îşi intensificau activitatea, iar în partidele burgheze pătrundea tot mai pronunţat ideologia fascistă. Lărgirea democraţiei, ridicarea poporului şi înfăptuirea frăţiei româno-maghiare primiseră o grea lovitură. În condiţiile grele de ilegalitate, s-au îmbunătăţit însă relaţiile dintre comunişti şi social-democraţi. S-a realizat un Front Unic şi, începînd din primele luni ale anului 1941, comuniştii au activat în Partidul Social-Democrat şi în Sindicatele Libere. Întreaga muncă se desfăşura sub o teroare în permanentă intensificare.

În aceste împrejurări, a avut loc prima mea întîlnire cu dr. Petru Groza care, la începutul anului 1941, a sosit pentru cîteva zile la Cluj*, spre a-şi vizita rudele şi prietenii. În una din primele zile ale acestei luni a venit la mine Orcs Iuliu, care lucra ca director al Uzinelor de apă. şi pe care după Dictatul de la Viena, autoritățile militare îl îndepărtaseră din funcţie pentru că era român. Mi-a comunicat că Petru Groza se află la Cluj şi ar dori, printre alţii, să se întîlnească şi cu mine. Ne-am întîlnit a doua zi dimineaţa la orele 11, la statuia lui Matei Corvin, de unde ne-am dus — fiecare separat — într-o cameră din hotelul New York. Convorbirea a durat aproape două ore. Tonul a devenit, în numai cîteva minute, prietenesc, am înlăturat răceala regulilor protocolare, am uitat că ne vedem pentru prima oară şi a dispărut parcă şi diferenţa de vîrstă dintre noi — el depăşise 50 ani, iar eu încă nu împlinisem 30.

Convorbirea noastră a îmbrăţişat trei teme ; în primul rînd a vorbit despre sine însuşi cu cunoscuta sa vioiciune. M-a informat apoi despre situaţia politică internă din România şi despre activitatea stîngii. În sfîrşit, l-am informat şi eu asupra situaţiei din Ungaria şi nordul Transilvaniei şi acţiunii forţelor de stinga. În concluzie, am subliniat ţelurile noastre comune.

Petru Groza mi-a spus că desfăşurarea războiului imperialist i-a întărit convingerile sale socialiste : „Nu vă miraţi — mi-a spus — că eu vorbesc în felul acesta.

* În acel moment, Clujul se afla, cum se ştie, în teritoriul Transilvaniei cedat vremelnic sub imperiul Dictatului de la Viena.

Profesorul universitar, doctor în sociologie şi istorie universală, Jordáky Lajos s-a născut la Cluj la 6 septembrie 1913, într-o veche familie de militanţi socialişti. Încă din anii liceului a luat cunoştinţă de literatura marxistă şi a participat activ la acţiunile tineretului socialist din Cluj. În ianuarie 1933 a devenit membru al Partidului Social-Democrat, activînd în aripa de stînga a acestuia. În 1935 a luat parte la unificarea organizaţiilor tineretului comunist şi social-democrat din Cluj. În septembrie 1936 a fost delegat al Uniunii Tineretului Comunist şi Uniunii Tineretului Socialist din România la Congresul mondial al tineretului pentru pace de la Geneva.

Ca militant al mişcării muncitoreşti a desfăşurat o intensă activitate publicistică de pe poziţii marxiste, colaborînd la reviste legale şi semilegale ale P.C.R. şi P.S.D. şi la diferite ziare sindicale. A participat la organizarea unor seminarii marxiste luînd parte activă la dezbaterea unor teme de materialism istoric, de istorie a gîndirii sociale şi economice şi de socialism ştiinţific.

Militant consecvent al frăţiei de luptă a românilor, maghiarilor, germanilor şi altor naţionalităţi din ţara noastră, s-a bucurat de prietenia şi stima unor personalităţi proeminente ale vieţii noastre politice şi culturale, printre care şi doctorul Petru Groza.

În timpul vremelnicei ocupaţii hortiste a nordului Transilvaniei, Jordáky Lajos a fost condamnat şi internat în lagăre pentru activitate revoluţionară şi pentru atitudinea sa fermă în apărarea drepturilor naţionale ale românilor din nordul Transilvaniei.

În 1939 a publicat două cărţi : una despre revoluţia franceză din 1789, alta despre istoria Republicii spaniole. Teza sa de doctorat susţinută şi publicată în 1944 are ca temă : **Socialismul ştiinţific din Franţa ; Guesde, Lafargue — Jaurès.**

După 1944 a elaborat şi publicat numeroase studii de istorie şi sociologie scrise de pe poziţii marxiste. În prezent lucrează ca cercetător ştiinţific principal la Institutul de istorie din Cluj al Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice.

Gh. I. BODEA

Pentru omenire nu există nici o ieşire în afara socialismului. Fascismul şi hitlerismul înseamnă barbarie. Socialismul nu trebuie neapărat să parcurgă întregul drum de suferinţe pe care l-a parcurs în Uniunea Sovietică, deşi între social-democraţie şi comunism, eu l-aş alege pe acesta din urmă. Sînt adept al materialismului istoric, mi-am însuşit gîndirea dialectică, mă consider socialist adevărat, urmăresc cu simpatie dezvoltarea Uniunii Sovietice". La întrebarea mea despre felul în care s-a apropiat de socialism a răspuns următoarele : „Am citit literatură socialistă încă de pe vremea studenţiei. Mă simţeam aproape de tezele materialismului istoric. În practică, nu mă gîndeam să mă alătur mişcării socialiste. Şi mai puţin mă preocupa acest lucru după unirea Transilvaniei cu România. Ne găseam într-o nouă situaţie politică, ni se deschideau noi posibilităţi, noi căi. În definitiv, eram totuşi un burghez. M-am avîntat în viaţa politică şi de afaceri. De altfel, cele două mergeau împreună. Am devenit ministru, m-am însoţit cu Goga şi Goldiş şi cu Averescu, pe care de altfel nu-l iubeam. Deziluzia a venit însă repede, valul de murdărie al vieţii politice m-a dezgustat. Aceasta s-a întîmplat încă mult înaintea anilor '30. Am pus mîna pe vechile mele cărţi de materialism istoric şi am făcut rost şi de altele noi. Am început să studiez Uniunea Sovietică. Planurile cincinale se aflau încă la începuturile lor. La Deva am stabilit contacte cu cîţiva comunişti. Căutam întîlnirile cu ei, deşi — subliniez — nu eram mai mult decît un burghez care căuta o cale, care cugetă şi se simte în fundătură.

La finele anului 1931, am făcut cunoştinţă la Cluj cu un tovarăş din conducerea Partidului Comunist. Cred că convorbirile sistematice cu acesta mi-au îndrumat definitiv gîndirea spre socialism şi comunism. În linii mari, am ajuns la concluzia că, dintre toate orientările socialiste calea comuniştilor este cea mai bună."

L-am întrebat pe Petru Groza care este acel conducător comunist de la Cluj despre care vorbea. A rîs şi mi-a răspuns : „Se pare că eu cunosc mai bine regulile conspiraţiei decît dv., dragă tovarăşe Jordáky. Nu pot să vă spun. Cel mult atît, că aş ţine mult să mă mai întîlnesc cu el şi sper că voi reuşi. Căci sînt foarte curios să-i aflu părerea". Groza considera pe drept cuvînt că nu trebuie să vorbească pe nume despre ilegalişti şi eu i-am respectat dorinţa.

În prima parte a convorbirii noastre vorbea Groza şi eu nu făceam decît să-l întrerup din cînd în cînd cu cîte o întrebare. După aceea, am trecut la discutarea situaţiei politice din România. Garda de fier — spunea el — şi-a făcut mendrele şi s-a potolit, garnitura lui Antonescu este însă cel puţin tot atît de periculoasă, pentru că pune ţara integral la dispoziţia hitleriştilor. În această situaţie, forţele burghezo-democratice dau dovadă de pasivitate totală. Conducătorii Partidului Naţional Ţărănesc sînt de părere că fascismul se va compromite singur, iar de acţiuni de masă împotriva acestuia — susţin ei — trebuie să ne ferim, pentru că ele ar da apă la moară comuniştilor. După cîte a observat, diviziile şi unităţile de tancuri germane se pregătesc să atace Uniunea Sovietică. După părerea lui Groza — numai politica comuniştilor este consecvent antifascistă. Ei nu sînt încă, deocamdată, suficient de puternici ca să poată realiza, independent, mari acţiuni de masă. Viitorul este însă al lor şi „eu voi acţiona, în ce mă priveşte, şi pe viitor pe linia colaborării cu comuniştii..."

După dezbaterea pe larg a situaţiei politice din România, l-am informat amănunţit asupra problemelor de politică internă din Ungaria şi asupra mişcării forţelor progresiste din nordul Transilvaniei... Am descris îndeosebi demonstraţiile de la 15 martie* de la Budapesta şi Cluj, care au devenit manifestări de mare amploare ale luptei antihitleriste... I-am povestit că acţiunile au fost organizate pe o bază largă de Front Unic, că au participat peste 10 000 oameni, care au demonstrat ore în şir pentru pace şi independenţă naţională. Autorităţile au fost cuprinse de panică văzînd desfăşurarea acestei acţiuni de masă. I-am mai spus că pe mine personal şi vreo 20 tovarăşi din jurul meu ne-au dat afară tocmai la 15 martie, din dispoziţia Comandamentului militar, de la Uzinele comunale de apă...

Convorbirea a fost un schimb de opinii între doi oameni. N-am discutat în numele unei mişcări şi n-am încheiat acorduri. Am ajuns totuşi la concluzii comune în privinţa dezvoltării necesare a legăturilor dintre poporul român şi cel maghiar. Deşi social-democrat de stînga, eu eram pe atunci foarte aproape de comunism, eram revoluţionar. Cu o săptămînă înaintea convorbirii purtate cu Petru Groza, la 26 martie 1941, am scris în jurnalul meu următoarele rînduri, trecînd în revistă, cu prilejul aniversării căsătoriei, situaţia familiei mele şi a prietenilor mei : „Tatăl este mîndru că fiul său urmează calea revoluţionară pe care a parcurs-o şi el. Octombrie vechi şi martie vechi** renasc, iar în locul părinţilor trebuie ca fiii să înfăptuiască noul Octombrie şi noul Martie. Iar mama este

---

* Consacrate aniversării începutului revoluţiei burghezo-democratice de la 1848.

** Autorul are în vedere Revoluţia din octombrie 1918 din Ungaria şi Marea Revoluţie Socialistă din Rusia, ca şi începutul revoluţiei burghezo-democratice din 1848, precum şi Comuna din Paris.

unguroaică, îi urăşte pe Hitler şi pe Mussolini, se teme pentru mine, dar cred că nu m-ar reţine să particip la luptele care trebuie să vină şi în care, alături de mine, va sta şi Maria. Şi vor fi acolo cu toţi cei care simt ca mine. Bela, care rămîne socialist şi în şcoala de ofiţeri *. Prietenii mei, scriitorii, colaboratorii mei în partid, în sindicate, în uzine. Va fi o bătălie frumoasă, periculoasă, însă idealurile noastre vor izbîndi, chiar dacă mulţi dintre noi o să cadă în aceste lupte..."

Nu ştiu cu ce impresii a rămas Petru Groza după această convorbire. Cu aproape un deceniu şi jumătate mai tîrziu, în vara anului 1955, mi-a amintit, într-o jumătate de frază, întîlnirea pe care a avut-o în primăvara anului 1941 cu „social-democratul de stînga radical".

*

* *

Nu ne-am mai întîlnit în timpul războiului. Întîlnirile noastre următoare au avut loc în martie 1945 — la scurt timp după revenirea părţii de nord a Transilvaniei la România — şi în mai 1945 — la Congresul de la Cluj al Uniunii Populare Maghiare. Mă găseam printre aceia care, în a doua jumătate a lunii februarie 1945, cereau venirea la putere a guvernului Groza. Pe atunci, la propunerea delegaţilor Comitetului Central veniţi la Cluj am fost numit prim-secretar al organizaţiei de la Cluj a Partidului Comunist.

În perioada cît a fost prim-ministru, am mai reuşit o singură dată să stau de vorbă mai pe îndelete cu Petru Groza.

În cursul convorbirii pe care am avut-o atunci am urmărit cu atenţie deosebită tot ce a povestit despre relaţiile sale cu Partidul Comunist şi despre calea sa către partid. Despre aceasta, mie îmi vorbise încă de la Cluj, în aprilie 1941. Acum însă vorbea mult mai profund, mai amănunţit nefiind nevoit să mai ţină seama de considerentele de conspiraţie la care se referise în 1941. „Dacă pînă la urmă m-am apropiat totuşi de ideologia comunistă, aceasta o datorez nu numai mie şi dezvoltării lumii, ci şi mai multor oameni care mi-au dat cărţi de stînga, cu care am purtat discuţii folositoare şi care m-au sfătuit în momentele în care mă stăpîneau îndoielile..."

În continuare, a povestit cu cîtă atenţie a urmărit îndeplinirea primului plan cincinal în U.R.S.S. Faţă de fascism şi de naţional-socialism simţea dintotdeauna aversiune. Vedea că principalele forţe, forţele hotărîtoare ale luptei dintre capitalism şi socialism sînt partidele fasciste şi comuniste. Apoi a revenit mai amănunţit asupra unor momente despre care îmi vorbise şi cu cîţiva ani în urmă. Mi-a povestit din nou cum cu ajutorul comuniştilor din Deva, pe care îi cunoştea, a intrat în legătură cu un tovarăş din conducerea partidului. Acest lucru i-a fost cu atît mai necesar — după cum afirma — cu cît hotărîse să reintre în viaţa politică, dar să nu continue cu „metodele politice ale domnilor", adică să nu facă politică după uşile capitonate ale cabinetelor din bănci, la banchete strălucitoare, la locuri de vacanţă sau la mesele de la Capşa, ci să creeze o mişcare de masă ţărănească-populară sau să se alăture aceleia care tocmai îşi desfăcea aripile în judeţul Hunedoara.

„Întîlnirea solicitată — spune Groza — a avut loc la Cluj, în decembrie 1931, a durat multe ore din noapte. Tovarăşul respectiv care venea din partea Partidului Comunist mi-a schiţat un tablou atît de clar al situaţiei politice mondiale şi al locului României în acest tablou, încît nu numai că m-a surprins dar m-a zguduit profund. La sfîrşitul convorbirii, l-am rugat să repetăm întîlnirea peste cîteva săptămîni. Aceasta s-a şi realizat, de astă dată ajungînd să stabilim probleme concrete de politică internă în legătură cu care urma să acţionez".

După o scurtă pauză, zîmbind, Petru Groza ne-a pus următoarea întrebare: „Ghiciţi cine a fost acest om?" După cîteva momente de linişte, s-a întors către mine şi a zis: „Eu v-am vorbit deja dv., tovarăşe Jordáky, despre el, în primăvara anului 1941, fără să-i fi divulgat numele, şi cred că v-aţi interesat de soarta lui şi în martie 1945. Nu vă mai gîndiţi şi nu încercaţi să ghiciţi. Acest om a fost Kohn Hillel" **. Aici a făcut o scurtă digresiune, adresîndu-i-se cu un zîmbet larg lui Demeter János, *** care era de faţă la discuţie: „Aţi scris despre mine în 1932 că sînt exponentul extremei drepte româneşti, deşi eu colaboram pe atunci cu comuniştii. M-am necăjit şi am rîs şi nici nu bănuiţi ce serviciu bun mi-au făcut cei care au scris aşa. Au adormit vigilenţa autorităţilor faţă de mine. Acestea au crezut că Frontul Plugarilor este o formaţiune de dreapta şi noi am folosit acest răstimp, împreună cu prietenii noştri ţărani de stînga".

Petru Groza a subliniat de mai multe ori că, începînd din 1932, a avut discuţii cu Kòhn Hillel, în fiecare lună, de cele mai multe ori la Cluj, şi în cîteva cazuri la Deva.

Sprijinul concret al P.C.R. l-a ajutat în transformarea Frontului Plugarilor dintr-o grupare mică într-o mişcare de masă. „Am dezvoltat mişcarea de masă în cursul unor

---

* Este vorba de fratele autorului.

** Vezi *Magazin istoric*, nr. 1/1972.

*** Fost în acele vremuri fruntaş al M.A.D.O.S.Z.

lupte economice concrete, am stabilit legături cu minerii din Valea Jiului. În această perioadă, sprijinul comuniștilor a avut o însemnătate deosebită în două probleme. Prima era convingerea noastră de adevărul tezei că oricît de largă să fie baza de masă a unei mișcări țărănești, aceasta poate învinge numai mergînd alături de proletariatul industrial și acceptînd conducerea partidului comunist. Esența celei de-a doua teze a fost aceea că în Transilvania mișcarea țărănească care cuprindea masele românești trebuia să găsească modalitatea de a se lega de mișcările similare ale maghiarilor. Astfel tot P.C.R. a fost acela care ne-a îndrumat să ne apropiem de M.A.D.O.S.Z.*. Acest pas a însemnat că am creat o comunitate de luptă și solidaritate între țăranii români și maghiari.

Tot în cursul convorbirilor cu reprezentanții comuniștilor — ne povestea Petru Groza — s-a cristalizat planul de desfășurare a politicii de Front Popular și de înfăptuire practică a acestei politici. Succesele cele mai mari au fost înregistrate în această direcție tocmai în județul Hunedoara. În campania electorală pentru alegerile parțiale am organizat întruniri cu caracter de Front Popular. Am obținut un asemenea succes, încît conducătorii Partidului Național Țărănesc s-au speriat de forța stîngii și au început să pregătească, în locul mișcărilor de masă, alianța cu extrema dreaptă. La propunerea reprezentanților P.C.R. și pe baza tratativelor purtate, am încheiat, spre sfîrșitul anului 1935, în locuința lui Petru Guia Moțu, alianța de luptă între Partidul Comunist și Frontul Plugarilor, care a constituit mai apoi temelia Frontului Popular în județul Hunedoara"**.

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 1/1972 : Ladislau Bányai, *Pe făgașul tradițiilor frățești*.

** Vezi *Magazin istoric*, nr. 12/1969 : Gh. I. Ioniță, *Țebea — 6 decembrie 1935*.

Reproducem, în traducere românească, dintr-o scrisoare în limba maghiară a doctorului Petru Groza către doctorul Jordáky Lajos, datată — București, 12 noiembrie 1957.

Dragă tovarășe Jordáky,

Am citit încă la vremea sa scrisoarea dv. din 4 octombrie, și constat cu bucurie în primul rînd faptul că vă aflați la locul dv. de muncă și vă continuați activitatea, pe care am urmărit-o cu atenție și am apreciat-o dintotdeauna.

Se referă aceasta îndeosebi la activitatea scriitoricească desfășurată în anii deja trecuți de mult, activitate care s-a integrat în vremuri furtunoase în lupta unor intelectuali români și maghiari, străduindu-se să se mențină pe linia năzuințelor popoarelor noastre și a dezvoltării istorice...

Viața ne cheamă, sarcinile nu se isprăvesc. Să continuăm dar, tovarășe Jordáky, acolo unde am început în vremurile de demult, depășind încercările grele legate de munca unui luptător.

Și eu însumi am făcut totdeauna legătura între numele de Jordáky și vechiul nume românesc „Iordache"; iată că acum aflu explicația interesantă a acestei identități de nume. Strămoșul dv., „căpitanul Iordache" care a luptat eroic în oastea revoluționară a lui Tudor Vladimirescu, și-a făcut cuib definitiv într-o familie maghiară din secuime. Și iată cum sîngele românesc și maghiar astfel amestecat — încărcat și de revoluționarism ereditar — a devenit sursa succeselor și eșecurilor urmașului de mai tîrziu. Sîngele apă nu se face!

Strămoșii mei se odihnesc și ei sub bătrînul stejar al lui Horea, lîngă mormîntul lui Iancu în cimitirul de la Țebea, și nu le fac reproșuri pentru forța motrice ce se ascunde în veșnica mea neliniște moștenită de la ei, dimpotrivă, le sînt chiar recunoscător pentru această tradiție familială.

Aceasta ne face viața mai variată, mai bogată, ferindu-ne de monotonia cenușie proprie vieții lipsite de evenimente. Mulți se împacă cu o viață „tihnită", fără pericole, dar noi să nu-i invidiem. Nici chiar pe aceia care ne compătimesc.

Vă salut cordial,
dr. Petru Groza

O scrisoare inedită a istoricului Hugh Seton-Watson către dr. Petru Groza

Printre documentele rămase de la dr. Petru Groza se află și scrisoarea pe care o publicăm mai jos. Ea este adresată în limba română în original înflăcăratului patriot și eminent om de stat român de către istoricul englez Hugh Seton-Watson, la două luni după instaurarea la 6 martie 1945, a guvernului democratic prezidat de dr. Petru Groza.

Hugh Seton-Watson (născut în 1916) este fiul reputatului istoric Robert W. Seton-Watson, fost membru corespondent al Academiei Române, autor al unei ample lucrări despre istoria poporului român (A History of the Roumanians, from Roman Times to the Completion of Unity, **Cambridge University Press, 1934,** 596 pp.), **precum și al altor volume despre istoria popoarelor din centrul și sud-estul Europei. El însuși un cunoscut și apreciat istoric, profesor (din 1951) la School of Slavonic and East European Studies, din cadrul Universității din Londra, autor a numeroase lucrări de istorie universală contemporană în care, de pe poziții idealiste, a încercat să dea explicație profundelor transformări din zilele noastre în viața internațională. Hugh Seton-Watson a fost, înaintea celui de-al doilea război mondial, de mai multe ori în țara noastră, ultima oară în 1940, într-o perioadă deosebit de grea pentru poporul român, cînd trupul țării fusese mutilat prin Dictatul de la Viena, iar atentatele și fărădelegile legionarilor erau în plină desfășurare. În acea epocă, l-a cunoscut pe dr. Petru Groza, președintele Frontului Plugarilor, a cărui puternică personalitate i-a produs o impresie deosebită. Conversațiile cu dr. Petru Groza la Băcia, comuna natală a acestuia, la Deva și București i-au înlesnit tînărului istoric englez o mai bună cunoaștere a istoriei poporului român, a tradițiilor sale de luptă pentru libertate națională, pentru păstrarea independenței și integrității țării, i-au permis o mai bună înțelegere a situației generale a României.**

După război, în toamna anului 1946, Hugh Seton-Watson a vizitat din nou România. La dineul oferit cu acel prilej de dr. Petru Groza în cinstea distinsului oaspete, Hugh Seton-Watson a declarat, printre altele, că el s-a considerat întotdeauna un prieten al poporului român și va rămîne același și în viitor. (Scînteia din 7 septembrie 1946).

Recent, profesorul Hugh Seton-Waston ne-a vizitat din nou țara. O nouă confirmare a simpatiei sale pentru poporul român, a interesului său constant pentru istoria României.

Ion CALAFETEANU

I. Parkside Gardens
Wimbledon Common
S.W.19

4 mai 1945

Dragă Domnule Președinte

Întrebuințez cu bucurie ocazia plecării vechiului meu prieten dr. Kraus ca să Vă trimit cîteva rînduri. Domnul Kraus, care cunoaște foarte bine opinia publică și presa atît a țărilor anglo-saxone ca și a Uniunii Sovietice, așteaptă cu mare plăcere posibilitatea să cunoască și poporul român, legat de vechi tradiții de prietenie de țara lui proprie.

S-a întîmplat mult și s-a schimbat mult de cînd V-am văzut. Nu voi uita niciodată zilele fericite pe care le-am petrecut la Deva, nici conversațiile așa de interesante cari le-am avut de mai multe ori cu D-Voastră și cu prietenii Zăroni și Belea și Moga. Ceea ce am putut învăța despre România și alte țări dunărene, o datoresc în mare parte acestor amintiri. Ne-am văzut ultima dată la București, cu cîteva zile după asasinarea lui Madgearu. După, n-am mai avut nici o știre despre D-Voastră pînă cînd am aflat în toamna anului trecut că sunteți liber și activ. În ultimele luni n-am fost prea bine informat despre România. Am citit ceva în gazetele noastre, dar prea puțin ca să-mi formez și exprim o părere. Dar în orice caz m-am bucurat de știre că nordul Transilvaniei s-a întors României. Nu pot încheia altfel această scrisoare, decît cu speranța că anii viitori vor aduce, atît pentru Ardealul ca și pentru toată țara românească, pace și mai multă fericire ca în trecut.

Vă rog să transmiteți complimentele mele Doamnei și familiei D-Voastre, și să primiți asigurarea sentimentelor mele de prietenie. Sper că ne vom mai vedea într-o zi.

Hugh Seton-Watson

Colocviu despre iliri

Prof. dr. doc. VLADIMIR DUMITRESCU

În ultimele decenii, cercetătorii albanezi din domeniile istoric şi lingvistic şi-au concentrat eforturile în direcţia descoperirii de noi dovezi care să confirme şi mai puternic teza autohtonismului şi a continuităţii albaneze pe teritoriul de azi al ţării. Numeroase şi temeinice cercetări arheologice au fost astfel întreprinse pentru cunoaşterea cît mai profundă a trecutului multimilenar al Albaniei. S-a mers astfel înapoi în timp dincolo de perioada de formare istorică a actualelor naţiuni din Balcani, pînă la populaţiile vremurilor pre- şi protoistorice, pentru a se demonstra filiaţia directă de la ilirii meridionali ai acelor epoci pînă la albanezii epocii noastre.

Din dorinţa ca importantele rezultate ale acestui efort de cercetare să fie confruntate cu opiniile colegilor străini, Universitatea de Stat din Tirana — prin institutele de istorie şi de lingvistică şi sub conducerea unui comitet de organizare în care rolul principal l-a avut profesorul Stepanaq Pollo, directorul Institutului de istorie — a organizat recent la Tirana un colocviu internaţional, avînd ca subiect central tema „Ilirii şi geneza albanezilor".

Alături de specialiştii albanezi în aceste domenii, au participat la colocviu 68 invitaţi străini dintr-o serie de ţări ale Europei (Anglia, Bulgaria, Franţa, Grecia, Italia, Iugoslavia, Polonia, Republica Democrată Germană, Republica Federală a Germaniei şi România), precum şi trei specialişti din Republica Populară Chineză. Din ţara noastră au luat parte acad. Em. Condurachi, Vladimir Dumitrescu, Radu Vulpe şi Carmen Laura Dumitrescu, primii trei prezentînd şi comunicări.

* * *

E de la sine înţeles că nu putem menţiona în cuprinsul acestei note temele tuturor rapoartelor şi comunicărilor susţinute în cursul diferitelor şedinţe ce au avut loc de-a lungul celor cinci zile de intense lucrări ştiinţifice. Ni se pare totuşi important să subliniem principalele idei din rapoartele şi corapoartele susţinute de colegii albanezi, în şedinţele plenare; aceste idei oglindesc tocmai unitatea tematică a colocviului şi teza general susţinută de cercetătorii albanezi. Ei au subliniat astfel că nu s-ar putea vorbi de romanizarea ilirilor de pe teritoriul Albaniei şi nici nu se poate susţine că populaţia autohtonă s-ar fi menţinut numai în regiunile muntoase din est; drept consecinţă, poporul albanez este continuatorul direct al ilirilor care au supravieţuit ocupaţiei romane şi stăpînirii bizantine.

(Continuare în p. 57)

Tumul iliric din prima epocă a fierului ▼

Cartier din cetatea Antigonea (sec. III-II î.e.n.) important centru iliric

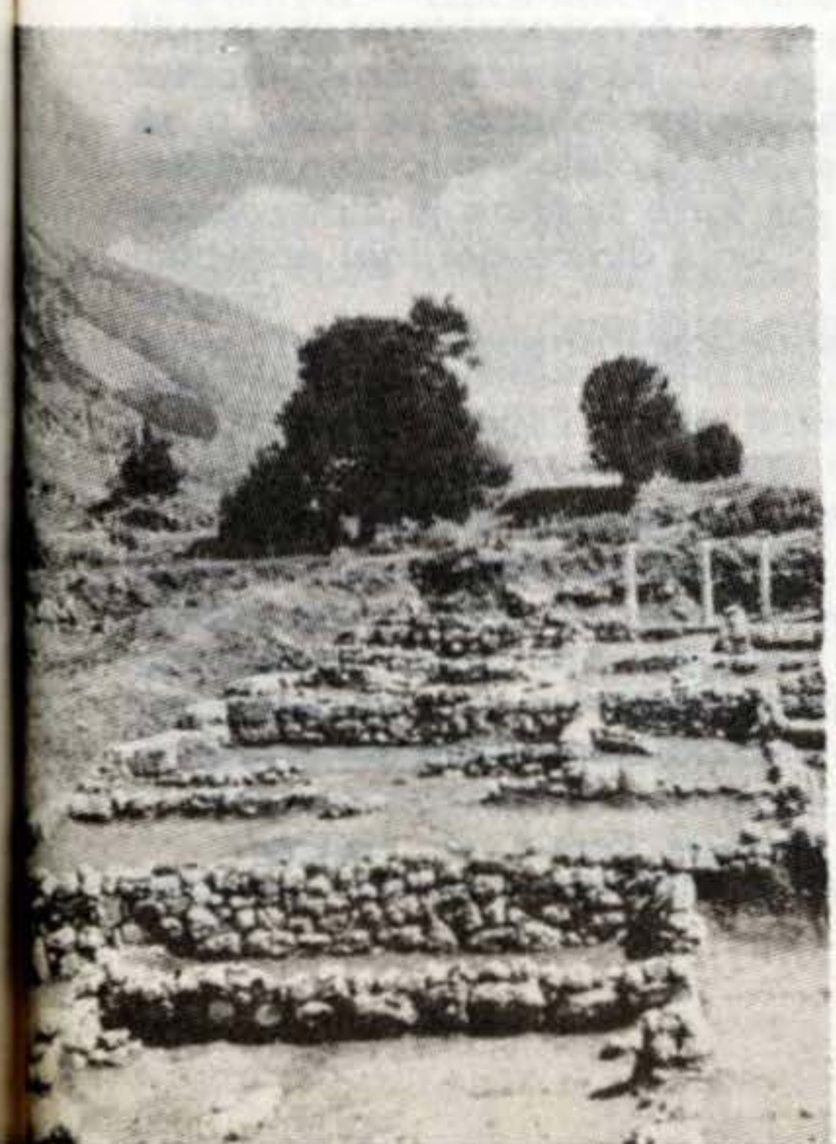

WALTER GŐRLITZ

TRIMISUL BOURBONILOR LA CONGRESUL DE LA VIENA

Despre zilele fierbinți și mondene care au urmat, la Viena, înfrîngerii lui Napoleon și Păcii de la Paris, am mai scris în revista noastră. De asemenea despre diplomația abilă a lui Talleyrand la Congresul de la Viena*. Am considerat totuși util să prezentăm cititorilor versiunea interesantă pe care o dă evenimentelor și confruntărilor de forțe politice și diplomatice unul dintre cei mai apreciați istorici din Republica Federală a Germaniei, Walter Görlitz. Jocul puterilor care se înfruntau, clocnirile și apropierile lor, politica inteligentă și cinică în același timp a lui Talleyrand apar aci cu o deosebită pregnanță.**

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 7-8/1969.
** Titlul și subtitlurile aparțin redacției.

Aşa vă place istoria?

În anul 1814, Franţa fusese învinsă, Napoleon răsturnat, francezii fiind consideraţi urzitorii tuturor relelor din Europa. Sub aceste auspicii defavorabile, Charles Maurice de Talleyrand-Périgord a preluat reprezentarea ţării sale la Congresul de la Viena, în luna septembrie 1814. El considera că nu există nici un fel de „realitate" istorică irevocabilă.

„O inimă viermănoasă", dar o „minte excelentă"

Talleyrand, prin graţia lui Napoleon prinţ de Benevent, devenit apoi ministrul Afacerilor Externe al Maiestăţii Sale prea creştine regele Ludovic XVIII al Franţei, a sosit la Viena în seara zilei de 23 septembrie 1814. Cele „patru curţi", cum îi numea Talleyrand în rapoartele sale către rege pe monarhii celor patru puteri care învinseseră Franţa, se aflau deja în oraş: împăratul Franz I al Austriei, ţarul Alexandru I al Rusiei, regele Friederich Wilhelm III al Prusiei şi lordul Castlereagh, ministru al Afacerilor Externe britanic.

După răsturnarea „tiranului" Napoleon, care fusese expediat pe Insula Elba, după înlăturarea puterii neîngrădite a Franţei în Europa, la congres urma să se discute reorganizarea vechiului continent şi cu deosebire noua reglementare a situaţiei în ţările germane, în Polonia, în Italia stăpînită anterior de Franţa. Timp de aproape 25 ani, Franţa tulburase profund lumea prin revoluţia şi războaiele ei de cucerire. Perspectiva unei reorganizări a ţărilor europene eliberate sau restaurarea statelor din trecut, desfiinţate de către Franţa, a pus în mişcare spre Viena oaspeţi poftiţi şi nepoftiţi, veniţi de pretutindeni, începînd cu Spania, Portugalia şi Danemarca şi sfîrşind cu Bavaria, Saxonia, Weimar şi Baden.

La Viena, ştirea că monarhul Franţei îl trimitea la congres, în calitate de delegat principal, pe Talleyrand, acest diplomat de fier — şchiop încă din copilărie —, a provocat o reacţie puternică. Prinţul Hardenberg, cancelarul statului prusac, vorbea de el ca despre „individul cu picior de ţap", iar arhiducele Johann, fratele împăratului Austriei, care nu era de felul său un geniu, era de părere că omul acesta avea „o inimă viermănoasă", dar, ce-i drept, „o minte excelentă".

La început, familiile nobile din Viena, ca Liechtenstein, Esterhazy, Colloredo şi Trautmannsdorf, erau hotărîte să-l ignoreze, nesocotindu-l demn de atenţia lor.

Principiile pe care Talleyrand le promova în domeniul politicii şi la care făcea nu odată aluzie, includeau atît postulatul că un bun francez este şi un bun european, cît şi raţionamentul fundamental că Franţei i se cuvine, prin voinţa lui Dumnezeu (altfel nu prea avea el o părere bună despre făptura cerească), dacă nu locul de frunte, măcar un loc corespunzător printre marile puteri din Europa.

După Pacea de la Paris, din 30 mai 1814, Franţa nu fusese distrusă sau dezmembrată. Dimpotrivă, pentru ea pacea avusese rezultate acceptabile: Alsacia şi Lorena rămăseseră în posesia sa, trupele străine fuseseră retrase de pe teritoriul francez, iar Prusia, care pătimise din greu datorită lui Napoleon, nu obţinuse nici măcar o despăgubire de război. Pînă şi comorile artistice aduse de împărat la Paris, din multe ţări, rămăseseră pe Sena.

Talleyrand considera această pace drept un fapt încurajator. Era evident că nici ţarul Rusiei, nici prinţul Metternich, cîrmaciul politicii Austriei, nu urmăreau excluderea totală a Franţei din concertul puterilor europene, în ciuda protestelor extremiştilor prusaci. De aceea, la congres, Talleyrand trebuia să aibă grijă ca, prin nesocotirea statelor mijlocii germane, rolul Prusiei în Germania sau cel al Austriei în Italia să nu devină cumva prea important. Problema numeroaselor state germane era cea mai indicată pentru a exploata — bineînţeles în folosul Franţei — diferenţele de păreri existente între cele „patru curţi".

Sub ameninţarea revoluţiei

Talleyrand cunoştea bine societatea care-l întîmpina la Viena. Era o societate care, într-o serie nesfîrşită de banchete, baluri, vînători şi parade, voia în sfîrşit să se bucure din nou de farmecul propriei sale existenţe, după două decenii şi jumătate de război pustiitor.

Cîndva, din cauza piciorului său bolnav, Talleyrand fusese constrîns să intre în tagma preoţească şi gustase din plin „plăcerile" hărăzite acesteia. În prima fază a Revoluţiei franceze, episcopul cu vederi aristocratice şi cu un mod de viaţă frivol, specific nobilimii, intervenise pentru reforma monarhiei franceze. După aceea, intrase în serviciul lui Napoleon, „uzurpatorul" din Corsica, dar se retrăsese cînd obsesia imperială a acestuia devenise prea înfricoşătoare. Ţarul Rusiei se gîndise la o restaurare a republicii în Franţa, dar Talleyrand îi sugerase reîntronarea Bourbonilor.

Nimeni altul n-a înţeles mai bine decît el cît de mult se schimbase între timp lumea ; cît de mult, sub o pojghiţă aristocratică strălucitoare, intraseră în joc popoarele pe care principii şi nobilimea le chemaseră să se ridice împotriva tiranului corsican, dar care înţelegeau prin libertate cu mult mai mult decît simpla lor ieşire de sub opresiunea străină.

...După o săptămînă, gheaţa se spărsese. Prinţul Metternich îl invită pe Talleyrand la o conferinţă premergătoare a reprezentanţilor celor „patru curţi".

Ministrul de Externe francez îi scrise regelui său că poziţia Franţei este dificilă, ea schimbîndu-se de la o zi la alta, însă că el, printr-o politeţe cît mai desăvîrşită, se străduie să arate Europei că pentru Franţa este cu neputinţă o îndepărtare de la principii (adică de la drept şi legitimitate), care şi-au dobîndit din nou supremaţia odată cu revenirea Maiestăţii Sale Ludovic XVIII pe tron. În caz contrar, adăuga Talleyrand, ameninţa din nou revoluţia, al cărei spirit nici pe departe nu poate fi considerat înmormîntat. Reprezentantul Franţei întrezărea „primejdia"

Talleyrand — la bătrîneţe

unui nou iacobinism naţional, religios şi fanatic, chiar şi în spiritul mişcării care se desfăşura înlăuntrul Germaniei. După cîte putuse constata, acest curent se răspîndea cu deosebire printre profesori şi în rîndurile tineretului, ale căror voci nu puteau fi trecute cu vederea nici la Viena. Pe de altă parte, toate aceste considerente corespundeau şi vederilor lui Metternich, iar lordul Castlereagh, reprezentantul britanic, deosebit de reţinut în comportarea sa exterioară, fu oricum de părere că, pentru menţinerea unui echilibru rezonabil în Europa, Franţei ar trebui să i se acorde iarăşi un loc în sînul marilor puteri.

Alexandru I, ţarul Rusiei, era o apariţie pompoasă, însă deosebit de echivocă. El era dispus să se cedeze Prusiei regatul Saxoniei, creat de Napoleon, care pînă atunci guvernase şi marele ducat al Varşoviei. Lui Talleyrand, Alexandru îi spuse că regele Saxoniei era „un trădător". Talleyrand răspunsese politicos că o asemenea caracterizare în legătură cu un suveran i se pare improprie. În cele din urmă, ţarul declarase foarte categoric că obiecţiile Franţei nu-l deranjează cu nimic, că regele Prusiei va deveni „rege al

Caricatura lui Ludovic XVIII. Sub ea figurează inscripţia :

Ast rege-n marea sa înţelepciune
Ştia să-şi folosească vremea de minune
Trei ore-n rugăciune cufundat
Şapte la masă şi tot restu-n pat

Prusiei și al Saxoniei", așa cum el însuși va deveni, fără îndoială, împărat al Rusiei și rege al Poloniei.

Dar din dar...

Talleyrand spera ca, prin problema saxono-poloneză, să dezbine întrucîtva cele „patru curți". Într-adevăr, la Viena se contură o înțelegere ruso-prusacă, care avea să se repete deseori în sec. XIX și o alta, anglo-austriacă, spre care se orientă Franța.

Regele Friederich August I al Saxoniei făcu mai mult decît era nevoie. El îi oferi lui Talleyrand suma de șase milioane de franci. Distinsul conte de Benevent o acceptă cu dezinvoltură, deși considera că nu fusese necesară spre a-l convinge să promoveze o politică ce corespundea intereselor franceze.

Dar era în spiritul acestui congres ca nu numai șampanie să curgă în valuri, ci și monedele de aur să se rostogolească pe căi dosnice. Talleyrand considera indicat să-i trimită 24 000 franci lui Friedrich von Gentz *, atotputernicul secretar al congresului și totodată duhovnicul lui Metternich în chestiuni politice și amoroase. Gentz acceptă banii cu aceeași dezinvoltură cu care Talleyrand băgase în buzunar darul saxon.

La răscrucea anilor 1814 și 1815, după ce trecuseră ceva mai mult de trei luni de zile de cînd ședea la Viena, Talleyrand putu aduce Franței ceea ce el considera un adevărat triumf. Era vorba de un acord secret în problema europeană între Austria, Anglia și Franța, cu deosebire în problema saxono-poloneză, îndreptat împotriva Prusiei și a Rusiei. La 4 ianuarie 1815, Talleyrand îi scria regelui Ludovic XVIII : „Sire, coaliția a fost acum dizolvată, și de astă dată pentru totdeauna".

Acțiunea lui Talleyrand, o capodoperă de abilitate diplomatică a fost, e drept, zdruncinată prin aventura celor o sută de zile ale lui Napoleon**. Zdruncinată, însă nu anulată.

Traducere din limba germană de
Maximilian GLASBERG

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 3/1967 și nr. 5/1969.

** Vezi *Magazin istoric*, nr. 11/1969 și nr. 11/1971.

COLOCVIU DESPRE ILIRI

(Urmare din p. 53)

Raportul prof. A. Buda a expus istoriografia problemei ilirilor sudici ; coraportul prof. S. Islami a tratat despre Statul ilir, locul și rolul său în lumea mediteraneană, *iar acela al lui M. Korkuti despre* Formarea etniei ilirice, *amîndouă întemeindu-se în special pe datele arheologice ; coraportul prof. S. Anamali* De la iliri la albanezi, *a discutat aspectul istoric al problemei, în timp ce acela al profesorului E. Cabej,* Problema teritoriului de formare a limbii albaneze *a tratat aproape exclusiv aspectul ei lingvistic. Pe aceste teme s-au dezvoltat apoi toate comunicările din secții ale colegilor albanezi. Majoritatea comunicărilor participanților străini, au fost de asemenea, axate pe tema teritoriului și culturii ilirilor, fie că s-au referit la ilirii meridionali sau la aceia din zonele mai nordice ale Adriaticei, fie la relațiile dintre cele două țărmuri ale acestei mări în diferite epoci, fie la unele expansiuni în afara teritoriului prin excelență iliric ; au fost abordate, bineînțeles și problemele legate de cetățile grecești și de ocupația romană.*

Cu prilejul colocviului a fost organizată și o expoziție arheologică și etnografică, în Palatul expozițiilor din Tirana, inaugurat în 1971. Cele mai importante piese arheologice descoperite în ultimii ani — piese reprezentînd perioada de la neolitic pînă în evul mediu tîrziu — admirabil prezentate din punct de vedere muzeistic și alese cu competență științifică au constituit o imagine succintă și grăitoare a trecutului multimilenar al Albaniei, dînd posibilitatea tuturor participanților străini să studieze descoperirile care îi interesau direct și să constate totodată că o serie de lacune în cunoștințele privind perioadele cele mai îndepărtate au fost treptat-treptat înlocuite prin cercetările sistematice întreprinse.

La sfîrșitul dezbaterilor — care au arătat că cercetarea științifică albaneză dispune în aceste domenii de forțe numeroase și de înalt nivel — au fost organizate trei excursii de documentare una în nordul țării, alta spre sud-est și alta în sud — între care s-au împărțit, potrivit preferințelor, participanții la colocviu. Cu prilejul acestor excursii care au durat patru zile, au fost vizitate o serie de impunătoare obiective istorice și arheologice, dintre care cele mai instructive au fost marile cetăți ilirice dinainte de ocupația romană. S-a putut constata totodată și excepționalul efort făcut pentru cercetarea și conservarea acestor monumente păstrate toate cu cea mai mare grijă, de pildă pentru săparea unei importante părți a amfiteatrului roman de la Durres (Dyrrahchium).

Nu putem încheia aceste prea sumare însemnări fără a sublinia că acest colocviu, organizat în chip ireproșabil din toate punctele de vedere, a constituit și un fel de prim bilanț al rezultatelor obținute pînă acum în problema iliro-albaneză.

DESPRE ROMÂNIA

STRĂINI

ISTORICI

TRECUTUL NOSTRU ÎN CONȘTIINȚA LUMII

Cu substanțialele și elogioasele pasaje despre traco-geți din Istoriile **lui Herodot, trecutul nostru a ocupat un loc de cinste în istoriografia mondială încă de la începuturile acestei nobile îndeletniciri. Istoricii romani au scris despre traco-daci, apoi cronicarii bizantini despre valahii din nordul Dunării și primele formații de stat românești. Părintele istoriografiei ruse — Nestor, al celei cehe — Cosma Pragensis, sau al celei maghiare — anonimul notar al regelui Bela III, se ocupau de noi acum nouă secole. Umaniștii italieni au acordat românilor interesul cuvenit descendenței romane, uimitor conservate în Europa de Sud-Est. Cărturarii altor popoare erau dornici, în secolele XV-XVII, să ne cunoască letopisețele în germană, greacă, arabă, latină sau polonă. Locul trecutului nostru în istoriografia mondială este, așadar, vechi, fixat prin nume și scrieri reputate.**

Fiecare din capitolele acestei istoriografii, în care întîlnim pagini despre locurile, strămoșii, instituțiile și faptele noastre se justifică, desigur, prin rațiuni și interese cărturărești variate. Părintele istoriei a scris despre geți în legătură cu campania lui Darius la nord de Dunăre; istoricii romani și cei bizantini, în legătură cu destinele imperiului la frămîntările sale de miază-noapte și apus; umaniștii, căutînd imaginea vechii Dacii. Pentru autorii din sec. XVIII și XIX, cele trei țări române sînt un capitol însemnat al Chestiunii orientale, al problemelor militare, politice și diplomatice declanșate de vizibila decădere și iminenta pieire a Imperiului otoman, de afirmare a poporului nostru pe plan european.

Însăși așezarea geografică a românilor în chiar inima Europei, în zona unde, succesiv, s-au întîlnit și s-au confruntat, sau au conviețuit vechii greci cu tracii și geții, romanii cu dacii, Bizanțul cu noile regate din centrul continentului, turcii cu marile imperii europene ne-a cuprins trecutul în atîtea din capitolele istoriei.

Dar în istoriografia modernă și contemporană, locul însemnat al românilor se justifică printr-o motivație mult mai complexă. Cunoscut mereu mai bine, poporul nostru, limba, civilizația, rolul său politic — interesează pe specialistul de pretutindeni ori de cîte ori fenomenele istorice în care am fost prezenți trebuie studiate în toată complexitatea lor, ori de cîte ori trecutul sud-estului european sau al Mediteranei orientale trebuie integral reconstituit. Progresul cercetărilor de istorie politică, militară, economică, de istorie a artei, literaturii și ideilor de filologie, etnografie sau folclor au adus realitățile noastre de ieri și de azi pe șantierul de lucru al cercetătorilor din variate domenii. Să citățm din această pleiadă de cărturari pe Michelet, Engel, Quinet, Toynbee, Karamzin, Ubicini, Colson, Childe, Emerit, Diehl, Gamilscheg, Jung, Tappe, Lurie, Seton-Watson, Hitchins, Radojcici la care se adaugă mulți alții. Nu se poate, într-adevăr, scrie despre pre- și proto-istoria europeană fără frecvente referiri la locurile noastre și la culturile arhaice care s-au succedat aici. Nu se poate înfățișa complet epopeea civilizației romane fără a se vorbi pe larg despre cucerirea și evoluția Daciei ca parte a imperiului. Formarea noilor popoare în Europa sub impulsul marilor deplasări umane din prima parte a evului de mijloc n-ar avea înțeles fără urmărirea acestor fenomene pe pămîntul nostru. Istoria bizantină, apoi marea înfruntare dintre civilizațiile europene și islamică în Europa Centrală și de Sud-Est nu se poate scrie fără evocarea participării românești, deseori hotărîtoare pentru oprirea marșului Semilunii spre centrul și apusul continentului. Marile prefaceri pe harta modernă și contemporană a bătrînului continent implică, la fel, cunoașterea împrejurărilor de la noi. Istoria miturilor indo-europene, a artei post-bizantine, a formării și evoluției limbilor romanice sau balcanice, atîtea alte ramuri ale istoriei civilizațiilor în genere cuprind numeroase pagini de istorie românească

Iar cunoașterea implică reflecție, judecăți nu numai de existență, ci și de valoare, prețuire, simpatie. De cele mai multe ori, familiarizarea unui specialist cu trecutul nostru și-a dovedit forța atașantă : cercetătorul a sfîrșit prin a deveni un prieten al poporului român ; românistica în științele sociale și umane se acoperă adesea cu istoria filo-românismului însuși.

Acesta a fost cazul lui Jules Michelet, marele istoric francez cu care este inaugurată rubrica de față a revistei Magazin istoric. Cărturar contradictoriu, care printr-o uriașă documentație voia să reînvie trecutul în note sentimentale, un romantic de nuanța lirismului subiectiv pe care a transpus-o în scrierea istoriei, Michelet (1798-1874) a fost una din personalitățile puternice ale vremii lui pe plan intelectual și politic. Progresist în multe din ideile lui, convins că poporul a fost principala forță socială a Revoluției Franceze, el nu mergea mai departe în viziunea sa istorică, negînd lupta de clasă în condițiile orînduirii burgheze. Dar, promotor al democrației, libertății, ideilor republicane, Michelet, un entuziast, în cursurile sale audiate de atîția din studenții români la Paris, printre care viitori luptători revoluționari ca Nicolae Bălcescu, Dimitrie Brătianu, C. A. Rosetti, I. Heliade-Rădulescu, a devenit repede un părinte spiritual al acestora, dornic nu numai să le transmită propriile idealuri, ci să afle în trecutul românilor și în aspirațiile lor de atunci confirmarea unei viziuni istorice generoase.

Biografii lui Michelet au subliniat cum se cuvenea faptul că a doua lui soție, Athenaïs Mialaset, fusese preceptoare în casa familiei Cantacuzino, trăise așadar într-o ambianță românească unde legase prietenii, ceea ce putuse contribui la simpatia istoricului pentru poporul și realitățile noastre. Paginile entuziaste pe care Michelet le închină românilor se datorează unor circumstanțe mai puternice : cunoașterea — fie și în linii mari — a trecutului românesc, dar mai ales a problemelor politice din anii premergători Unirii, prin lecturi și prin mărturiile românilor pe care i-a cunoscut, reflecții asupra soartei acestui popor și a dreptății revendicărilor lui, marea afecțiune pentru români și dorința de a contribui la victoria cauzei lor. Cu aceste elemente, nu e de mirare că istoricul a putut sesiza atît de repede — cum vom vedea în fragmentele reproduse din scrisul său — raporturi importante din istoria poporului român.

Mănăstirea Tismana, văzută de desenatorul Lancelot (reproducere după albumul Țările Române văzute de artiști francezi)

Şi tocmai pentru întregirea portretului acestui mare cărturar, prieten al românilor, fragmentelor ce urmează, calde, entuziaste chiar, dar ieşite firesc dintr-o viziune idilică, ceea ce explică şi unele exagerări, le-am anticipat cuvintele sale de omagiu despre Nicolae Bălcescu după moartea acestuia : „Era un erudit de prim ordin şi totuşi un spirit practic foarte net, foarte luminos. Ar fi fost marele istoric al ţării sale şi fără nici o îndoială unul din conducătorii ei cei mai înţelepţi". Şi acest sfat adresat poporului român : „Fiţi voi înşivă, nu imitaţi pe nimeni. Aveţi sub picioarele voastre izvoare de apă vie. Nu invidiaţi popoarele bătrîne, ci priviţi-l pe-al vostru. Cu cît mai adînc veţi săpa, cu atît veţi vedea ţîşnind mai mult viaţa".

Virgil CÂNDEA

Marele lor nume de ROMÂNI

J. Michelet (portret de Th. Couture)

JULES MICHELET

Popoare din Occident, cultivînd de atît de îndelungată vreme, departe de barbarie, artele păcii, păstraţi pururea o recunoscătoare amintire naţiunilor orientale care, aşezate la hotarele Europei, v-au acoperit şi v-au adăpostit de revărsarea tătarilor, de armiile turceşti [...].

Popoarele acestea au oprit adeseori în loc barbarii, i-au hărţuit adesea. Învinse chiar şi tot vă erau de folos, tocind furia duşmanilor lui Dumnezeu prin suferinţele ce le-ndurau.

Cum oare să numesc România ? [...] Opt milioane de oameni de aceeaşi limbă, de aceeaşi rasă, una din marile naţiuni ale lumii trecea neobservată. De ce ? Într-asta stă chiar răul nefericirii lor ; aflaţi în bătaia valurilor unei mări furioase, alcătuită din nenumărate popoare, stăpînii schimbîndu-se într-una, oboseau ochii celui ce-i urmărea, tulburîndu-i privirea cu aparenta lor mobilitate. Contemplîndu-le istoria te simţeai ameţit şi, asemenea călătorului care, stînd pe malul Dunării şi privindu-i curgerea tumultoasă, ar dori să desluşească, să prindă, să numere fiece val revărsîndu-se peste alt val, apoi ostenit, descurajat, şi-ar întoarce privirea, deplîngîndu-şi inutila sforţare.

Valurile de pe faţa apei se schimbă neîncetat, dar nu şi adîncul. România — de la Traian şi pînă-n zilele noastre — a rămas credincioasă ei înseşi, statornică în geniul său originar. Popor născut pentru a suferi, natura l-a înzestrat cu două daruri ce-l fac să dăinuie : răbdarea, supleţea, făcînd laolaltă ca, deşi îngenuncheat, să-şi înalţe necontenit fruntea. Nu asemuiţi această ţară cu monumentele romane, ori cu drumurile eterne ce-i brăzdează cuprinsul. Ci mai curînd cu trăinicia şi mlădioasa rezistenţă a digu-

rilor care înfruntă oceanul ; din granit dacă ar fi fost, apele le-ar fi smuls.

Fondul acestei rezistenţe nu stă în sumbra acceptare a răului [...]. Românul [...] păstrează neştirbit tot ceea ce i-au lăsat strămoşii : portul, moravurile, limba şi mai cu seamă marele lor nume de **Români !** Nobleţe prea bine dovedită. Limba lor e întru totul latină*. Laboriosul geniu al răbdătoarelor legiuni care-au împînzit lumea cu lucrările lor supravieţuieşte în această mare colonie a imperiului. Colonul italian s-a căsătorit cu fiica şi cu sora dunăreanului ; dar elementul dintîi e cel predominant în acest amestec [...] Valahul [...] are statornicia, îndărătnicia legiunilor antice.

Suferinţele neînchipuite ale acestui popor, mai ales asprele şi violentele schimbări care i-au zguduit soarta, n-au împiedicat cîtuşi de puţin poezia sa să înflorească. În artă a zămislit suspine, melodii duioase, de un farmec întristător. Ca orice popor de origine italiană, e sensibil la culoare. Bisericile, îndeosebi la românii transilvăneni, sînt toate zugrăvite de mîna meşterilor ţărani. Paturile le sînt de asemenea zugrăvite, precum şi şeile şi jugul vitelor. Lada pe care fata o aduce-n zestre, sumanul pe care singură şi-l împodobeşte, vădesc în motivele lor ornamentale asemănarea cea mai izbitoare cu vechile mozaicuri romane.

Dansurile sînt de asemeni romane, după cum jocurile sînt cele din antichitate. E un popor elegant, cu uşurinţă în exprimare şi care vorbeşte de minune. Nici o diferenţă de limbaj între ţăran şi omul cultivat ; la drept vorbind, e ca şi în Italia — nu există popor de rînd — sau, pentru cine susţine cu orice preţ că există, eleganţa şi distincţia se află mai cu seamă la ţară [...]

Plăcuta lor ospitalitate întîmpină, caută, îndatorează străinul. În multe ţinuturi valahe există mişcătorul obicei de a se pune la marginea drumului vase pline cu apă pentru călătorul ce-ar putea trece. Intraţi în coliba aceasta. O femeie frumoasă, care toarce, vă iese în întîmpinare, vă dă bună ziua cu gingăşie în fermecătoarea ei limbă străveche. Lasă totul la o parte, se osteneşte, vă primeşte aşa cum ar face o fiică sau o soră întîmpinîndu-l pe fratele cel drag întors acasă. Dă fuga la fîntînă şi, după vechea datină, îţi aduce **apă ne-ncepută** ** apă limpede de care nimeni nu s-a atins. După ce te-ai spălat pe mîini, îţi întinde un ştergar strălucitor, cusut cu fluturi de aur, pe care l-a lucrat pentru nuntă, pentru a împodobi gîtul celui iubit. Te îmbie cu tot ce are, cu smîntîna cea mai bună, cu poamele păstrate pentru fiul care lipseşte [...].

„Ah ! dacă omul meu ar fi acasă, v-ar îndruma aşa cum trebuie ; v-ar sluji de călăuză. Dar e departe, în munţi". „De ce aşa departe ?" „Vai ! N-aş fi vroit să spun... Stăpînul e tare hain ; şi nu putem plăti darea, dacă nu mînăm vitele să pască departe, sus la munte, pe pămînturile fără stăpîn... Pe de-asupra a mai năvălit şi străinul, ne-a furat nutreţul ; vaca, biata de ea, s-a hrănit peste iarnă cu scoarţa copacilor... Ne-au ucis boii ; ca să arăm, a trebuit să tragem în jug chiar noi".

Prea dureroasă poveste, atît de des întîmplată. Apăsătoare fatalitate !... Stăpînul s-a schimbat, dar nenorocirea nu. Pe vremuri, cirezi nenumărate, milioane de oi, de boi treceau Dunărea drept tribut. Astăzi rămîn în ţară, dar numai în folosul stăpînului. Cu ce s-a ales ţăranul dintr-asta ? Ordinea a pătruns în administraţie, fiscul numără mai bine... îl stoarce mai bine pe plugar. În dreptul ţăranului care nu putea să plătească, fiscul trecea pe registru: **A fost supus la cazna ardeiului.** Nenorocitul, pus pe plită, deasupra unui grătar încins şi acoperit cu ardei, era ţinut aşa douăzeci de minute. Cînd se învineţea, i se zbîrlea părul şi era aproape mort, era dat de-o parte, fiind socotit neplatnic sau, pentru a spune ca perceptorul : **„Scuturat, tuns chilug şi stors pînă la piele".*****

Oameni aparţinînd oricărei naţiuni, orice vederi aţi împărtăşi, citiţi frumoasa şi aleasa proclamaţie a revoluţiei valahe de la 1848 ; luaţi aminte la moderaţia de necrezut, la îndurarea de care a dat dovadă, la cruţarea cu care i-a îmbrăţişat pe toţi ; ochii, sînt încredinţat, vi se vor umple de lacrimi, nu veţi putea ajunge pînă la capăt.

Dar revoluţia aceasta atît de blîndă e adînc înrădăcinată. S-a întipărit în inima poporului şi nu va mai fi scoasă de-acolo.

În româneşte de Angela CISMAŞ

NOTĂ : Fragmentele alese fac parte dintr-o lucrare publicată de Jules Michelet în 1853 : *Principatele dunărene. Doamna Rosetti.* Alături de alte extrase din lucrările istoricului francez, ele vor vedea lumina tiparului, în versiune românească, în cadrul unui volum de *Pagini alese*, în curs de apariţie, la Editura Minerva (titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei revistei *Magazin istoric*).

* Se vede limpede că românii sînt fraţii Italiei şi ai Franţei. O asemănare uimitoare e faptul că multe din lunile calendarului valah au nume analoge celor din calendarul nostru republican. Mai se cheamă la ei *florar* ; octombrie, *brumărel*, adică brumar cel mititel ; noiembrie, *brumar*, adică brumar cel mare (*n.a.*). În ce priveşte limba română sintaxa, morfologia, cuvintele de cea mai largă circulaţie sînt de origine latină. După cum sublinia şi acad. Al. Rosetti într-un recent interviu publicat în *Magazin istoric*, nr. 10/1972, „structura limbii române este în esenţa ei latină" — *n.r.*

** În română în original.

*** Vezi şi articolul *Birul* în *Magazin istoric*, nr. 6, 7, 8/1972, precum şi nota *Din istoria poliţiei*, nr. 8/1972.

UN ÎMPĂRAT BLAJIN ȘI O EPOCĂ DRAMATICĂ

„A văzut strălucirea Palatinului
și casa mohorîtă
a părintelui său,
a cunoscut viața tihnită
de la țară și
aventuroasele campanii militare
de la hotarele germane
și britanice [...]
Putea să îndure,
vreme de săptămîni și luni,
hărțuieli,
lipsuri de tot felul,
ca să se lase apoi
copleșit de o pornire sălbatică
spre lux
și desfrîu“

LION FEUCHTWANGER

Prof. univ. dr. doc. D. TUDOR

Titus, fiul mai mare al împăratului Vespasianus — cel care a întemeiat dinastia Flavilor — a avut parte de o viață scurtă, de numai 42 ani, și de o domnie efemeră, de numai doi ani. Dar cîte nu s-au întîmplat în acest răstimp! Au dispărut de pe fața pămîntului orașele Pompei, Herculaneum și Stabiae; umbra lui Nero, însuflețită de un aventurier, care se pretindea a fi împăratul răposat, a tulburat, pentru un timp, liniștea imperiului; pîrjolită de incendii, Roma a înfruntat sărăcia și molima. Iar el, Titus, a trebuit să învingă nu numai aceste greutăți, ci și pe el însuși.

Toți știau și erau de acord că Titus avea să urmeze tatălui său. Încă în timpul domniei lui Vespasianus (69-79 e.n.) el fusese investit, timp de opt ani, cu toate puterile civile și militare ale împăratului. Îndeplinise cu rîvnă funcția de prefect al pretoriului, de șapte ori fusese consul și odată censor, alături de tatăl lui; chipul și numele său apăruseră pe monede și în actele oficiale de stat. După moartea părintelui său, și-a mai atribuit calitatea de Augustus și de pontifex maximus (marele pontif, aflat în fruntea colegiului sacerdotal suprem). Înainte de a i se fi acordat titlul imperial, devenise binecunoscut prin calitățile sale militare, conducînd armatele romane în Germania, în Britania și mai apoi în Iudeea, unde învinsese o aprigă răscoală antiromană și cucerise Ierusalimul (70 e.n.).

Un al doilea Nero

„A fost dragostea și desfătarea neamului omenesc, atît de bine a știut să merite afecțiunea tuturor, atît prin caracterul și talentul său, cît și prin soarta sa" — spunea despre Titus scriitorul și istoricul roman Suetonius (c. 70 - c. 140 e.n.). Pe vremea lui Suetonius se mai păstra încă, pe panta răsăriteană a Palatinului, casa sărăcăcioasă în care se născuse Titus, la 30 decembrie 41 e.n.

„Era de o frumusețe distinsă, căci în el se îmbinau grația, demnitatea și o forță remarcabilă, deși nu era prea înalt de stat" — ni-l descrie același istoric, uitînd însă să menționeze că Titus moștenise chelia tatălui său, pe care portretele sculptate aveau grijă s-o mascheze. Avea o memorie ascuțită și aptitudini pentru diferite îndeletniciri de pace sau război, dar mai ales pentru călărie. Cunoscînd bine limba și literatura greacă, se încumeta și el, ca toți tinerii vremii, să compună poeme, să mînuiască instrumente muzicale sau să cînte cu glasul său plăcut. Îl pasiona, de asemenea, caligrafia, imita orice scris sau iscălitură, ca cel mai iscusit falsificator.

Pe timpul domniei lui Claudius I (41-54 e.n.), Titus a fost educat la curte, împreună cu fiul acestuia, Britannicus. Copiii erau buni prieteni și Titus a gustat și el din băutura fatală, care l-a ucis pe nevinovatul prinț * alegîndu-se cu o boală de scurtă durată. Ajuns împărat și păstrînd o bună amintire lui Britannicus, Titus i-a ridicat la palat o statuie de aur și alta, ecvestră, din fildeș.

Dar, după cum afirmă același Suetonius, înfruntînd parcă și reversul medaliei, nici omul nici împăratul Titus n-au fost scutiți de defăimare și de ura, poate în parte întemeiată, a unor concetățeni. „Afară de cruzime, era bănuit și de desfrîu, pentru că prelungea pînă la miezul nopții orgiile cu cei mai destrăbălați dintre prieteni. [...] Era de asemenea, bănuit de lăcomie, pentru că se spunea că, în afacerile de jurisdicție ale tatălui său, el avea obiceiul să facă trafic de influență și să tragă foloase. În sfîrșit, se credea și se spunea pe față că Titus va fi un al doilea Nero". Acest revers se referă însă la „anii tinereții", cînd în calitatea sa de prefect al pretoriului a fost violent și ambițios. Spre mirarea tuturor de îndată ce a rămas singur în fruntea imperiului, Titus „nu a mai fost un al doilea Nero". Locul viciilor l-au luat virtuțile, și-a ales alți prieteni, mesele nu s-au mai transformat în orgii. A renunțat pînă și la dragostea pentru regina Berenice, care venise la Roma din Iudeea, cu fratele ei, Agrippa. Acesta a fost investit cu rangul de pretor, iar ea locuia în palat. Berenice spera să ajungă împărătească, „de aceea se comporta ca și cum ar fi fost soția lui" (Cassius Dio). De îndată ce Titus a observat că opinia publică din Roma îi era ostilă, a trimis-o pe Berenice în Iudeea, „fără voia lui și fără voia ei", renunțînd la o dragoste ce avea să devină legendară**.

N-a făcut nimănui vreun rău, a respectat drepturile cetățenești și, fapt cu totul deosebit, în toți anii domniei sale n-a condamnat pe nimeni la moarte. Spre deosebire de Tiberius (14-37 e.n.) și de alți înaintași ai săi, a recunoscut toate privilegiile acordate de vechii împărați. Nu suferea să

---

* Britannicus a fost otrăvit din porunca lui Nero, fiul adoptiv și succesorul (54-68 e.n.) lui Claudius. Este eroul cunoscutei tragedii cu același nume a lui Racine.

** Vezi Lion Feuchtwanger. *Der Jüdische Krieg* („Războiul iudeilor").

plece cineva mîhnit de la el, chiar dacă nu reuşea să-i satisfacă dorinţele. Îşi manifesta bunătatea faţă de popor mai ales cu prilejul jocurilor de circ din amfiteatre, împărţind bani sau alimente. Se spune că, odată, la masa de seară, aducîndu-şi aminte că în cursul zilei nu dăruise nimic, a spus : „Prieteni, am pierdut o zi !".

Deşi Domitianus, fratele său mai mic cu zece ani, i-a făcut multe necazuri, întinzîndu-i curse şi aţîţînd armata împotriva lui, Titus n-a luat nici o măsură represivă, cerîndu-i doar să-i răspundă cu sentimentele pe care i le arăta el. A iertat pe cei ce urzeau comploturi şi nu şi-a plecat urechea la uneltirile defăimătorilor. Ca şi tatăl său, a păstrat bune relaţii cu Senatul şi a continuat politica binevoitoare faţă de provincii. În anul 80 e.n., primul african şi-a făcut intrarea în Senat.

Spre deosebire de tatăl său, Vespasianus, a fost cheltuitor şi iubitor de fast, investind mulţi bani în solemnităţile publice şi în construcţii. O bună parte din ceea ce strînsese părintele său în tezaurul statului, Titus a risipit-o cu spectacolele date în Coloseu, unde au avut loc numeroase lupte de gladiatori şi au fost ucise peste 5 000 fiare sălbatice. Nu mai puţin costisitoare au fost luptele navale. Spectacolele au ţinut o sută de zile şi au fost însoţite de daruri şi de un fel de loterie pentru popor, descrisă astfel de Cassius Dio : „Dintr-un loc mai înalt al teatrului, erau aruncate sfere de lemn, purtînd cîte un semn de cîştig, una pentru alimente, alta pentru îmbrăcăminte, alta pentru un vas de argint, alta pentru un vas de aur, pentru cai, trăsuri, vite, sclavi etc., pe care spectatorii ce le prindeau le duceau la cei însărcinaţi cu împărţirea obiectelor scrise pe sferă".

Deşi domnia lui Titus a fost scurtă, el s-a îngrijit intens de construcţiile publice. A terminat zidirea Coloseului, începută de părintele lui, a construit un arc de triumf, a ridicat o vastă instalaţie de băi publice, ce avea să-i poarte numele, remarcabilă prin porticul său cu arcade susţinute de semicoloane tăiate în piatră de travertin [varietate de tuf]. Tot el a fost şi iniţiatorul templului de la poalele Capitoliului, destinat divinizării tatălui său. Faţada edificiului era străjuită de şase coloane corintice ; alte coloane se înălţau de jur împrejurul lui. Interiorul templului adăpostea o uriaşă statuie a lui Vespasianus şi avea pereţii decoraţi cu cea mai strălucitoare marmură. Ca edil, s-a îngrijit de reparaţia unor apeducte şi a unor şosele importante din Italia şi din provincii.

Basorelief de pe Arcul de Triumf al lui Titus

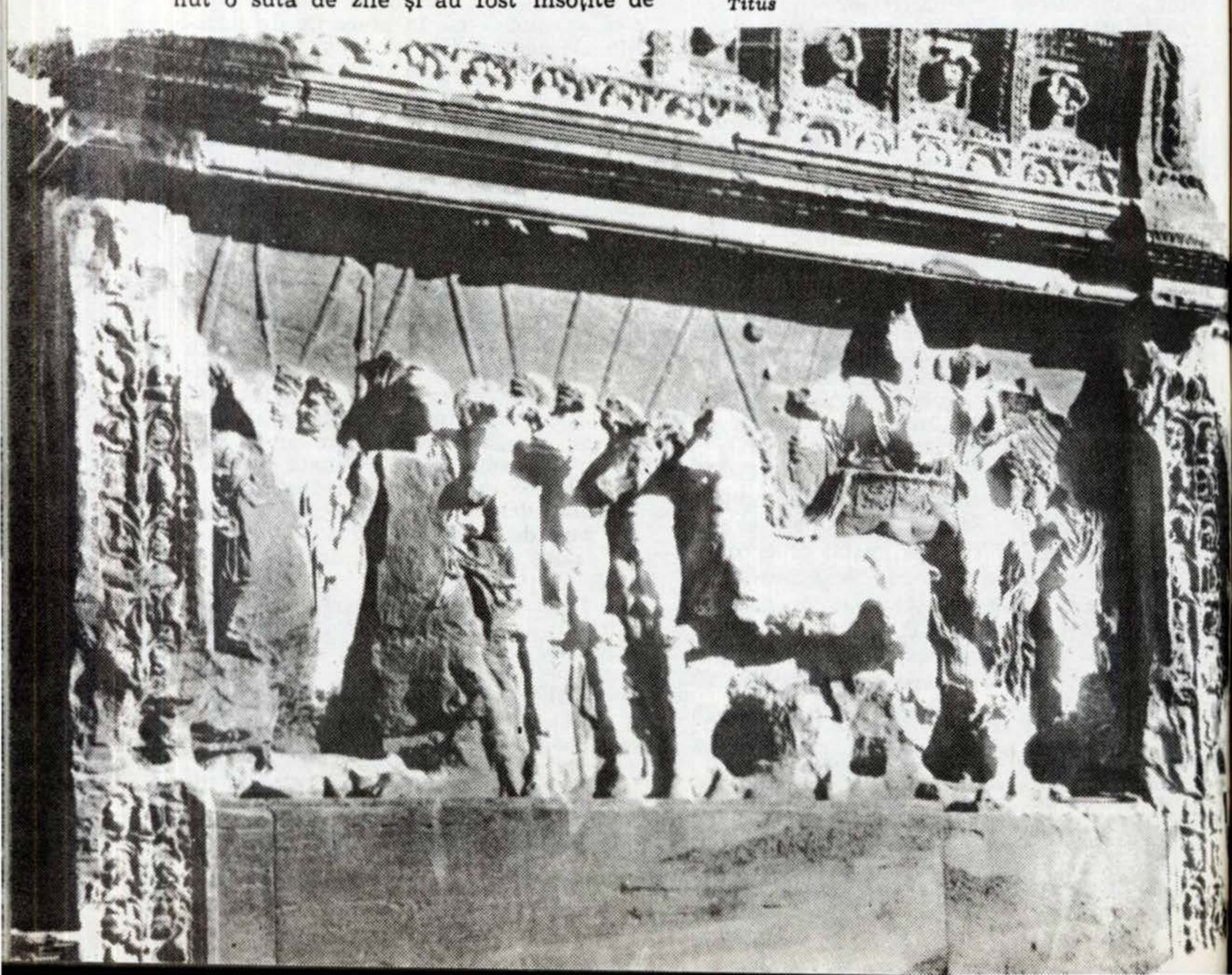

Flăcări și miros de pucioasă...

Cele mai tragice evenimente din timpul domniei lui Titus au fost calamitățile naturale, cutremurele și erupțiile vulcanice, împrejurări care au făcut să iasă la iveală încă o dată nobilele sale calități umanitare. La 24 august 79 e.n., s-a produs înspăimîntătoarea erupție a Vezuviului, de pe urma căreia au fost acoperite cu cenușă, noroi vulcanic și lavă, trei orașe de seamă : Pompei, Herculaneum și Stabiae. Vulcanul a erupt pe neașteptate, după ce dormitase mii de ani ; cu un secol înainte, craterul lui stins servise chiar drept citadelă lui Spartacus și gladiatorilor săi *. Una din victimele acestui cataclism a fost și învățatul Plinius cel Bătrîn, autorul **Istoriei naturale,** pe atunci comandant al flotei romane de la Misenum. El s-a apropiat de locurile dezastrului pentru a încerca să salveze pe sinistrați, dar mai ales pentru a studia acest fenomen. Amănunte despre calamitățile provocate de Vezuviu ne furnizează o lungă scrisoare a lui Plinius cel Tînăr — nepot al marelui om de știință — adresată istoricului Tacitus (pe care o redăm în traducerea plină de farmec a lui Al. Odobescu) :

„Îmi ceri — scrie Plinius cel Tînăr (Epist., VI, 16) — să-ți scriu sfîrșitul unchiului meu, pentru ca să-l poți face cunoscut mai cu adevăr viitorimii. Îți mulțumesc, căci văd bine că fiind de tine ilustrată, moartea lui e menită unei glorii nemuritoare. Deși el pierind în prăpădirea celor mai frumoase pămînturi, ar fi ca memoria lui, prin această împrejurare neuitată, să rămînă în veci neștearsă, împreună cu a popoarelor și a cetăților ; deși însuși el a făcut lucruri multe și nepieritoare, și mai mult încă va adăuga la perpetuitatea acelora eternitatea scrierilor sale. Cît despre mine, socotesc fericiți pe acei cărora zeii le-au dăruit favoarea sau de a face lucruri demne de a se scrie, sau de a scrie lucruri demne de a se citi, și mai fericiți încă pe acei cărora le-au dat pe amîndouă. În numărul acestora va fi și unchiul meu, atît prin ale sale, cît și prin ale tale cărți. De aceea, voi îndeplini, ba chiar voi stărui a face ceea ce-mi ceri.

Era în Misenum și acolo ținea comandamentul flotei. În ziua calendei a noua din septembrie, cam pe la ora a șaptea, mumă-mea îl vesti că se arătase un nor neobișnuit atît prin mărime cît și prin felul său. El, după ce stătuse la soare și apoi luase o baie rece, gustase ceva culcat și se pusese pe studiu. Atunci își cere încălțămintele și se suie la un loc de unde poate mai bine să privească acea minune. Norul se înălța, dar cei care îl vedeau de departe nu puteau ști din-ce munte, mai tîrziu însă se cunoscu că era din Vezuviu. Despre aparența și forma lui nu s-ar fi putut asemui cu nici un alt copac mai bine decît cu un plop ; căci se ridica în sus ca un trunchi foarte lung, care apoi se răzlățea în mai multe ramuri. Crez că, împins mai întîi de o suflare care în sus se slăbea, sau poate și învins de propria sa greutate, el se risipea lărgindu-se uneori alb și alteori mînjit și pătat, după cum purta în sine țărînă sau cenușă.

Unui om așa de învățat ca unchiul meu, acest lucru i se păru un ce însemnat și demn de-a fi văzut de aproape. Ordonă dar să i se pregătească un vas ușor și mie îmi lăsă să aleg de voiesc a-l însoți. Răspunsei însă că mai bine voiesc a studia, cu atît mai mult că se întîmplase să-mi dea chiar el ceva de scris. Ieșind din casă, el luă cu sine tăblițele de însemnat. Matrozii din Retina, înspăimîntați de pericolul amenințător (căci acea localitate era așezată sub munte și altă scăpare n-avea decît în corăbii) îl rugau să-i scape de o așa năpastă. El își schimbă cugetul și ceea ce umbla să facă din simplă curiozitate, el întreprinse din bunătate de suflet. I se aduse vasele, însuși se urcă într-însele spre a duce ajutor nu numai Retinei ci și multor altor locuri, care acolo sînt numeroase din cauza frumoasei poziții. El alergă acolo de unde alții fug ; în mijlocul pericolului el ține mersul și cîrma dreaptă, așa depărtat de orice frică, încît toate mișcările acelei urgii, toate figurile cîte le zărește cu ochii, le dictează și le însemnează. Cu cît mai mult se apropie, cu atît cenușa pică mai fierbinte și mai deasă pe vas, cu atît și pietrele poroase, înnegrite, arse și sfărîmate de foc, cu atîta marea se umflă și pe țărmuri se grămădesc munți potrivnici de zdrobituri. Oprindu-se puțin ca să cugete dacă se va întoarce înapoi, el spuse îndată cîrmaciului, care-l povățui să facă într-ast fel : «Pe cei tari norocul îi ocrotește, trage dar la Pomponianus». Acesta era la Stabiae, despărțit de cetate printr-un mic sîn de mare, căci valurile pe nesimțite se înfundă în acele țărmuri încovoiate și scobite. Acolo, deși pericolul nu era încă apropiat, dar fiind în vedere, putea să se apropie ; de aceea toate bagajele se încărcase în corăbii, hotărît să fugă, îndată ce se va fi astîmpărat vîntul cel împotrivitor. Acest vînt înlesnise sosirea unchiului meu, care îmbrățișează cu căldură pe amicul său Pomponianus, îl mîngăie, îl îmbărbătează și, ca să-i aline frica prin securitatea sa, ordonă să i se gătească o baie ; după scăldare se culcă și cinează vesel, sau — ceea ce este tot așa de măreț la suflet — prefăcîndu-se că este vesel. În vremea aceasta, pe muntele Vezuviu, în

---

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 4/1972.

mai multe locuri, străluceau flăcări întinse [...] a căror lucoare şi lumină răsăreau şi mai tare în întunericul nopţii. Iar el, ca să potolească pe cei îngroziţi, le spunea că ard în năpustire case goale şi părăsite focului de către ţăranii fugiţi. Apoi se dete repausului şi se odihni cu somn adevărat, căci răsuflarea lui, care din cauza grăsimei trupului era tare şi răsunătoare, se auzea de acei care-l păzeau la prag. Însă curtea prin care intrai în casă se umplea acoperindu-se aşa de tare cu cenuşă şi cu pietre de tot felul, încît, dacă mai şedea mult timp în pat, n-ar mai fi putut ieşi. Deşteptîndu-l, el se duse ca să găsească pe Pomponianus şi pe ceilalţi care veghease. Cu toţii împreună se sfătuiră dacă vor rămîne sub acoperămînt sau dacă vor rătăci prin locuri deschise ; căci casele erau clătinate de dese şi întinse cutremure şi, ca şi cînd ar fi fost mişcate din temeliile lor, păreau că merg şi vin cînd încoace cînd încolo ; apoi iar la loc deschis aveau a se teme de căderea pietrelor, deşi acelea erau uşoare şi arse. Adunarea preferi pe acesta din urmă dintre pericole şi într-aceasta, unchiul meu se povăţuieşte de pre cugetare, pe cînd ceilalţi se hotărăsc numai sub impresiunea fricei. Ei îşi pun pe capete perne legate cu ştergare. Astfel se apără de ceea ce pică de sus.

Pe cînd într-alte părţi se făcea ziuă, acolo era încă noapte, dintre toate nopţile mai neagră şi mai adîncă ; abia multe torţe şi alte felurite lumînări o mai risipeau.

El dori să meargă la mal şi să vază de aproape dacă s-ar putea pune pe mare ; dar marea rămăsese tulburată şi potrivnică. Acolo, culcîndu-se pe un covor aşternut pe jos, ceru de două ori de-a rîndul apă rece şi bău. Dar atunci flăcările şi un miros de pucioasă prevestitor al focului făcură pe toţi ceilalţi ca să fugă, şi pe dînsul ca să se scoale de jos. Se ridică, rezemîndu-se de doi sclavi şi îndată căzu iarăşi, fiindu-i răsuflarea năbuşită, de pe cum crez, de o duhoare mai îndesată şi pieptul înecat, deoarece, din fire, nu-l avea nici sănătos, nici larg, ci adesea apăsat. Cînd se făcu iarăşi ziuă (adică a treia zi după aceea pe care o văzuse el mai în urmă), trupul lui fu găsit tot acolo, întreg, neatins şi acoperit cu veşmintele în care fusese îmbrăcat ; înfăţişarea lui semăna mai mult a unui om adormit decît cu a unui om mort *".

* Al. I. Odobescu, *Istoria Arheologiei*, Bucureşti, 1961, p. 97 şi urm.

Tezaurul — la licitaţie

Sub supravegherea lui Titus, a fost organizată o comisie de refacere a ţinutului din jurul Vezuviului. El însuşi a zăbovit timp de un an la locul dezastrului, dînd mulţi bani din tezaurul imperial şi folosind bunurile celor fără moştenitori la reconstrucţia caselor. Dar pe cînd împăratul se găsea în regiunea devastată de vulcan, la Roma s-a produs un incendiu catastrofal (80 e.n.), care a prefăcut în scrum monumente de seamă de pe Capitoliu, multe temple, teatre, biblioteci şi băi publice. Calamităţile nu s-au oprit aici. Nu mult după aceea, o teribilă epidemie de ciumă, nemaiîntîlnită, s-a răspîndit în tot imperiul. Şi tot atunci, în Orient şi-a făcu apariţia un „fals Nero", un aventurier pe nume Terentius Maximus, care, sprijinit de numeroşi partizani din Asia Mică, a izbutit să ţină o vreme piept trupelor romane. Deşi nevoit, în cele din urmă, să se refugieze peste Eufrat, la regele parţilor Artaban IV, Terentius Maximus şi-a continuat uneltirile împotriva Romei. Numai moartea neaşteptată a impostorului a împiedicat un război între Titus şi Artaban, acesta fiind ferm convins că are de-a face cu adevăratul Nero, bunul său aliat şi prieten**.

După incendiul Romei, Titus a declarat că va plăti din tezaurul statului toate cheltuielile destinate refacerii clădirilor publice. Au fost scoase la licitaţie bogăţiile păstrate în palat, iar numeroşi membri ai aristocraţiei au primit misiunea să se ocupe de refacerea edificiilor. Dărnicia i-a adus o mare popularitate lui Titus, dar şi mari dificultăţi financiare succesorului său.

Moartea împăratului Titus a survenit pe neaşteptate, la 13 septembrie, anul 81. Avea 42 ani.

După ce asistase, la Roma, la o serie de spectacole, s-a urcat în lectică spre a se duce în răcorosul ţinut muntos al sabinilor. Chiar la primul popas a fost cuprins de friguri şi curînd după aceea a murit, la Aquae Cutiliae, printr-o întîmplare, în aceeaşi casă în care îşi dăduse sfîrşitul şi tatăl său. „De îndată ce s-a răspîndit ştirea despre moartea lui — scrie Suetonius — toţi cetăţenii l-au plîns ca pe un membru al familiei lor, iar senatorii, chiar mai înainte de a fi fost convocaţi prin decret, au alergat la curie şi, deschizînd porţile care pînă atunci erau închise, l-au copleşit pe cel mort cu atîtea mulţumiri şi laude, cîte nu-i aduseseră niciodată în viaţă şi în prezenţa lui".

** Vezi *Magazin istoric*, nr. 7-8/1969.

Cine l-a finanțat pe Hitler

Despre nefasta activitate a celui care a cufundat mai întîi Germania și apoi întreaga Europă în bezna dictaturii naziste s-au scris, pînă în zilele noastre, zeci de mii de pagini. Un aspect mult mai puțin abordat al acestei probleme îl constituie imensa avere pe care a reușit s-o acumuleze Hitler în cei doisprezece ani și trei luni cît a durat „mileniul zvasticii". Într-un articol publicat recent de revista franceză Miroir de l'Histoire, **cercetătorul britanic Peter Ferguson oferă cîteva date deosebit de interesante în această direcție.**

Subterfugii de bogătaș

La moartea sa, Hitler era posesorul unui mare număr de imobile, dintre care cîteva se aflau în orașele Berlin, Linz, Braunau și München. Cele mai multe însă — mai precis 87 —, împreună cu terenurile aferente, însumînd peste 15 000 hectare, erau situate în cuprinsul sau în imediata vecinătate a uneia dintre localitățile de reședință ale Führerului — la Obersalzberg, în apropiere de München. În ciuda faptului că majoritatea proprietăților au fost achiziționate la prețuri cu mult sub nivelul real, unele fiind pur și simplu confiscate, sumele plătite pentru ele se ridică la un total de peste 1 500 000 mărci. Pentru a aprecia la justa ei valoare această cifră trebuie amintit că, în epoca respectivă, salariul unui muncitor calificat nu depășea 250-300 mărci lunar.

Documentele pe care Ferguson a avut posibilitatea să le examineze dovedesc că dictatorul nazist recurgea la manevrele și subterfugiile tipice oricărui businessman pentru a măslui actele de notariat, a-și camufla bunurile și a frauda fiscul. Astfel, casa din München-Bogenhausen, cumpărată pentru Eva Braun în 1936, a figurat mai întîi ca aparținînd lui Hoffman, fotograful oficial al partidului nazist, abia în 1938 ea fiind „donată" lui Hitler, care la rîndul lui a „donat-o" viitoarei sale soții. De asemenea, multe din-

tre clădiri erau trecute pe numele lui Martin Bormann, șeful cancelariei lui Hitler și administratorul tuturor fondurilor N.S.D.A.P. *, care semna de fiecare dată o „scrisoare confidențială", menită să ateste cine era veritabilul proprietar.

Sinistrul dr. Joseph Goebbels, căpetenia giganticului aparat propagandistic al celui de-al III-lea Reich, a făcut o largă și zgomotoasă publicitate testamentului redactat la 2 mai 1938, prin care Hitler lăsa întreaga sa avere partidului. Ceea ce Goebbels a avut grijă să treacă sub tăcere era codicilul prin care se stipula că, în realitate, Bormann avea misiunea de a împărți toate aceste bunuri între moștenitorii Führerului — jumătate celor două surori și fratelui vitreg, iar cealaltă jumătate Evei Braun.

Explicațiile unui succes de librărie

În ce constau veniturile lui Hitler înainte ca el să acapareze puterea ?

Din declarațiile sale fiscale, reiese că între 1925 și 1933, singurele lui cîștiguri mărturisite erau cele provenite din vînzarea cărții **Mein Kampf,** cinica, confuza, obscurantista și brutala profesie de credință a fascismului german, cartea supranumită pe drept cuvînt „Biblia urii și a violenței".

Atîta vreme, însă cît ura și violența nu au putut fi folosite pentru desfacerea abjectului produs, cititorii nu s-au grăbit să-l cumpere. Din 1925 pînă în 1929, în ciuda deșănțatei propagande a lui Goebbels **Mein Kampf** s-a vîndut abia în cîteva mii de exemplare, Hitler încasînd ca drepturi de autor (10 la sută din prețul volumului) între 11 500 și 20 000 mărci pe an. Legislația fiscală din Germania de atunci prevedea că, din veniturile impozabile ale unui scriitor, se scădea o anumită cotă reprezentînd „cheltuieli profesionale". Demn de relevat este amănuntul că, în fiecare an, Hitler trecea la această rubrică o sumă echivalînd cu 50 la sută din cîștigurile realizate. De fiecare dată, cu aceeași regularitate, percepția orașului München (unde trăia pe atunci căpetenia fascistă) scădea cota neimpozabilă la 25 la sută. Hitler protesta, se plîngea că este „persecutat", invoca unele împrumuturi făcute de el de la o bancă al cărei director îi era simpatizant, dar totul era în zadar : fiscul rămînea ferm pe poziții.

Din 1930 cînd, așa cum vom vedea mai jos, marii patroni capitaliști s-au decis să finanțeze masiv extrema dreaptă, inclusiv N.S.D.A.P.-ul, vînzarea lucrării **Mein Kampf** a înregistrat o creștere vertiginoasă : cîte 50 000 exemplare în 1930 și 1931 și 90 351 exemplare în 1932. Cumpărătorii erau magnații industriei și ai băncilor, care găseau astfel o formă mai discretă de subvenționare.

Iată așadar motivul pentru care Hitler și-a triplat veniturile cu începere din 1930. La 1 ianuarie 1933, în virtutea unui nou contract semnat cu Casa de Editură Eherverlag, el a obținut sporirea la 15 la sută a drepturilor sale de autor, pe care — așa cum dovedește corespondența păstrată — le calcula totdeauna cu o agresivă meticulozitate. Astfel, o scrisoare a lui datată 11 ianuarie 1933, reproșează editorului o diferență de 16,85 mărci, de care se plînge că a fost „frustrat în mod jignitor".

De îndată ce a fost numit în funcția de cancelar la 30 ianuarie 1933, Hitler a arătat în scris ministrului de Finanțe că, de-aici înainte era scutit de impozite, punînd astfel capăt celor opt ani de discuții penibile, purtate cu percepția din München.

În decursul aceluiași an, presiunile naziștilor ajunși la putere au făcut ca din **Mein Kampf** să se vîndă un milion de exem-

* N.S.D.A.P. (Nazionalsozialistische Deutsche Arbeitspartei) — numele oficial al partidului nazist.

În p. 67 : magnați ai industriei din Germania și alte țări au contribuit la aducerea lui Hitler la putere. De sus în jos : Thyssen, Deterding și Kirdorf

◀ *Martin Bormann, omul de încredere pe care Hitler l-a însărcinat cu administrarea bunurilor sale*

plare. Ulterior, „opera“ lui Hitler a devenit, după expresia lui Goebbels, „o carte de căpătîi, care nu trebuie să lipsească din nici un cămin german“. Graţie acestei obligativităţi nedeghizate, vînzările au atins, pînă în 1945, cifra de 8 000 000 exemplare, la care se adăugau traducerile în 16 limbi străine, în marea lor majoritate din ţările cotropite de naziști.

Un numeros personal casnic

Dar încă cu mult înainte de a i se încredinţa postul de cancelar, Hitler a trăit pe picior mare, mulţumită subvenţiilor pe care i le acordau susţinătorii săi din consiliile de administraţie ale întreprinderilor bancare şi industriale. Se ştie, astfel, că şi-a cumpărat în 1926 o limuzină MERCEDES care costa 20 000 mărci, în timp ce veniturile sale declarate fiscului în acelaşi an nu atingeau decît 12 183 mărci. Curînd după aceea a achiziţionat la München o casă cu 9 camere, pe Prinzregent Strasse 16, şi la Berchtesgaden vila Berghof.

În aceeaşi perioadă, Hitler avea un secretar particular — Rudolf Hess —, pe care-l plătea cu 300 mărci pe lună, un secretar-adjunct, un şofer, un bucătar, doi valeţi şi o cameristă. Salariile anuale ale acestui numeros personal depăşeau cu mult jumătate din veniturile sale declarate.

De unde proveneau banii necesari unui trai atît de luxos? Documentele existente arată că, încă din 1923, Hitler a primit unele mici subvenţii de la fabricantul berlinez Ernst von Borsig, preşedintele Asociaţiei industriaşilor din metalurgie şi de la Hans Grandl, patronul unei uzine din Augsburg. Totodată, prin intermediul lui Ernst Hanfstaengl, Hitler a reuşit să plaseze în presa anglo-saxonă interviurile sale „în exclusivitate“, la preţuri ridicate, ce ajungeau uneori pînă la 1000 dolari. La rîndul lor, preşedintele Federaţiei industriaşilor bavarezi, Herman Aust, şi industriaşii sudeţi i-au pus la dispoziţie mijloace băneşti

După 1924, problema financiară a fost mult uşurată. Începînd cu anul 1926,

Proaspăt numit cancelar, Hitler păşeşte cu umilinţă în urma feldmareşalului Hindenburg, care i-a încredinţat mandatul la insistenţele marilor monopolişti

Fritz Thyssen, marele siderurgist din Ruhr, i-a adus o contribuţie însemnată, care va dura pînă în 1933, totalizînd în final un milion de mărci. Graţie lui, naziştii au achiziţionat printre altele Palatul Barlow, din München, care avea să devină sediul Cămăşilor brune.

Intrînd în partidul nazist în 1927, ziaristul Otto Dietrich, ginerele consilierului politic al Uniunii miniere, i-a dat lui Hitler posibilitatea să intre în legătură cu Emil Kirdorf, marele patron din Essen. Kirdorf l-a prezentat pe Hitler colegilor din bazinul Ruhrului şi a donat el însuşi N.S.D.A.P.-ului suma de 100 000 mărci în 1929.

Un alt mare industriaş, de data aceasta britanic, Sir Henry Deterding, conducătorul şi principalul acţionar al companiei petrolifere Royal Dutch-Shell, care jinduia la recucerirea zăcămintelor de ţiţei din U.R.S.S. l-a ajutat de asemenea pe Hitler să treacă peste dificultăţile acestor ani, scontînd a-şi obţine ulterior redevenţe grase dintr-o expansiune antisovietică.

Din 1930, naziştii au putut conta pe sprijinul permanent şi sistematic al magnaţilor industriei. Thyssen şi Kirdorf au făcut din Hitler purtătorul de cuvînt al grupului lor de presiune. Kirdorf a reuşit chiar să determine Asociaţia patronilor de mine din Renania-Westfalia să adopte o decizie prin care vărsa partidului nazist o contribuţie de 5 pfenigi de fiecare tonă de cărbune vîndută.

La sfîrşitul lui august 1931, Kirdorf a convocat la reşedinţa sa de vară din Streithof, un grup de vreo patruzeci de industriaşi, cărora Hitler le-a expus programul său. La 11 septembrie, Hitler a primit la hotelul Kaiserhof din Berlin un alt grup de industriaşi, Vögler, Brandi, Springorum şi Poensgen, care au venit împreună cu Thyssen să-i aducă sprijinul lor financiar.

Campania electorală permanentă care s-a desfăşurat din 1931 pînă în 1933 a necesitat cheltuieli considerabile. Partidul nazist era nevoit să facă faţă unor scadenţe împovărătoare. Şi de data asta, Thyssen l-a ajutat pe Hitler, prezentîndu-l la 27 ianuarie 1932 membrilor Clubului industrial din Düsseldorf. Două zile mai tîrziu, la Bad Godesberg, Hitler a vorbit în faţa industriaşilor din ramura textilelor, iar în februarie, la Hamburg, în faţa armatorilor.

Două victorii efemere şi o înfrîngere totală

Toţi aceşti conducători de întreprinderi, vizau două obiective : pe de o parte reprimarea cît mai drastică a mişcării muncitoreşti şi, în primul rînd, a puternicului partid comunist, pe de altă parte, păstrarea controlului asupra vieţii politice. Ei şi-au făcut socoteala că, finanţîndu-l pe Hitler, le va fi mai uşor să-l manevreze. Viitorul dictator le-a promis îndeplinirea tuturor doleanţelor inclusiv exterminarea fizică a comuniştilor, desfiinţarea sindicatelor şi lichidarea sistemului parlamentar.

În consecinţă, în perioada 1931-1932, N.S.D.A.P. a încasat din partea bogaţilor săi susţinători un alt milion de mărci.

O parte din magnaţi, mai ales Krupp, Silverberg, Bosch şi Duisberg, s-au menţinut un timp în expectativă. Dar, la 11 noiembrie 1932, şaptesprezece industriaşi şi bancheri au semnat o scrisoare către Hindenburg, pe atunci preşedintele Germaniei, în care cereau formarea unui guvern sub conducerea lui Hitler.

La 4 ianuarie 1933 a avut loc la Köln, în locuinţa bancherului Schroeder, o întrevedere neoficială între von Papen şi Hitler, în cursul căreia şeful partidului nazist şi-a menţinut promisiunile făcute industriaşilor. De aici înainte, partidul nazist a obţinut cale liberă din partea patronatului. Finanţarea campaniei electorale din 1933 s-a făcut fără dificultăţi şi industriaşii s-au alăturat in corpore lui Hitler.

La 25 februarie 1933, reuniţi la Berlin în cabinetul lui Goering, pe atunci preşedintele Reichstagului, toţi aceşti mari patroni au subscris suma de 3 milioane de mărci, care avea să consolideze puterea partidului nazist.

În 1934, aceeaşi industriaşi au decis să-i ofere Führerului personal o „subvenţie Adolf Hitler" în semn de mulţumire pentru că „pusese pe roate economia" aşa cum le convenea lor. Aceste fonduri, administrate de Bormann, au fost în cea mai mare parte folosite pentru cumpărarea terenurilor de la Obersalzberg.

Patronii germani n-au avut motive să regrete contribuţia lor la ascensiunea partidului nazist. Profiturile înregistrate de ei au crescut de la 6,6 miliarde în 1933 la 15 miliarde în 1938, graţie mai ales dezvoltării industriei de armament. Partidul comunist a fost aruncat în adîncă ilegalitate, sindicatele au fost desfiinţate, teroarea cea mai făţişă a luat locul regimului parlamentar. În cadrul procesului de concentrare şi centralizare a capitalului, numărul societăţilor pe acţiuni s-a redus considerabil, ajungînd de la 11 966 în 1933 la 5 353 în 1939.

Victoria partidului nazist, conchide studiul lui Ferguson, a reprezentat de bună seamă victoria marilor patroni. Totodată, însă, aceste victorii au pus premisele celui de-al doilea război mondial şi ale celei mai zdrobitoare înfrîngeri pe care a suferit-o Germania de-a lungul întregii sale istorii.

M. MIRCEA

CTITORII BRÎNCOVENEȘTI

„...Ca multora scăpare și apărare să fie..."

ION DRAGOMIRESCU

...Zice legenda că, în acea primăvară a anului 1714, cînd năprazna s-a abătut asupra Brîncoveanului, printre cei prinși spre a fi trimiși la Țarigrad, s-ar fi aflat și o tînără domniță „cu ochi verzi și înlăcrimați", rudă apropiată a domnului mazilit. Și mai spune acea legendă, pe care o povestesc încă bătrînii de prin părțile Rîmnicului Sărat, că, „un prinț arab", robit de frumusețea și nevinovăția copilei de stirpe domnească, în ziua plecării spre Constantinopol, i-ar fi înlesnit fuga... Într-un tîrziu, pe căi ocolite, domnița s-ar fi întors la moșia părinților săi, aflată undeva în partea de margine a fostului județ Rîmnicu Sărat.

Singura certitudine din această poveste este existența în actualul județ Brăila, la hotarul cu județul Buzău, a unui sat cu numele Domnița. De altfel, întreaga zonă cuprinsă azi în județul Buzău, oferă vestigii importante — nu îndestul cercetate și mai ales puțin cunoscute marelui public — ale istoriei zbuciumate și atît de tragic încheiate a domniei lui Constantin Brîncoveanu. Printre acestea se află o ctitorie, despre care Vlahuță spunea că este un adevărat muzeu — Mănăstirea „Adormirea Maicii Domnului" din Rîmnicul Sărat —, înălțată de voievod împreună cu unchiul său, spătarul Mihai Cantacuzino. Mai sînt demne de amintit acareturile din satul Sărata, unde Brîncoveanu avea vie, ca și cele cîteva mănăstiri și biserici — dintre care cea din Berca este cea mai reprezentativă — clădite de feudali locali. Ele se încadrează în aria generală a „stilului brîncovenesc", întîlnit în diverse zone ale Țării Românești, și ale cărui capodopere sînt cunoscutele ansambluri de la Mogoșoaia, Potlogi, Hurez, Doicești etc.

Fenomen reprezentativ pentru arta medievală românească, stilul brîncovenesc, denumit astfel după perioada în care atinge apogeul — domnia lui C. Brîncoveanu —, își are începuturile în a doua jumătate a sec. XVII, prelungindu-și ecourile și în primele decenii ale sec. XVIII. Pe lîngă generalizarea tencuirii fațadelor, noul stil înregistrează o viziune decorativă în care sculptura în piatră atinge forme de mare rafinament. O adevărată broderie împodobește ancadramentele ferestrelor și ușilor, se desfășoară frenetic în brîiele fațadelor și, uneori, însoțește zveltele fuse de coloane. Dacă în epoca anterioară în decorație predominau motivele geometrice acum, sub influența tîrzie a Renașterii și cea a barocului, asistăm la o transpunere mai amplă a realității în lucrările de artă. Motivele florale, vegetale și zoomorfe subliniază adesea o linie arhitectonică suplă, realizînd o simbioză artistică admirabilă.

„Găsind locul acesta iscusit...“

Mănăstirea de la Rîmnicu Sărat este una din primele construcţii înălţate, după suirea lui Brîncoveanu pe tron, — la numai trei ani de la acest eveniment. Din actul de ctitorie rezultă că, în acel loc, exista înainte o bisericuţă de lemn, pomenită în documente încă din anul 1593. Mai mult, ctitorii noii mănăstiri se află printre cei care, cu ani înainte, făcuseră danii vechii biserici. În 1682, Constantin Brîncoveanu, pe atunci vel spătar, dona bisericii „patru răzoare de vie în dealul Jădeanilor“. Doi ani mai tîrziu, spătarul Mihai Cantacuzino îi dăruia trei pogoane de vie din acelaşi deal, precum şi o parte dintr-o moşie a sa, Sporişori. Apoi, în primul an de domnie, Brîncoveanu îi închina schitul Cocorăşti, cu toate bunurile aferente.

Că alegerea locului pentru ridicarea noului lăcaş n-a fost întîmplătoare reiese în mod explicit dintr-un alt document — actul de închinare a aşezămîntului către Mănăstirea de la Muntele Sinai, dat de Constantin Brîncoveanu în anul 1700, care arată : „...Am avut a rădica sf. mănăstire aici pre pămîntul ţării şi găsind locul acesta **iscusit** [subl. a.] şi scaun de mănăstire....“

Adevăratul motiv îl expune cu claritate cronicarul Radu Greceanu : „...Însă mănăstire mare... cu chilii de piiatră şi cetate împrejur, pentru că fiindu în locu ca acela de iaste în calea oştilor şi mai mult a tătarilor. Drept aceia au pus măriia-sa nevoinţă împreună cu unchiul mării-sale... de o au făcut cu tărie, ca multora scăpare şi apărare să fie...“

Evident, domnitorul se gîndise ca lăcaşul să poată fi, la nevoie, şi un loc de refugiu pentru cei din partea locului, în permanenţă hăituiţi de incursiunile cetelor tătăreşti. Şi, ceea ce se subînţelege, se gîndise şi la unele eventuale ciocniri cu moldovenii, cu care Brîncoveanu a intrat la un moment dat în conflict. Acest considerent, de apărare a părţii de răsărit a ţării, pare a fi deci motivul ridicării mănăstirii întărite încă în primii ani de domnie a voievodului. Poate că Brîncoveanu voia să evite, pe plan local, repetarea situaţiei în care se găsise el însuşi în primul an de domnie, în iarna anului 1688. Atunci, pentru a se feri din calea oştilor austriece, care aduceau cu ele ca pretendent la tron pe aga Constantin Bălăceanu, se retrăsese la Buzău. „Şi de acolo — spune **Letopiseţul Cantacuzinesc** — au trimis pre doamnă-sa şi cu toate jupînesele la mănăstire la Brad [lăcaş întărit, cu ziduri puternice, lîngă Buzău — **n.a.**]“

Un motiv şi mai important pare însă a fi cel politico-economic. Lăcaş „domnesc“, mănăstirea constituia un sprijin politic

Talger de argint din epoca brîncovenească

— pe linia clerului — pentru domnitor ; era în acelaşi timp un puternic centru feudal, concentrînd mijloace de producţie considerabile şi sporind — prin caracterul ei „domnesc“ — influenţa domnului asupra celorlalţi mari feudali. Nu ni se pare lipsit de importanţă nici faptul că „închinînd“ mănăstirea înaltului cler grecesc, domnitorul căpăta sprijinul acestuia în intrigile de la Înalta Poartă. De aci şi daniile cu care au întărit-o cei doi ctitori. În hrisovul semnat de C. Brîncoveanu şi M. Cantacuzino, cu ocazia închinării mănăstirii, în anul 1700, se arăta : „Şi pre din afară o am întăritu cu sate şi moşii, cu vii şi cu alte multe de toate...“ Încă din 1693, Brîncoveanu îi acorda a treia parte din vama oraşelor Buzău şi Rîmnicu Sărat, precum şi mertic de sare de la ocna Telega ; în 1696 mănăstirea avea venituri şi de la vama domnească de la ocna din Teişani. De asemenea, fusese scutită de o serie de dăjdii etc.

Mănăstirea avea un imens domeniu feudal : 32 proprietăţi, cuprinzînd aproape jumătate din suprafaţa fostului judeţ Rîmnicu Sărat. Separat, mai poseda : cinci cîrciumi, două prăvălii în oraşul Rîmnicu Sărat, treisprezece case în acelaşi oraş, unsprezece mori, un han, pe lîngă care funcţiona şi un obor de vite etc.

Acesta era fundalul economic pe care s-a înălţat ctitoria brîncovenească de la Rîmnicu Sărat, comparabilă ca valoare artistică cu cele mai frumoase aşezăminte construite de domnitorul muntean.

„La început un strălucit pridvor — o descrie Nicolae Iorga. Are şase stîlpi în

față, cîte trei pe laturi, nicăieri ei nu sînt așa de frumoși ca aici. Aproape fiecare își are forma sa originală ; pe lîngă cei cu flori, frunze, viță suitoare, sînt alții pe care se văd foi de dafin ori linii late ca galoanele de aur de pe vechile veșminte. Usa se deschide într-un cadru sculptat, ca la Colțea, la Sinaia...".

Restaurat în 1954, edificiul și-a recăpătat înfățișarea originală. Pe lîngă pridvor, sprijinit pe zece coloane, admirabil sculptate, se mai distinge portalul, executat tot din piatră și decorat cu motive vegetale. În același gen au fost lucrate și ancadramentele ferestrelor. Sculptura în piatră — după similitudinile cu alte ctitorii, brîncovenești — i-a condus pe specialiști la concluzia că aparține vestitului meșter pietrar al epocii, Mira.

Pictura a fost executată de binecunoscutul Pîrvu Mutu. La început, în exterior lăcașul era acoperit, în întregime, cu zugrăveli „al fresco" din care, azi, se mai păstrează doar urme. În schimb, în interior, pictura se menține într-o stare mai bună. Chipurile lui Pîrvu Mutu, ale membrilor familiilor lui Brîncoveanu și spătarului Cantacuzino se disting printr-o puternică individualizare fizică și psihică.

După pilda domnitorului

Considerente asemănătoare celor care l-au determinat pe domnitor să înalțe Mănăstirea de la Rîmnicu Sărat au stat și la baza construirii de către unii boieri și boiernași locali a unor edificii de același gen. Dintre acestea se impune biserica fostei Mănăstiri Barca, așezată la vreo 20 km de Buzău. Lăcașul a fost construit în 1694 de către Mihalcea Cîndescu, stolnic la curtea domnitorului, înrudit cu spătarul M. Cantacuzino, ca și cu alți boieri de seamă ai vremii.

Din cea mai veche știre documentară — actul de închinare către Episcopia Buzăului, datat 1741 — rezultă că biserica „din temelia ei este făcută din piatră" și „împodobită cu zugrăveală pe dinlăuntru și pe dinafară". Construită ca o cetate — de unde și numele de Cetățuia, sub care era cunoscută —, mănăstirea era înconjurată cu un zid înalt de 1,90 x 0,50 m și avea două ieșiri subterane.

În mod deosebit reține atenția linia arhitectonică a celor opt ferestre terminate în partea superioară cu arce trilobate. Ancadramentele din piatră, ca și cornișele de deasupra ferestrelor, sînt sculptate cu motive vegetale : vrejuri cu flori, muguri, frunze etc.

Remarcabile sînt și ușile de la intrarea în pronaos, ale căror ancadramente și portaluri de piatră sînt, de asemenea, cu măiestrie sculptate. Toate aceste elemente sînt des întîlnite la edificiile brîncovenești.

În aria geografică ce cuprindea altă dată fostul județ Rîmnicu Sărat, un alt boier localnic — vel șetrarul Mănăilă — a înălțat, în aceeași perioadă, biserica de la Bordești, binecunoscută operă de artă brîncovenească în care se găsește unul dintre autoportretele lui Pîrvu Mutu zugravul. Două alte lăcașuri de o valoare artistică sub nivelul celor descrise mai sus — biserica din Domirești, zidită în jurul anului 1700 de jupan Dragomir sin Grama, și cea din Băbeni, ridicată în 1703 de un anume Dotie sin Nică — întregesc imaginea vestigiilor brîncovenești din această zonă.

MICROFIȘIER BIBLIOGRAFIC

Cronicari munteni (Cronica lui Radu Greceanu) ; **Letopisețul Cantacuzinesc** ; T. G. Bulat, **O ctitorie brîncovenească închinată Sf. Munte Sinai**, 1963 ; Horia Constantinescu, **Biserica fostei Mănăstiri Rîmnicu Sărat**, 1965 ; Gabriel Cocora, **Biserica de la Berca, monument de artă brîncovenească**, 1963 ; Octavian Moșescu, **Rîmnicu Sărat**, 1931.

Detaliu decorativ de la ușa bisericii mari a Mănăstirii Brîncoveni

GHANA, MALI, SONGHAI

Această construcție din orașul Gundam este o mărturie a vechii străluciri a Imperiilor Mali și Songhai

mari imperii ale Africii Negre

Dr. J. C. GRAFT-JOHNSON

Cartea din care extragem fragmentele ce urmează * este opera unui cercetător african, specialist în istorie, economie şi filozofie (după ce Magazin istoric **şi-a mai informat cititorii despre istoria africană prin evocările lui Basil Davidson şi ale altor autori **). Este o încercare, cum arată el în prefaţă, „de a prezenta anumite aspecte ale istoriei continentului negru [...] Dorinţa mea — scrie Graft-Johnson — este să stimulez pe cercetătorii şi istoricii africani, căci numai ei pot să facă pe deplin dreptate istoriei continentului nostru."**

Foarte multe cărţi care tratează această temă se concentrează asupra colonizării Africii şi a instituţiilor coloniale constituite cu acest prilej. Bazîndu-se pe izvoare foarte variate, dr. Graft-Johnson dă dimpotrivă o imagine vie a trecutului precolonial al continentului, a înfăptuirilor remarcabile ale oamenilor originari din aceste locuri, schiţînd contururile unor epoci strălucite ce nu trebuie să piară din amintire. Într-adevăr, pe aceste tărîmuri a înflorit încă din mileniile VIII-III î.e.n. cea mai veche civilizaţie africană, în regiunile de astăzi ale Saharei, pe atunci ţinut al umidităţii şi vegetaţiei. În Valea Nilului s-a dezvoltat milenar civilizaţia egipteană, iar în secolul IX î.e.n. fenicienii au întemeiat Cartagina pe coasta Golfului Tunis. Începînd din primele veacuri ale erei noastre, aici s-au ridicat, rînd pe rînd, imperii întinse, ca Ghana, Songhai şi Mali în Africa Occidentală, într-o vreme cînd Europa trecea, în mare măsură, printr-o eră întunecată.

Pe coasta Atlanticului, ţara aşantiilor a cunoscut un nivel ridicat de organizare statală, iar iurubii de pe teritoriul de astăzi al Nigeriei au avut o civilizaţie complexă cu mult înainte ca pămînturile lor să intre sub dominaţia britanică. Regatul Benin, care a ajuns la apogeu în sec. XVII, cu sculptura sa profund originală, ca şi interesantul stat al zuluşilor, au fost şi ele o parte din ceea ce a constituit „gloria africană". De la toate acestea au rămas însemnate vestigii de cultură materială, comori de artă. O universitate a fiinţat încă din sec. XV la Timbuctu, cultura ridicîndu-se într-o serie de regiuni ale continentului la un înalt nivel.

În Africa au existat astfel de cîrmuitori, deopotrivă puternici şi înţelepţi, ca Mansa Musa şi Askia cel Mare, al căror renume a ajuns pînă dincolo de hotarele ei, în Asia şi Europa.

„Este fără îndoială plăcut pentru vanitatea noastră (a albilor — n.r.) să ne închipuim că înainte de venirea europenilor popoarele Africii erau primitive şi barbare — scrie profesorul Thomas Hodgkin, de la Universitatea din Oxford — şi că noi sîntem cei care i-am civilizat [...] Teza că Africa a devenit ceea ce este mulţumită misionarilor, tehnicienilor şi administratorilor sosiţi din apusul Europei este comodă, dar nevalabilă [...] Aproape tot materialul existent cu privire la Africa este prezentat dintr-un punct de vedere european, fie de istorici ai imperiilor coloniale (care se interesează de date privitoare la pătrunderea europenilor în Africa), fie de funcţionari coloniali (care se interesează de formele instituţionale impuse de guvernele europene comunităţilor africane), fie de antropologi (preocupaţi de obicei de formele de organizare socială rudimentară care au supravieţuit)."

Acelaşi spirit critic, foarte judicios, faţă de istoriografia occidentală, inspirată de ideologia colonială, îl determină pe dr. Graft-Johnson să aprecieze evenimentele şi oamenii continentului său. Studiul său, a cărui prefaţă este scrisă la Sekondi, oraş şi port important al statului Ghana de astăzi, chiar dacă nu sistematic şi exhaustiv, e fără îndoială foarte substanţial, materialul selectat urmărind să cuprindă cît mai mult din istoria Africii Negre, de la începuturile acesteia şi pînă la penetraţia puterilor coloniale europene. Imaginea puternicei dezvoltări a trei mari imperii ale Africii Occidentale — Ghana, Mali şi Songhai — de-a lungul unei perioade îndelungate, este astăzi cu atît mai semnificativă, cu cît ea se proiectează pe fundalul victoriei dobîndite, în cea mai mare parte a continentului, în lupta pentru independenţă şi progres istoric, pentru atingerea unei noi trepte de civilizaţie a continentului negru.

Petru NICULAE

---

* *African Glory* („Gloria africană"), publicată la New York de Editura Walker and Company.

** Vezi *Magazin istoric*, nr. 2/1967, nr. 3/1968, nr. 4/1968, nr. 6/1970, nr. 6/1971 şi nr. 5/1972.

Vechiul regat Ghana s-a născut, după cît se pare, prin anul 300 e.n., iar numele şi l-a luat de la oraşul care îi era capitală. De-a lungul secolelor, statul a crescut şi s-a extins treptat, pînă ce a ajuns să cuprindă un teritoriu imens, între fluviul Niger şi coasta Atlanticului. Aflat la extremitatea sudică a drumului de caravane care ducea de la Sijilmasa (în Marocul de astăzi), trecînd prin Taghaza (în deşertul Sahara), localitate celebră pentru minele ei de sare, regatul avea cu lumea exterioară legături comerciale foarte importante. Principalele importuri ale Imperiului Ghana erau stofe, brocarturi, cupru şi sare, iar exportul îl constituia mai ales aurul său.

O tonă de aur

Cea mai mare parte a acestui aur nu era însă extras în Ghana, ci obţinut de la populaţia wangari, care îşi avea sălaşele în regiunea fluviului Senegal. Graţie comerţului cu aur, au putut fi închegate legături economice cu numeroase ţări. În sec. X e.n., regatul Ghana a devenit un mare imperiu, care a ajuns în culmea gloriei sale în veacul următor.

Tezaurul Ghanei cuprindea, între altele, o pepită de aur * atît de mare, încît a devenit celebră în toată lumea. Cînd a fost vîndută unor negustori, în sec. XIV, s-a constatat că avea nu mai puţin de o tonă greutate.

Oraşul Ghana (sau Koumbi, cum îl denumeau locuitorii săi) era alcătuit din două cartiere diferite, fiecare aşezat pe un deal, de unde clădirile se risipeau spre vale. Aceste cartiere — Zongo şi El Ghaba — se aflau la vreo zece kilometri unul de altul. În cel de-al doilea se aflau şi fastuoasele morminte regale.

Cele mai multe case erau solid construite din piatră. Vechi relatări arată că oraşul era „unul din cele mai mari şi mai populate din lume". Economia era înfloritoare. Locuitorii purtau haine din lînă, bumbac, mătase şi catifea. În întreg imperiul se produceau intens metale, ţesături, armuri, arme şi bijuterii din aur şi argint, fructe de tot felul.

E drept, urmele arheologice foarte sărace nu ne permit să reconstituim, în toată splendoarea sa, marea înflorire a Imperiului negru. În schimb, scrierile geografului arab El Idrisi descriu măiestru pompa şi eleganţa caracteristice conducătorilor Ghanei. Acesta ne povesteşte că palatul regal era „împodobit cu splendide sculpturi şi picturi". De asemenea, ni se relatează că în fiecare seară regele şedea pe tronul său de aur roşu, înconjurat de numeroase făclii aprinse, privind la mulţimea supuşilor săi. Numeroşii cai din grajdurile regale dormeau pe covoare de preţ, iar în jurul gîtului şi picioarelor aveau legate benzi de mătase. De fiecare cal se ocupau mai mulţi slujitori, unul asigurîndu-i hrana, altul apa, iar un al treilea ţesălîndu-l...

Acestea sînt cîteva crîmpeie ale imaginii care ne-a fost transmisă despre imperiu, aşa cum se înfăţişa înaintea cuceririi sale de către almoravizi. **

Nu trebuie să ne închipuim că prăbuşirea marelui stat african s-a produs brusc. Bogăţiile sale atrăseseră de mult atenţia şi invidia altor seminţii din zona deşertului Sahara şi din regiunile aflate mai spre nord de acesta. În 1020, trupe venite din Africa de Nord au atacat imperiul, dar au fost respinse. În 1042, almoravizii au lansat cîteva atacuri asupra regiunilor mărginaşe ale imperiului, dar au evitat o ciocnire directă cu principalele forţe ghaneze.

În anul 1060, Ghana a aruncat în luptă aproape 200 000 războinici, printre care 40 000 arcaşi, pentru a salva ţara, reuşind un timp să-şi păstreze independenţa, în ciuda grelelor pierderi suferite în luptă. Şaisprezece ani mai tîrziu însă, în 1076, o lovitură nimicitoare s-a abătut asupra im-

Războinic aşantii

* Bucată de aur brut, nativ — *n.r.*

** Almoravizii (în arabă Al Murabiţîn) erau o populaţie berberă din Sahara, care în sec. XI a întemeiat Marocul.

periului. După mai multe atacuri nereuşite, forţele almoravide, comandate de Abu Bekr, au cucerit Capitala.

Ultimul împărat al Ghanei a fost Tunka Menin care, ca şi predecesorii săi, s-a opus asaltului, fiind însă pînă la urmă înfrînt. La început, Menin nu a fost îndepărtat de la domnie — rămasă pur formală — ci obligat doar la ascultare faţă de biruitori. Unsprezece ani mai tîrziu, însă, a fost ucis, iar imperiul său dezmembrat.

La zece ani după cucerire, almoravizii au înjghebat un imperiu uriaş (cunoscut şi sub denumirea de Imperiul senegalez sau Imperiul celor două Ţărmuri, ce se întindea de la Ebru şi pînă la Senegal. Dar acest stat nu a durat, spre deosebire de cel ghanez, decît un veac, fiind urmat de un alt imperiu african, cel almohad. Deşi unii autori îl consideră cel mai mare imperiu al continentului, nici acesta din urmă nu a ţinut mai mult de un secol ; cîteva monumente remarcabile, ca Turnul lui Hassan din Rabat, îi păstrează amintirea.

Devastat şi prădat în 1076, oraşul Ghana nu a fost totuşi complet părăsit. Două sute de ani mai tîrziu, acest important centru urban mai exista. Iar în amintirea vechii glorii a Ghanei, un puternic stat african independent de pe coasta Atlanticului îi poartă astăzi numele.

Istoria Imperiului Ghana şi al celui al almoravizilor îşi găseşte oglindirea în scrierile lui Leo Africanus *, care laudă hărnicia şi inteligenţa poporului negru din Sudanul Apusean. Tot acest cărturar a cercetat şi istoria Imperiului Mali şi a Imperiului Songhai de mai tîrziu...

Copilul cruţat...

Prima capitală a Imperiului Mali a fost Djeriba.

Ce ştim despre Imperiul Mali ? Cum a apărut ? Cum s-a prăbuşit ?

Din anul 1050, cînd Imperiul Ghana suferea atacul almoravizilor, datează primele ştiri despre un anume Baramendana, domnitorul regatului Mali.

De atunci încoace, acest stat african s-a dezvoltat şi a prosperat. În 1203, cînd Sumanguru, domnitorul unui alt regat, în plină expansiune, Susu, a ocupat oraşul Ghana, el a constatat, spre surprinderea lui, că micul Mali devenise un regat puternic şi atunci s-a hotărît să treacă la ofensivă. El a ucis unsprezece fraţi cu drepturi de urmaşi la tronul regatului Mali, dar l-a cruţat pe al doisprezecelea, un copil infirm, cu numele de Sundiata. Cu trecerea anilor, Sundiata a prins puteri şi treptat s-a vindecat de infirmitatea sa. Cînd, în cele din urmă, a ajuns în vîrsta bărbăţiei şi s-a urcat pe tronul malian — în 1230 — a pus temelia unui măreţ imperiu, iar poporul mandingo din Sierra Leone şi din teritoriile înconjurătoare nu l-a uitat nici pînă în zilele noastre, considerîndu-l pe drept cuvînt ca eroul său naţional.

Sundiata şi-a îndreptat prima lovitură împotriva regatului învecinat Sangaran, unde domnea un unchi al său. Acesta a fost curînd înfrînt şi, supunîndu-se, a devenit unul din conducătorii de oşti ai lui Sundiata. După aceea, Sundiata a pornit spre vest şi a cucerit noi pămînturi, iar în cele din urmă s-a întors spre răsărit, a traversat Nigerul şi i-a învins pe toţi cei ce i se puneau în cale. După mai mulţi ani de lupte continue, el s-a întors în 1234 la Djeriba, capitala regatului său, unde i s-a făcut o primire triumfală.

În 1235, Sumanguru, regele statului Susu, a hotărît să-l atace pe Sundiata şi cele două armate s-au înfruntat în bătălia de la Kirina. Sumanguru a fost înfrînt şi ucis, iar regatul Susu a devenit o provincie a imperiului lui Sundiata, care se dezvolta cu repeziciune.

Cinci ani mai tîrziu, în 1240, Sundiata, care acum purta numele de Mari Jata, a atacat oraşul Ghana şi l-a distrus. Astfel a dispărut definitiv un centru urban care a cunoscut prosperitate şi nenorociri timp de o mie de ani, un oraş care fusese cîndva capitala unui mare imperiu. Dar numele de Ghana s-a menţinut, deoarece domnitorul regiunii din jurul fostei Capitale a continuat să-l folosească şi chiar Sundiata a fost silit să-i acorde acestuia dreptul de a purta titlul de rege al Ghanei, ca ultim omagiu adus faimosului imperiu dispărut. Nici un alt conducător sau guvernator din Imperiul Mali, de sub ocîrmuirea lui Sundiata, nu a avut încuviinţarea să se intituleze rege.

Sundiata a mutat capitala sa de la Djeriba la Niani, pe Nigerul de sus, cam la vreo 500 kilometri la nord-est de actuala Sierra Leone. Oraşul nu mai există, dar un sat cu acelaşi nume se află acum pe teritoriul fostei Capitale, cîndva celebră. Sundiata s-a dăruit trup şi suflet dezvoltării economice şi sociale a imperiului şi n-a mai participat nemijlocit la nici o campanie militară. În schimb, generalii săi au împins hotarele imperiului pînă departe în răsărit, pînă în pădurile dese din sud şi au pătruns pînă în inima deşertului spre nord. Generalii lui Sundiata au ajuns la fluviul Gambia şi actualul teritoriu al Gambiei a făcut parte din Imperiul Mali.

În 1255, după o domnie strălucită de douăzeci şi cinci de ani, Sundiata a murit. Urmaşul lui a fost paşnicul Mansa Ule, fiul său, care nu a putut însă stăvili pofta de cuceriri a generalilor care slujiseră sub Sundiata ; aceştia au pornit din nou la luptă, supunînd noi pămînturi.

---

* Leo Africanus, călător şi istoric maur, născut la sfîrşitul sec. XV la Granada.

După moartea lui Sundiata, în decurs de trei decenii, Imperiul Mali a avut patru domnitori, dar nici unul din ei nu poate fi comparat cu el, în privința calității militare și civice. În 1285, tronul a fost ocupat de un sclav eliberat al palatului, pe nume Sakura. Acesta, ambițios și capabil, a condus un șir de campanii militare încununate de succes.

Sub domnia fostului sclav Sakura, economia Imperiului Mali a propășit și negustori din toată Africa și din Orientul Mijlociu veneau aici pentru a face comerț. În 1330, Sakura a hotărît, la întoarcerea sa dintr-un pelerinaj la Mecca, să nu ia drumul obișnuit, prin Cairo, ci prin Axum și Sudanul de Răsărit. Nu cunoaștem motivele pentru care a făcut aceasta, dar știm că la coborîrea de pe corabie, cînd a pus din nou piciorul pe pămîntul african, a fost asasinat pe coasta Somaliei.

Mansa Musa — cîrmuitor glorios și înțelept

Sakura a fost un domnitor aspru și puternic, iar în cei cincisprezece ani ai stăpînirii sale a făcut multe pentru reînvierea spiritului lui Sundiata. Dar, așa cum se întîmplă de multe ori, lui Sakura i-au urmat la putere cîrmuitori slabi, care au influențat prea puțin cursul istoriei. Într-un interval de șapte ani, au urcat pe tronul Imperiului Mali trei principi lipsiți de strălucire — Gau, Mamadu și Abu Bekr II.

După ei a urmat, în 1307, un om al cărui nume a devenit legendar în Europa, Asia și Africa și anume Mansa Musa. Unii istorici susțin că el ar fi fost un strănepot al lui Sundiata.

În 1324, la vreo șaptesprezece ani după urcarea pe tron a lui Mansa Musa lumea a început să audă de splendorile și grandoarea Imperiului Mali. Atunci și-a croit drum spre Mecca o caravană alcătuită din șaizeci de mii de oameni. Era alaiul lui Mansa Musa, iar împăratul se afla în mijlocul convoiului. Nu pornise la război, plecase pur și simplu în pelerinaj. *

Uriașa caravană cuprindea douăsprezece mii de oameni, îmbrăcați în brocart și mătăsuri persane. Mansa Musa însuși călătorea călare și în fața lui veneau cinci sute de bărbați, purtînd fiecare un baston de aur cîntărind 500 mitkli (cca 3 kg). Urmau bagajele imperiale, purtate de optzeci de cămile, fiecare încărcată și cu praf de aur. Acest cortegiu impunător și-a croit drum de la Niani, pe cursul superior al Nigeru-

* Vezi și *Magazin istoric*, nr. 4/1967.

Pe această hartă, reprodusă după lucrarea lui Basil Davidson Redescoperirea Africii Negre, *se află unele dintre denumirile geografice și drumurile de caravane menționate în articol* ▼

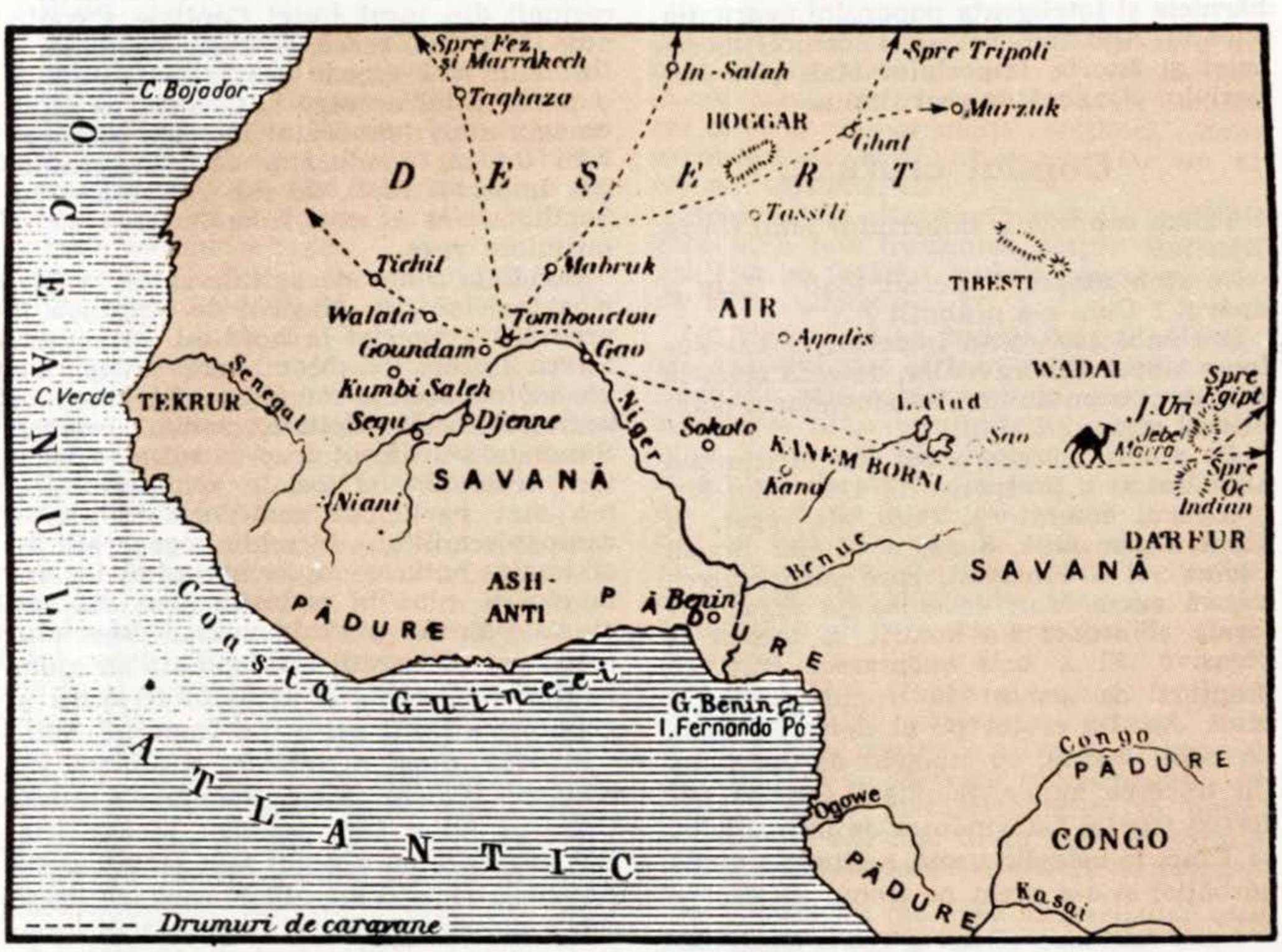

lui, spre Walata, apoi spre Tuat şi în cele din urmă spre Cairo.

Fastul şi generozitatea lui Mansa Musa, veşmintele bogate, purtarea aleasă a însoţitorilor lui, toate au creat în curînd o impresie favorabilă. S-ar fi putut crede că un pelerinaj la Mecca, întreprins cu atîta pompă şi ceremonie, trebuia să fi avut şi scopuri politice, dar n-a fost aşa. Mulţi ani după trecerea lui Mansa Musa, oamenii de rînd din Cairo, Mecca şi Bagdad mai vorbeau încă despre minunatul convoi — un convoi care a pricinuit scăderea preţului aurului în Orientul Mijlociu timp de mai mulţi ani.

La întoarcere, pe cînd străbătea deşertul, Mansa Musa a primit vestea că oraşul Gao, capitala regatului Songhai, a fost cucerit de către unul din generalii săi. Regatul acesta avea o întindere foarte mare, aşa încît izbînda însemna o creştere importantă a Imperiului Mali. Mansa Musa s-a bucurat atît de mult, încît s-a hotărît să amîne întoarcerea la Niani şi să viziteze Gao. Acolo regele Songhaiului a venit să i se închine, iar cei doi fii ai săi, Ali Kolen şi Sulyman Nar, i-au fost predaţi ca ostateci. Apoi Mansa Musa a plecat mai departe spre Timbuctu, al doilea mare oraş al Songhaiului.

Au trecut ani. Mansa Musa a făcut din Timbuctu un renumit oraş comercial, avînd legături de caravane cu Egiptul şi multe alte ţări. Paralel cu comerţul, s-au dezvoltat cultura, învăţămîntul, dreptul. Cărturari au pus aci bazele Universităţii Sankore. Această universitate avea să răspîndească cultura nu numai în Africa, ci şi în tot Orientul Mijlociu. Cel mai mare învăţat al ei a fost, după cît se pare, profesorul Ahmed Baba, un mare istoric.

Fie că ne gîndim la universitate, fie că ne gîndim la înflorirea comerţului sau la operele arhitectonice din Gao şi alte oraşe, fie că evocăm în general splendorile Imperiului Mali, figura lui Mansa Musa, omul care a domnit din 1307 pînă în 1332, ne apare în toată măreţia ei.

Mansa Musa, împăratul Maliului, a intrat în istorie ca omul care s-a apropiat cel mai mult de realizarea unei Africi Occidentale unite. Dar relaţiile dintre diferitele triburi şi grupe de triburi de acolo şi tendinţele de împotrivire faţă de forţa unificatoare erau de aşa natură, încît, la numai un an după moartea lui Mansa Musa, războinici mossi din Yatenga, de pe Volta Superioară, au năvălit în Imperiul Mali, aflat în momentul acela sub domnia lui Maghan, fiul fostului împărat. Aceştia au pătruns pînă în nord, la Timbuctu, au pus pe fugă garnizoana şi au dat foc oraşului.

Maghan i-a eliberat, în mod imprudent, pe cei doi principi songhai, Ali Kolen şi Sulyman Nar, aflaţi ca ostatici la curtea sa. Fraţii au plecat de îndată la Gao. Acolo, Ali Kolen a fost proclamat rege în 1335, cu titlul de **Sonni** („Eliberatorul"); în scurtă vreme, a reuşit să restabilească independenţa oraşului Gao faţă de Imperiul Mali.

Cînd lui Maghan i-a urmat pe tronul malian unchiul său, Sulayman, fratele lui Mansa Musa, pretutindeni se vădeau semne că imperiul se află în preajma declinului. Sulayman a făcut tot posibilul pentru a redresa situaţia, dar fără succes. N-a mai reuşit de pildă să readucă oraşul Gao sub dominaţia sa, dar a consolidat partea de nord a împărăţiei.

Istoricul Ibn Battuta a ajuns la curtea imperială din Mali în 1352 şi se pare că a fost puternic impresionat de cele văzute. El scrie despre malieni: „Negrii posedă

Mască de aur a unui rege din Africa Neagră

calităţi admirabile. Rareori se întîmplă să fie nedrepţi, şi au o mai mare ură faţă de injustiţie decît orice alt popor. Stăpînul lor este necruţător faţă de oricine se dovedeşte vinovat de cea mai mică nelegiuire. În ţara lor domneşte o siguranţă deplină. Nici călătorii, nici locuitorii n-au a se teme de tîlhari sau de oameni răi".

Ibn Battuta a petrecut opt luni la Niani, capitala Imperiului Mali şi a părărsit oraşul la sfîrşitul lui februarie 1353. Şase ani mai tîrziu, în 1359, împăratul Sulayman a murit.

Imperiul a căzut apoi pradă războiului civil, deoarece fiul lui Sulayman, Kamba, care i-a urmat la tron, a fost de îndată a-

tacat de fiul lui Maghan. Kamba a fost învins şi ucis de rivalul său, care a domnit sub numele de Mari Jata II. El a murit în 1374, de boala somnului. Succesorii săi s-au dovedit slabi. În timpul lor, oraşul Gao şi-a păstrat independenţa faţă de Imperiul Mali, dar celălalt important oraş songhaian, Timbuctu a rămas sub stăpînirea maliană pînă în secolul următor.

Şapte luni şi şapte zile

În ianuarie 1468, Sonni Ali, domnitorul din Gao a intrat în Timbuctu şi a ucis pe mulţi dintre locuitori. Îi pedepsea astfel pentru prietenia lor cu tuaregii nomazi, care atacaseră adesea aşezările songhai.

Astfel a început ascensiunea lui Sonni Ali, regele Songhaiului.

Sonni Ali se urcase pe tronul din Gao în 1464 şi, după ce a cucerit oraşul Timbuctu, şi-a îndreptat atenţia asupra localităţii Djenne, un vechi oraş comercial, întemeiat prin anul 800 e.n., dar care a fost reconstruit, după cum se presupune, în 1250. Djenne, pronunţat de localnici Dhi-enne, mai este şi astăzi una din minunile Africii. Oraşul era înconjurat de un şanţ natural foarte lat, plin cu apă şi de o reţea de rîuri, care, pe de o parte, îl făceau uşor accesibil, iar, pe de altă parte, îi permiteau să se apere de atacatori (la Timbuctu, comerţul şi învăţămîntul erau în permanenţă stînjenite de incursiunile triburilor din deşert, în timp ce bariera naturală din jurul Djenneului ferea oraşul de atacurile duşmane şi-i permitea să asimileze, să păstreze şi să răspîndească moştenirea culturală a imperiilor Africii Occidentale).

Populaţia din Djenne susţine că oraşul lor a putut rezista în cursul istoriei sale la nouăzeci şi nouă de asedii şi că singurul care a reuşit să cucerească oraşul a fost Sonni Ali, conducătorul songhaian al oraşului Gao şi cuceritorul Timbuctuului. Acesta a repurtat victoria asupra oraşului în urma unui asediu de şapte luni şi şapte zile. Faptul cel mai ciudat în legătură cu acest asediu este că, după cum se spune, Sonni Ali ajunsese la limita puterii sale tocmai cînd locuitorii oraşului au simţit şi ei că trebuie să cedeze. Atacatorii se pregăteau să ridice asediul, cînd Djenne... s-a predat. Sonni Ali i-a întîmpinat pe bravii învinşi, ca şi pe tînărul domnitor al Djenneului, cu mare cinste.

Domnitorul songhaian s-a întors la Gao, capitala sa, în 1476, după o absenţă de opt ani şi puţină vreme după aceea s-a hotărît să cucerească localitatea Walata, pentru a o include în ceea ce devenise între timp Imperiul Songhai. Împăratul şi-a propus să sape un canal de la Lacul Faghine şi pînă la Walata, astfel încît trupele din Gao să poată ajunge mai uşor acolo. Săparea canalului a început, dar în 1483 lucrările au trebuit oprite, întrucît tribul mossi, din Yatenga, condus de Nassere, a atacat unele regiuni ale imperiului. Sonni Ali i-a învins însă pe atacatori, la sud de Lacul Debo.

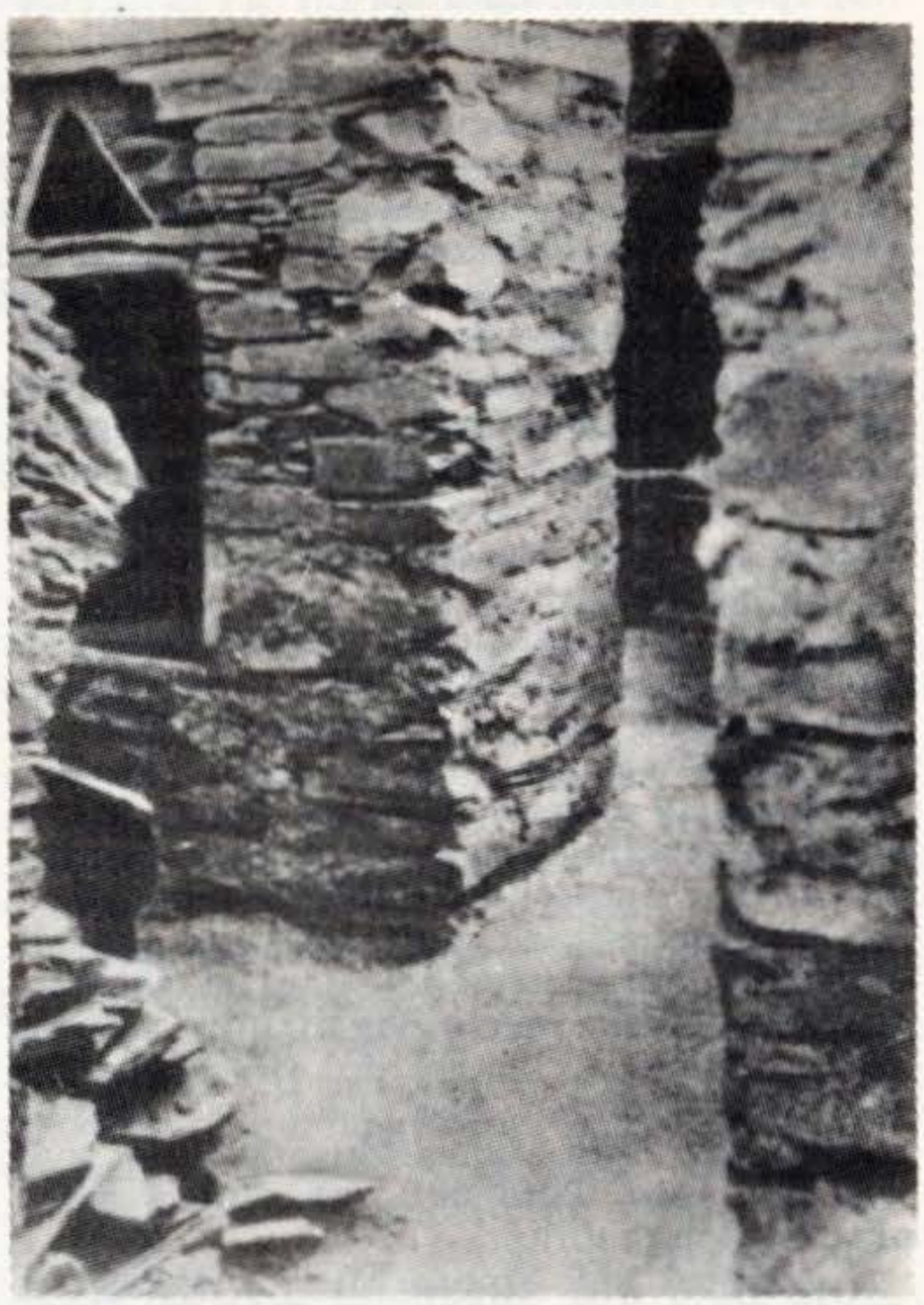

Unul dintre puţinele vestigii ale vechii Ghane: resturile unei locuinţe descoperite la Kumbi Saleh

Fondatorul Imperiului Songhai a murit înecat, în 1492, pe cînd traversa o apă, în cursul unor lupte duse împotriva triburilor vrăjmaşe. A domnit douăzeci şi opt de ani şi în timpul acesta a făcut dintr-un regat mic şi neînsemnat un imperiu de temut; la moartea lui, statul său căpătase o putere şi un prestigiu ca nici un altul în Sudanul de Vest al acelor vremi.

Se spune că Sonni Ali era foarte crud şi ambiţios, că nu îi iubea pe cărturari; oricare au fost însă defectele sale, a fost un mare domnitor şi un mare comandant de oaste.

Askia cel Mare

După el, tronul a fost ocupat scurtă vreme de fiul lui, Bakari Da'a, care, însă, s-a ciocnit de un rival primejdios, în persoana lui Mohomed Ture, unul din principalii comandanţi militari; acesta se bucura de o mare influenţă şi o parte din soldaţi as-

cultau de el. S-a ajuns la o confruntare armată. La început, Bakari Da'a a reuşit să învingă trupele lui Mohomed Ture, dar în lupta de la Angoo (1493), în apropiere de Gao, a suferit o înfrîngere decisivă, salvîndu-şi viaţa numai prin fugă. Astfel a luat sfîrşit domnia dinastiei Za din Songhai, după nu mai puţin de optsprezece secole. În calitatea sa de nou stăpîn al Songhaiului, Mohomed Ture a hotărît să-şi spună Mohomed I.

Se povesteşte că fiicele lui Sonni Ali, auzind că Mohomed Ture s-a proclamat în fruntea imperiului, au exclamat **A şi Kyi.** Ceea ce înseamnă „Să nu fie el". Mohomed a poruncit atunci, pe loc, ca exclamaţia — sub forma Askia — să completeze titlul imperial, pentru el şi urmaşii săi.

Askia Mohomed I, adesea cunoscut sub numele de Askia cel Mare s-a dovedit a fi unul din cei mai capabili cîrmuitori pe care i-a avut vreodată Africa. Pentru tot ce ştim despre viaţa şi activitatea lui sîntem îndatoraţi în primul rînd lui Leo Africanus, cel pe care l-am mai pomenit.

În timpul celor treizeci şi cinci de ani ai domniei lui Askia, religia mohamedană a pătruns puternic în Africa Occidentală, inclusiv în Sudan. În 1498, la un an după întoarcerea sa din pelerinajul tradiţional la Mecca, unde a fost numit „Calif al Songhaiului", împăratului i s-a dat şi titlul de „Askia Mohomed el Radj". Curînd după aceasta, el a trimis un mesaj lui Nassere, regele mossi din Yatenga, îndemnîndu-l, pe el şi poporul lui, să treacă la mahomedanism. După cum stă scris în cartea **Tarikh-as-Sudan :** „Emirul (adică Askia Mohomed I) a trimis un sol la regele din Yatenga, cerîndu-i să îmbrăţişeze **Coranul.** Regele a răspuns că trebuie mai întîi să se sfătuiască cu strămoşii săi plecaţi pe lumea cealaltă." Askia a considerat acest răspuns nesatisfăcător, ba chiar jignitor, şi, ca urmare, a pornit cu oastea asupra Mossiului, ucigînd pe mulţi dintre locuitori. Dar poporul mossi nu a putut fi îngenuncheat de marele Imperiu Songhai şi şi-a păstrat independenţa.

Între 1498 şi 1520, Askia Mohomed I a cucerit teritorii întinse la est şi la nord. S-a spus despre el că deşi „dăduse regatului său o întindere mai mare decît avusese vreodată în trecut, lucrul cel mai de seamă pe care l-a făcut pentru poporul său a fost că l-a învăţat să trăiască sub o guvernare bine rînduită, căci numai o asemenea guvernare poate aduce siguranţă şi prosperitate.

Askia cel Mare respecta pe oamenii învăţaţi şi îi strîngea cu dragoste în jurul său. El a rechemat pe savanţii din Timbuctu, care se refugiaseră în îndepărtata Walata, datorită atacurilor suferite de oraş şi a reuşit să transforme Walata, Gao, Timbuctu şi Djenne în centre universitare. Sub domnia sa, Universitatea din Sankore a cunoscut o deosebită înflorire.

Tot Askia s-a remarcat şi prin marea lui pricepere în arta de a guverna un vast imperiu în spiritul echităţii şi al unor drepturi largi acordate tuturor neamurilor. El a creat şi o mare armată regulată pentru apărarea imperiului. În scopuri administrative, a împărţit imperiul în regiuni, în fruntea cărora a pus oameni destoinici. Avea un comandant al flotei, ofiţeri însărcinaţi cu strîngerea impozitelor, un ministru pentru păduri şi pescuit, un „mareşal al palatului".

A stimulat dezvoltarea resurselor naturale ale ţării. A pus să se sape noi puţuri şi a creat canale de irigaţie a unor regiuni secetoase, reuşind astfel să extindă suprafaţa agricolă pînă departe în nord, dincolo de Niger. Această acţiune de conducător luminat a pus stavilă înaintării deşertului spre sud.

În activitatea sa civilă şi militară intensă, de administrator, organizator şi legislator, nu i-a lipsit niciodată viziunea de ansamblu asupra operei ce avea de împlinit.

În vremea sa, Africa Occidentală a ajuns la o culme a înfloririi sale materiale, spirituale şi culturale. Cu drept cuvînt, Askia cel Mare a fost nu odată descris ca cel mai mare cîrmuitor din Sudanul Occidental. Domnia lui strălucită s-a încheiat în 1528, după treizeci şi cinci de ani.

Dar acesta nu a fost anul morţii sale, ci acela în care s-a dovedit prea bătrîn pentru a mai putea ţine piept fiilor săi neloiali : Musa, Daud şi Ismail. Aceştia s-au răsculat şi l-au ucis pe unchiul lor Yahia, care îi implorase zadarnic să rămînă credincioşi ilustrului lor părinte. Apoi au pornit asupra Capitalei imperiului şi Askia a fost silit să abdice, în favoarea lui Musa. Din nefericire, fostul împărat a trăit încă mulţi ani — plini de nenorociri, degradare, umilinţe, ba chiar de deznădejde. A fost surghiunit într-o mică insulă infestată de ţînţari de pe fluviul Niger. După aceea a fost în sfîrşit readus acasă, în Gao, de fiul lui Ismail ; a murit acolo, în 1542, exact la un an după întoarcerea din exil.

Odată cu moartea sa, Imperiul Songhai, ultimul dintre marile imperii ale Africii Occidentale, a început să decadă şi s-a destrămat definitiv în 1591. Măreţia lui trecută face însă parte din gloria nepieritoare a istoriei popoarelor africane.

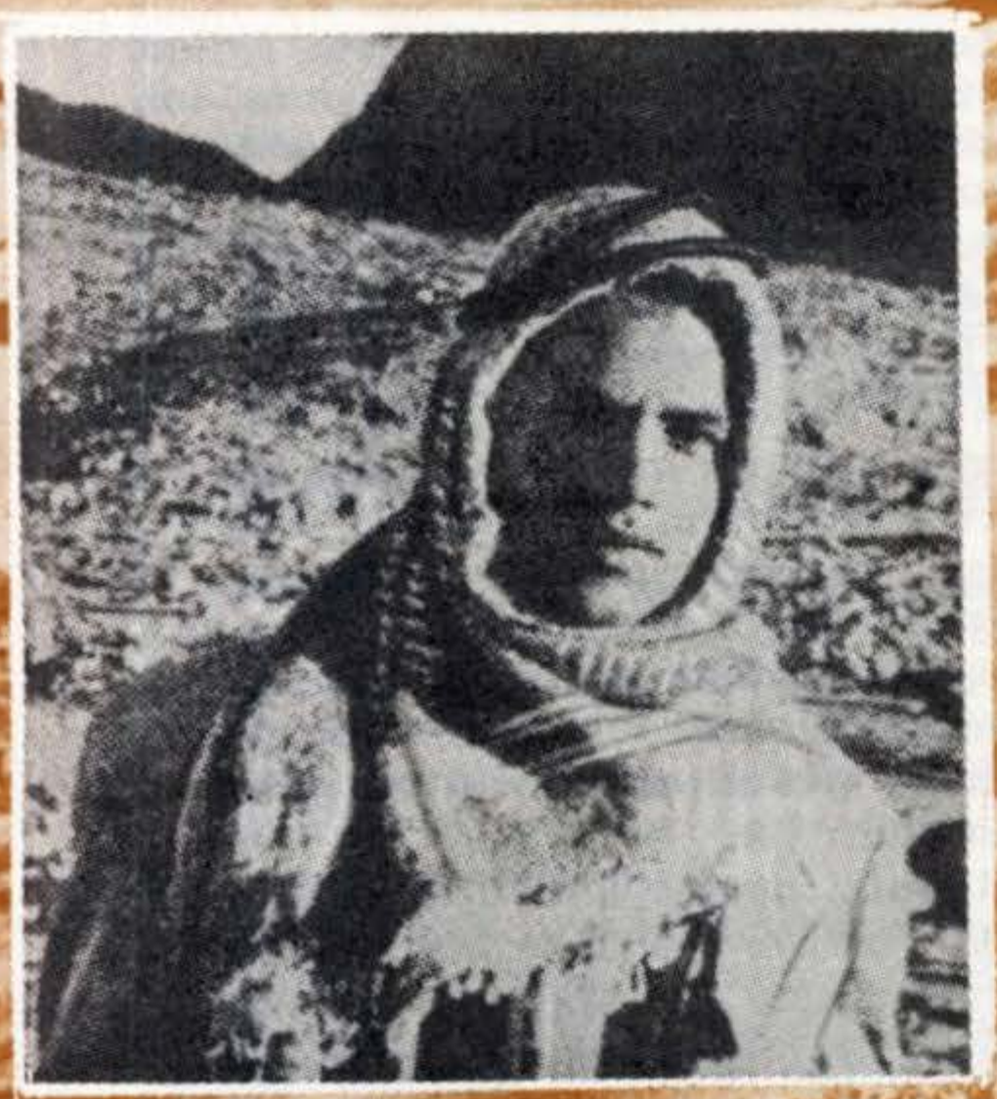

BEDUINI DE ORIGINE... VALAHĂ ?

U. VĂLUREANU

În urmă cu mai mult de un an, la Tel Aviv, un cunoscut mi-a istorisit o întîmplare căreia, atunci, mi-a venit greu să-i dau crezare. Interlocutorul meu lucrase un timp în Peninsula Sinai, la Ras Abu Rhodeis. Într-o zi, se afla acolo împreună cu un coleg. Vorbeau românește. Deodată, zări alături de ei un beduin — lucrător pe un șantier din apropiere — care îi asculta cu interes și care, surprins, le-a explicat, prin translator, că a înțeles, parcă, unele din cuvintele rostite de ei. Prins de alte preocupări, interlocutorul meu nu a mai avut prilejul să stea de vorbă cu neobișnuitul beduin, să afle în ce măsură cunoaște — și de unde — rostirea românească. Un singur lucru mai știa : că satul beduinului se afla la cîțiva kilometri de Abu Rhodeis.

După cîtva timp am avut prilejul să răsfoiesc un număr mai vechi al săptămînalului englez **Observer.** În pagina rezervată turismului, mi-a atras atenția un reportaj despre Mănăstirea Sf. Ecaterina, din sudul Peninsulei Sinai. Redînd istoricul așezării, ridicată în secolul VI din porunca împăratului Justinian (527-565), ziaristul britanic Eric Newby — care vizitase mănăstirea — furnizează cîteva informații uimitoare. El povestește că împăratul bizantin a dăruit mănăstirii un grup de robi, din care o parte au fost **Wallachian Christians** („valahi creștini").

O ipoteză tulburătoare : era oare, beduinul din Abu Rhodeis un urmaș al robilor valahi ? Nu cumva, de-a lungul generațiilor, în deșertul Sinai s-au transmis și s-au răspîndit cuvinte ale vorbirii de acum 14 secole ?

Avînd, în sfîrșit, primele elemente concrete, am încercat să găsesc alte informații. Răspunsul unui lingvist a fost negativ : nu se știe absolut nimic despre faptul că în Peninsula Sinai ar putea exista beduini care să cunoască limba română. Am fost primit cu solicitudine la biblioteca Patriarhiei din București și la biblioteca Mănăstirii Antim. Dar consultarea materialelor ce mi-au fost puse la dispoziție nu mi-au adus nimic nou. Am apelat la profesorul Niculae Șerbănescu, din serviciul Patriarhiei din București, căruia întrebările mele i-au evocat unele amintiri

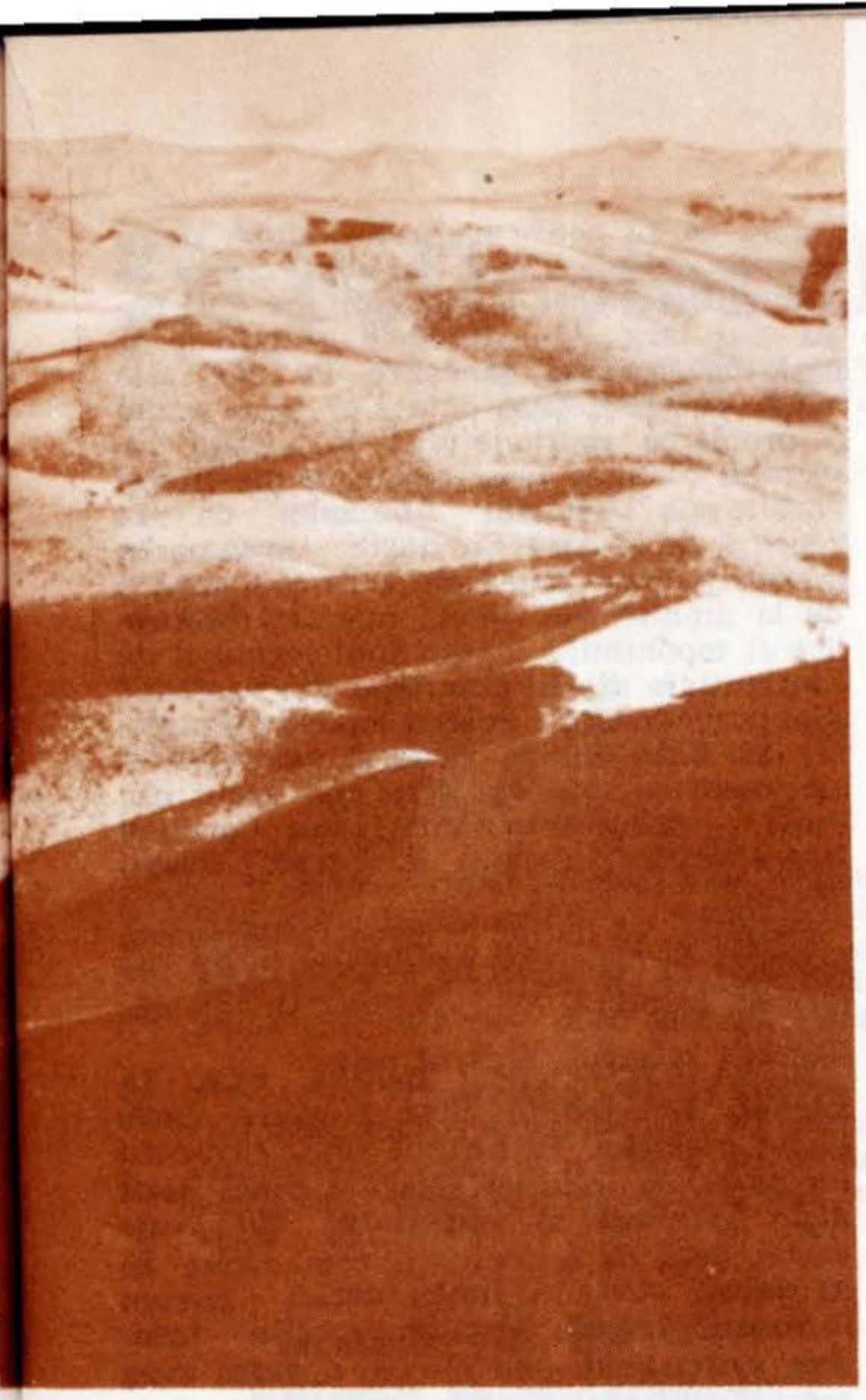

din tinereţe. Da, el mai auzise de valahii trimişi la Mănăstirea din Sinai. A vrut chiar să cerceteze această chestiune. Odinioară s-a mai scris ceva desprea ea. O lucrare a lui Marcu Beza care s-a ocupat intens de studierea urmelor româneşti în Orientul Apropiat şi Mijlociu, descoperind elemente valoroase *, apreciate între alţii de Nicolae Iorga, în revista **Boabe de grîu.** În numărul din octombrie 1932 figurează articolul **Urme româneşti la Muntele Sinai şi la Mănăstirea Sf. Sava.**

Semnalări din cărţi străine

În articolul citat, el povesteşte cum, prin anul 1922 — după ce i-a apărut studiul **Călători englezi despre români** — cineva i-a semnalat că Thomas Herbert amintise, în 1626, de aşezări valahe în Asia. Unde puteau fi aceste aşezări? Abia după zece ani a găsit răspunsul. Cu prilejul unei vizite la Ierusalim, a citit cartea scrisă de C. S. Jarvis, guvernatorul englez al Peninsulei Sinai, publicată la Londra în 1931. Jarvis scria : „Printre cei

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 7-8/1969.

Enigme ale istoriei

ce ajută pe călugări în treburile mănăstirii se află o ciudată rasă de oameni, zişi Gebalié. Nu fac parte din stocul arăbesc, ci sînt urmaşii robilor valahi, trimişi de Justinian în veacul al şaselea, pentru a servi mănăstirilor".

Marcu Beza a scris imediat guvernatorului pentru a-i solicita amănunte şi, mai ales, pentru a-l întreba dacă în informaţiile sale se bizuie pe vreun act documentar. Răspunsul lui Jarvis a venit prompt : informaţiile fuseseră luate de la alţi călători. El oferă, totuşi, cîteva amănunte în plus despre oamenii Gebalié (Djebalieh) : „Mai există aproximativ 400 ; ei trăiesc în afara zidurilor mănăstirii. Au fost obligaţi să treacă la religia mahomedană puţin timp după Hegira" (622).

Beza a căutat şi alte surse documentare. Folosindu-se şi de indicaţiile lui Jarvis, a făcut descoperiri semnificative. A găsit că „chestia coloniştilor se întreţese în chiar faptul întemeierii mănăstirii în Sinai la 536". Astfel, Eutichius, patriarhul Alexandriei între anii 933-940, „dă întregul istoric al fundaţiei Mănăstirii Sinai, arătînd că Justinian a trimis o sută de «sclavi ai Romei cu soţiile şi copiii lor»". Formula „sclavi ai Romei", în arabă **abid al-rum** — precizează Marcu Beza — „atît tradiţia cît şi diferiţi călători socotesc a se referi la Valahi".

Un autor englez, John Levis Burckardt, într-o carte apărută în 1822, ne oferă amănunte interesante despre viaţa şi obiceiurile celor numiţi Gebalié : „Cînd Justinian a clădit mănăstirea, a trimis un grup de sclavi originari de pe ţărmurile Mării Negre [...] Ei mărturisesc în chip unanim pogorîrea lor din robii creştini, de unde [de aceea — **n.r.**] şi-i numesc ceilalţi beduini «Fiii creştinilor». Se căsătoresc numai între dînşii, alcătuind o comunitate aparte din vreo sută şi douăzeci de oameni înarmaţi. Sînt o rasă muncitoare şi robustă".

Într-o lucrare din 1841 a lui Edward Robinson, se citează explicaţia egumenului mănăstirii privitoare la trecerea „fiilor creştinilor" la mahomedanism : „Justinian, zidind mănăstirea, trimisese o sută de prizonieri valahi. În cursul vremii, cum năvăliseră arabii şi răpiseră mănăstirii multe din posesii, urmaşii acestor valahi au devenit musulmani şi au adoptat obiceiurile arabe".

Ţara „Llah" = Valahia?

Un alt cercetător orientalist, profesorul american E.H. Palmer intrigat şi el de ciudaţii locuitori din Sinai, scria :

„Acest trib se zice a fi de obîrşie europeană, trăgîndu-se dintr-o colonie de robi valahi, aşezaţi de Justinian să păzească mănăstirea. Ei înşişi cred să fi venit dintr-o ţară numită «Llah» şi trăsăturile lor deosebite de ale obişnuitului tip de beduini par a favoriza presupunerea".

Marcu Beza a cunoscut personal un asemenea beduin, care i-a servit drept călăuză. Era un om tînăr şi voinic, înfăşurat la cap cu o broboadă albă, cu cămaşă tot albă, cu cingătoare de piele şi încălţat în opinci. L-a condus pe cărările muntelui şi, la întoarcere, i-a arătat în grădina mănăstirii colţul unde fusese îngropată, în 1750, cea din urmă femeie creştină a tribului. La Mănăstirea Sf. Ecaterina, arhiepiscopul Porfirios i-a dăruit lui Marcu Beza o carte grecească a lui Pericle Grigoriade, **Sfînta Mănăstire Sinai,** tipărită la Ierusalim, în 1875, în care se dau lămuriri şi amănunte despre coloniştii Gebalié. În discuţia cu oaspetele orientalist, arhiepiscopul a stăruit asupra unui detaliu important, după părerea sa : **djebalieh** înseamnă „oameni de la munte"...

Aici se opresc informaţiile oferite de Marcu Beza, el nedînd alte detalii în plus asupra modului cum s-a înţeles cu călăuza sa. Nici în familie nu a povestit ulterior lucruri care să întregească cele arătate în articolul din **Boabe de grîu,** după cum ne-a spus fratele său Vasile George Beza.

Socotind posibilă cunoaşterea unor cuvinte româneşti de către beduinul din Abu Rhodeis şi ţinînd seama de însemnările ziaristului englez de la **Observer,** ne aflăm, se pare, în faţa unor noi informaţii cu privire la existenţa descendenţilor din valahii dăruiţi de Justinian. De fapt, nu numai că se confirmă iarăşi, după patru decenii, existenţa lor, dar sînt indicii că tribul Djebalieh s-a răspîndit pe un spaţiu mai larg, Abu Rhodeis aflîndu-se la peste 100 km de mănăstire. Pe de altă parte, pentru prima dată s-ar pune acum şi problema supravieţuirii, în spaţiul deşertului Sinai, a unor elemente ale limbii vorbite pe teritoriul României cu 14 veacuri în urmă ! Se naşte următoarea întrebare : n-ar putea oferi, oare, „oamenii de la munte" din deşert mărturii lingvistice şi toponimice în sprijinul legăturii de continuitate dintre populaţia daco-romană şi poporul român ? Posedă cumva Mănăstirea Sf. Ecaterina în vasta şi valoroasa ei bibliotecă — una din cele mai vechi din lume — documente lămuritoare privind împrejurările în care au sosit sclavii valahi ?

Ce taine, ce moşteniri nedesluşite poartă oare cu ei, pe potecile întortocheate ale istoriei, beduinii de origine valahă din Sinai ?

NOTA REDACŢIEI. **Ipoteza este, în adevăr, interesantă. Sînt necesare, însă, unele precizări. În primul rînd, Justinian nu putea da ctitoriei sale din Sinai decît nişte locuitori ai imperiului său ; este vorba, deci, de o** populaţie romanizată. **În al doilea rînd, în limba arabă** al-rum **înseamnă roman, bizantin, creştin ortodox, astfel încît** abid al-rum **a putut avea semnificaţii variate, între care şi pe aceea** de sclavi creştini, **nu numaidecît originari de pe pămîntul viitoarelor principate româneşti. Aceasta cu atît mai mult, cu cît nu e dovedit că tribul** Djebalieh **a fost adus din nordul Dunării şi nu din sudul ei, din Munţii Balcani, de pildă. Cercetări viitoare vor limpezi, poate, această enigmă.**

În pp. 82-83 : *un om tînăr şi voinic, înfăşurat la cap cu o broboadă albă : aşa descrie Marcu Beza beduinul pe care l-a cunoscut*

Intr-un peisaj stîncos, Mănăstirea Sf. Ecaterina pare să ascundă un mister tulburător ▼

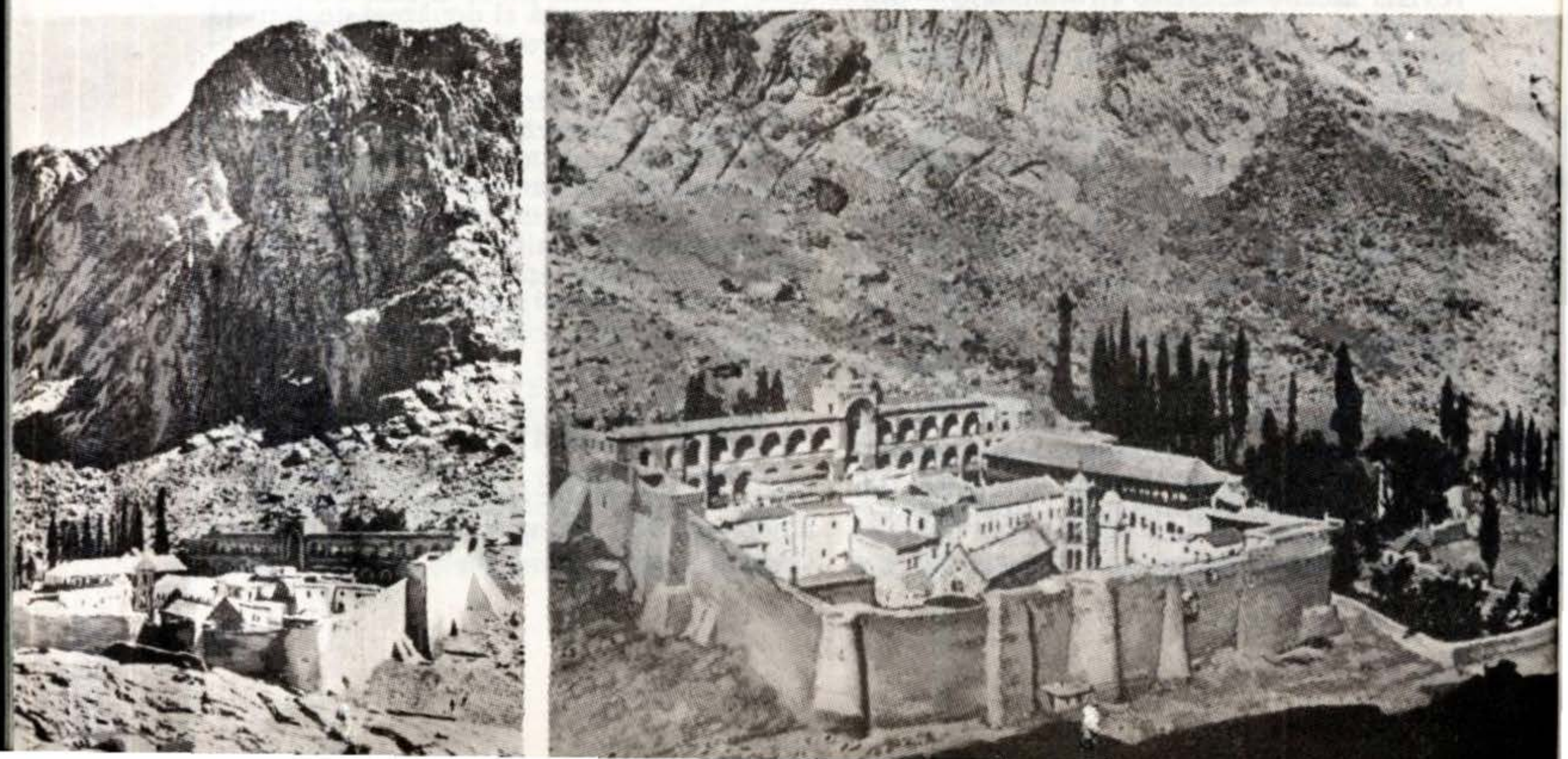

În reflectorul istoriei

CLIMA

Dr. V. LIVEANU
șef de sector la Institutul de istorie „Nicolae Iorga"

În izvoarele istorice este pomenit un tînăr han tătar, Temucin, născut la 1155, care, fugind odată de dușmani, s-a ascuns în hățișuri atît de dese, încît numai localnicii puteau pătrunde în ele, pe cărări doar de ei cunoscute. Numele tînărului Temucin a fost reținut de istorici, căci el avea să devină Gengis Han, conducătorul unuia din cele mai mari imperii cunoscute pînă azi.

Astăzi însă, în locurile tinereții lui Gengis Han, în bazinul rîului Onon, nu mai există o vegetație atît de bogată, după cum nu există nici informații că ar fi fost distrusă de mîna omului. Ar părea un amănunt fără importanță. Dar pentru o seamă de istorici, el indică o schimbare a climatului în Asia Centrală : ploile erau acolo mai abundente în secolul XII, ceea ce explică și vegetația mai bogată decît cea de azi.

Brazda lui Novac — buletin meteorologic ?

În secolul trecut, chiar după ce fusese stabilită succesiunea erelor, perioadelor și epocilor geologice, caracterizate, între altele, și prin condiții de climă diferite, aproape toți specialiștii credeau că ultima perioadă glaciară — în care pămîntul a avut o climă mult mai rece decît astăzi — a fost urmată doar de o încălzire treptată, ajungîndu-se astfel la condițiile climatice contemporane. Pînă și istoricii care în mod greșit atribuiau mediului geografic rolul decisiv în evoluția istorică a omenirii, considerau că în ultimii 10 000 ani clima diferitelor regiuni de pe glob a rămas neschimbată, fără a se deosebi de cea actuală. Spre sfîrșitul sec. XIX și începutul sec. XX aceste păreri au fost puse la îndoială. Dar abia la Congresul internațional de geologie de la Stockholm, din 1910, în rîndurile specialiștilor s-a impus concluzia că între ultima glaciațiune și secolul nostru a existat o perioadă caldă (în Asia și Europa cam între anii 5000-3000 î.e.n.), în care temperatura a fost mai ridicată decît în vremurile noastre. De atunci s-a răspîndit și a devenit predominantă ideea că, în realitate, în ultimii 10 000 ani, inclusiv în ultimul mileniu, au avut loc schimbări ale climatului, deși de o amploare mult mai mică decît în perioada glaciațiunilor.

La consacrarea acestei concluzii a contribuit și un studiu, pregătit în legătură cu congresul din 1910 de reputatul geolog român G. M. Murgoci care, printre alte argumente, a invocat caracteristicile unor monumente arheologice de pe teritoriul actual al țării noastre. În această direcție el făcuse constatări interesante încă în anul precedent, într-o lucrare asupra zonelor de soluri din România. Tumulii — movilele ridicate peste morminte — din Dobrogea, care sînt construcții tipice de stepă, precum și monumentul roman de la Adamclisi, înălțat pentru a fi văzut de departe, au ajuns a fi în mijlocul unei regiuni cu pîlcuri întinse de pădure. Faptul nu se poate explica, după Murgoci, decît prin aceea că din timpul sciților și romanilor clima regiunii a variat spre o umiditate mai mare, care a îngăduit pădurii să se întindă în zonele ocupate mai înainte de stepă.

Murgoci a făcut o pătrunzătoare observație, potrivit căreia movilele și valurile de pămînt, printre care și cel cunoscut mai tîrziu sub denumirea de Brazda lui Novac, ridicate de romani în Oltenia și Muntenia, indică un sol de stepă. După unii istorici, romanii au ridicat Brazda lui Novac în sec. IV, în vremea lui Constantin cel Mare, după alții, în sec. III sau mai devreme; or, la începutul sec. XX, regiunea valurilor romane devenise în bună parte o zonă de pădure. Murgoci explică pătrunderea pădurii în fosta stepă printr-o schimbare de climă față de vre-

mea romanilor, respectiv prin creşterea precipitaţiilor. Brazda lui Novac a fost folosită astfel ca un fel de buletin meteorologic pentru istoria veche.

De la Congresul geologic din 1910, studierea cu ajutorul izvoarelor istorice a condiţiilor climaterice din ultimii 7000-8000 ani a luat o considerabilă dezvoltare, datorită cercetătorilor de cele mai diferite specialităţi — geologi, climatologi, geografi etc. În ultimele două decenii, într-o serie de ţări — U.R.S.S., Franţa ş.a. — a sporit simţitor interesul şi contribuţia istoricilor la studierea evoluţiei climei în ultimii 2000-3000 ani. Ceea ce ne propunem să amintim în acest articol sînt mai puţin rezultatele acestei direcţii de cercetare, cît metodele şi sursele ei de informaţie.

Vikingii nu întîlneau iceberguri, iar în Biserica Neagră s-a prins peşte...

Cronicile şi analele sînt uneori utile şi pentru cunoaşterea fenomenelor climaterice. Astfel, pe baza unor izvoare de acest fel au putut fi stabilite itinerariile urmate de corăbiile normande între anii 800-1200. Pe traseele care duceau atunci spre Islanda şi Groenlanda, circulaţia icebergurilor este astăzi frecventă. Vikingii erau navigatori pricepuţi şi îndrăzneţi, drept care unele filme îi prezintă chiar în luptă cu icebergurile. Dar izvoarele vremii nu pomenesc nimic despre întîlnirile navigatorilor normanzi cu gheţarii plutitori. Tăcerea, au subliniat unii cercetători, confirmaţi de studiile recente, nu este întîmplătoare : între anii 800-1200 limita sudică a icebergurilor era mai retrasă, gheţarii plutitori fiind foarte rari în apropierea Islandei, iar întinse suprafeţe ale insulei, astăzi aflate sub gheaţă, erau în acele secole libere. Temperatura în nordul Europei era ceva mai ridicată.

Informaţii străvechi privitoare la condiţiile climaterice din trecutul ţării noastre au fost grupate într-un amplu şi interesant tabel publicat de N. Topor în cartea sa din 1964 **Ani ploioşi şi secetoşi în R.P. Română**. De exemplu, în analele Braşovului se semnalează că în anul 1526, în luna august, ploile torenţiale au provocat inundaţii şi revărsarea eleşteelor ; apele au dărîmat poarta cetăţii şi s-a putut prinde peşte chiar în Biserica Neagră..

Informaţiile climaterice din analele şi cronicile istorice sînt fragmentare şi au deseori un caracter subiectiv. O valoare deosebită prezintă însă un alt tip de însemnări.

Prima zăpadă şi prima floare de cireş

În Franţa, culesul viilor a fost declarat liber abia în timpul revoluţiei franceze din 1789. Pînă în 1791, în satele franceze, cu excepţia cîtorva regiuni nesupuse dreptului feudal, ţăranii trebuiau să aştepte bătaia de tobă care vestea că seniorul local le permite să culeagă strugurii. În arhivele franceze se găsesc registre pentru diverse comune, în care s-a notat data cînd a început culesul viilor în fiecare an, din sec. XIV şi pînă în 1791 (în unele locuri, în care vechiul obicei s-a păstrat şi după revoluţie, pînă în 1870 şi chiar mai tîrziu).

Or, evoluţia datei la care începea culesul viilor oglindeşte curba temperaturii în lunile de vară (culesul mai timpuriu fiind indiciul unei veri mai calde şi culesul mai tîrziu, al unei veri mai reci).

În Japonia, începînd din sec. IX, împăratul dădea o serbare cînd apărea prima floare de cireş. În arhivele japoneze s-au păstrat datele anuale privitoare la înflorirea cireşilor. Tot în Japonia exista obiceiul de a oferi un dar seniorului cu ocazia căderii primei zăpezi, iar ziua era notată în registre. Izvoarele istorice din arhivele japoneze permit deci să se stabilească, pentru secole întregi, care au fost anii cu ierni sau primăveri tîrzii şi

Corăbiile normanzilor nu întîlneau gheţari

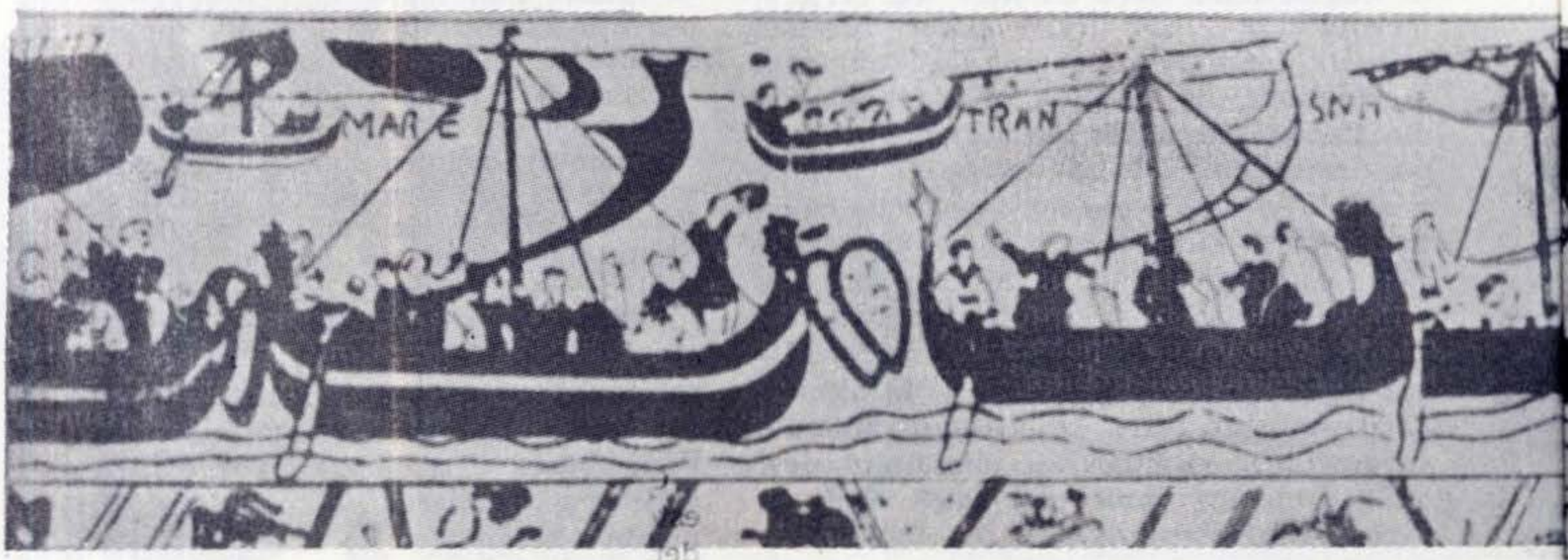

cei cu primăveri sau ierni timpurii și să se tragă concluzii asupra oscilațiilor temperaturii în decursul istoriei.

Atlantida caspică

Unul din principalele mijloace de studiere a climei din trecut constă în a se stabili evoluția nivelului apei din lacuri. O importantă realizare în acest sens a fost precizarea făcută de cercetătorii sovietici în legătură cu nivelul uriașului lac care este Marea Caspică, recunoscut unanim a fi un indiciu al evoluției precipitațiilor și temperaturii în Europa Răsăriteană și în Asia Centrală. Situată la confluența civilizațiilor, Marea Caspică s-a bucurat de atenția unui mare număr de autori vechi — greci, romani, arabi etc. Izvoarele istorice, inclusiv monumentele arheologice, folosite din plin pentru aflarea istoriei Caspicii, au dus la „surprize" foarte interesante.

La mijlocul sec. VII, în stepele Mării Caspice și Mării Negre s-a format hanatul hazarilor, un neam tiurc. Arheologii au căutat urmele orașului Itil — capitala hanatului hazar — pe malul Volgăi. În 1959-1961 campania de săpături arheologice condusă de L. Gumilev a găsit ceramică hazară la gura rîulețului Magnut, care se varsă într-un mic afluent al Volgăi, Ahtuba. Ceramica găsită între Volga și Ahtuba era acoperită de depunerile rîurilor, așezările hazare fiind situate în locuri astăzi complet acoperite de ape în timpul inundațiilor de primăvară. Aceasta înseamnă că, acum o mie de ani, revărsările de primăvară ale Volgăi nu acopereau terenurile pe care se găseau așezările hazare. Deci Volga avea un debit mai mic și prin urmare nivelul Mării Caspice, ale cărei ape provin în proporție de 80 la sută din Volga, era mai coborît.

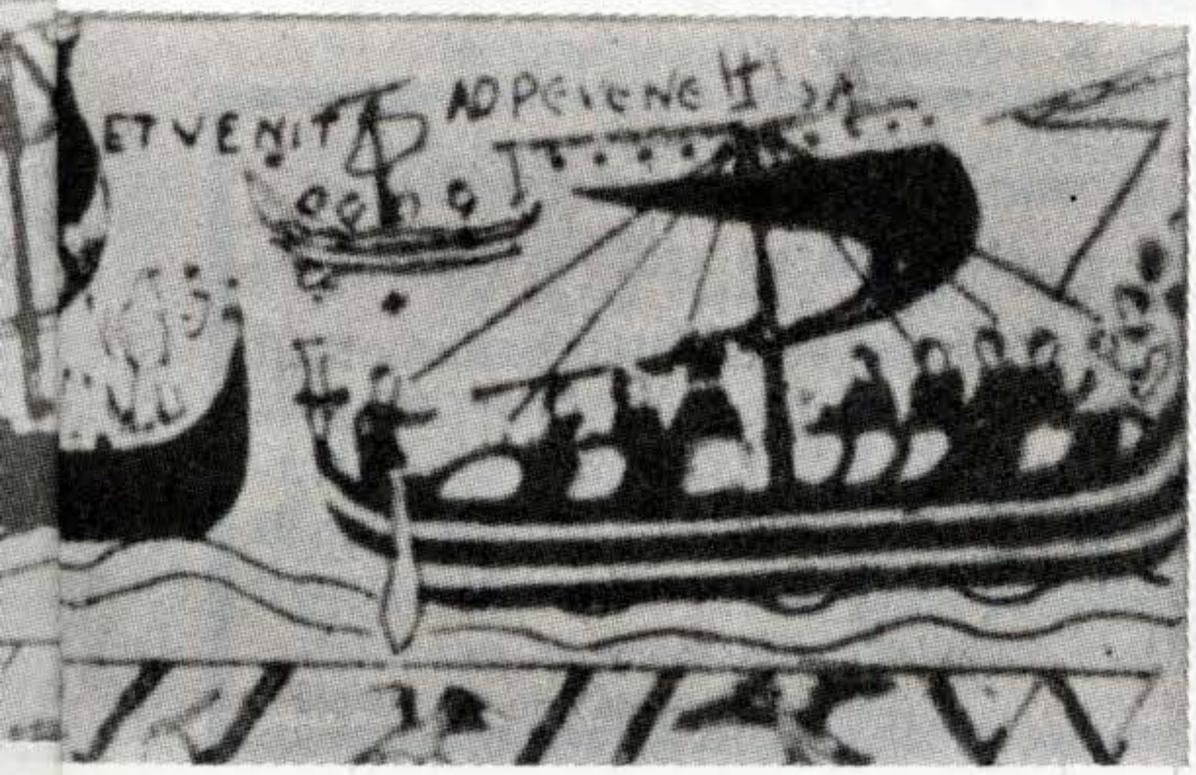

Încă o mărturie. Lîngă orașul sovietic Derbent, între Marea Caspică și Munții Caucaz, se află un zid construit în sec. V sau VI de stăpînitorii iranieni în scopuri de apărare. Pe la anul 920, geograful arab Istahni scria că șase dintre bastioanele zidului „se ridică din apele Caspicii", avînd temelia pe fundul mării, a cărei adîncime era acolo de circa 1,5-2 m. Or, bastionul circular de la capătul zidului se află și astăzi pe fundul Caspicii, dar la o adîncime de 5 m. S-a conchis astfel că la mijlocul sec. VI, cînd s-a format hanatul hazar, Marea Caspică avea un nivel cu 1,5 m mai coborît decît astăzi. De asemenea, s-a putut trasa harta regiunilor ocupate de hanatul hazar și aflate astăzi sub ape. Hazarii populau un ținut cu o suprafață mai mare decît a Olandei, pe care îl foloseau și pentru agricultură, dar care astăzi este acoperit de Marea Caspică.

Sînt cunoscute cu precizie fapte privitoare la creșterea nivelului acestei mări în alte perioade. Apele Caspicii au înghițit pentru totdeauna caravanseraiul din Baku, la sfîrșitul sec. XIII, și portul persan Abiverd, în 1304. Cu drept cuvînt vorbește cercetătorul sovietic L. Gumilev de o „Atlantidă caspică", mai mică, firește, decît cea din legendă, dar de astădată veritabilă.

Cauza pentru care Marea Caspică a inundat uscatul a fost creșterea precipitațiilor în imensul bazin al Volgăi, simptom important al unor oscilații în climatul Eurasiei.

Inelele copacilor și varvele

Progresul cunoștințelor asupra climatului a fost înlesnit și de așa-numita dendrocronologie. Se știa de mult că numărul inelelor care se observă în trunchiul unor copaci tăiați indică vîrsta copacului. Astronomul american A. E. Douglas a verificat că variațiile în grosimea inelelor copacilor de aceeași specie și din aceeași regiune coincid pentru aceiași ani. El și-a dat seama că, după grosimea fiecărui inel de copac a cărui dată de tăiere este cunoscută, se pot afla informații asupra climei în anul corespunzător fiecărui inel — inelele mai groase indicînd ani cu condiții climaterice mai favorabile vegetației, iar cele subțiri, condiții de climă defavorabile vegetației. În S.U.A. și Europa s-au făcut pe această bază interesante studii asupra climatului, folosindu-se trunchiuri din stațiuni arheologice sau copaci cu o longevitate excepțională (trunchiuri de sequoia din California, în vîrstă de 3500 ani, pini americani bătrîni de 4000 ani etc.).

O altă metodă de studiere a climatului este cea a varvelor (straturi subțiri de mîl depuse în fiecare an la picioarele unui

gheţar de apele provenite din topirea gheţei). În mişcarea sa lentă, gheţarul erodează solul, antrenînd nisip şi alte materiale. În fiecare an, pe fundul lacului situat la piciorul gheţarului apa depune două pelicule. Fiecare strat dublu corespunde unui an şi grosimea lui reprezintă un indiciu asupra intensităţii topirii gheţii, deci asupra temperaturii în primăvara acelui an. Bineînţeles, dendrocronologia şi studiul varvelor ridică, în realitate, probleme mult mai complicate decît s-ar părea din schema schiţată mai sus. Merită însă de reţinut concordanţa unor rezultate obţinute prin cele două metode şi prin studierea nivelului Mării Caspice.

Istoria climei şi istoria societăţii

Cu toată varietatea izvoarelor utilizate, istoria climei ultimelor milenii, dată fiind complexitatea domeniului şi relativa tinereţe a acestei discipline, mai are încă multe necunoscute de rezolvat. În plus, trebuie luate în considerare greutăţile pe care le presupune caracterizarea tendinţelor climei pe ansamblul unui continent.

Cercetătorii admit unanim alternarea în ultimele şapte-opt milenii a unor perioade (cuprinzînd secole) de climă mai caldă şi mai uscată, cu perioade mai reci şi mai umede.

Nu trebuie, firește, exagerată amplitudinea acestor alternări. La începuturile erei noastre, acum circa 2000 ani, în Europa clima era asemănătoare cu cea de azi. În sec. VIII-XII, cam între 750-1200, în Europa s-a produs o retragere a gheţarilor (din nord, din Alpi etc.) ceea ce indică o creştere a temperaturii. Cam între 1200-1350, gheţarii Europei au avansat puţin, pentru ca în sec. XV-XVI (circa 1400-1560) să se producă un nou recul al gheţarilor. Între 1560-1850, cu o pauză datată cu aproximaţie între 1680-1740, pe continentul nostru a avut loc o înaintare mai pronunţată a gheţarilor, desemnată de unii cu termenul de „mică glaciaţiune". După 1860, gheţarii s-au retras şi s-a produs o anumită încălzire, fapt de asemenea unanim admis de specialişti, deşi aprecierile asupra amplorii acestei încălziri diferă. Potrivit unor date de acum un deceniu, temperatura medie anuală în emisfera nordică a crescut în decurs de un secol cu 2°. După calculele recente ale meteorologului american Mitchell, temperatura medie între paralele 60° nord şi 50° sud a crescut cu 0,35 grade între 1890-1950, iar la nord de paralela 30° nordică cu o jumătate de grad. Se pare că după 1950, tendinţa temperaturii medii mondiale este spre scădere.

La acestea ar trebui adăugate caracteristicile regionale ale climei. În bazinul mediteranean, condiţiile climaterice au fost mai stabile, spre deosebire de stepele euro-asiatice, unde oscilaţiile au fost mai accentuate, în special în ceea ce priveşte umiditatea, avînd ca efect, printre altele, variaţiile nivelului Caspicii, despre care am vorbit.

Istoricii se interesează de climă spre a înţelege mai bine istoria dezvoltării societăţii umane, anumite aspecte şi momente ale ei. Clima poate înlesni sau îngreuna dezvoltarea unei societăţi, dar forţa decisivă a acestei dezvoltări rămîne activitatea productivă a omului, modul de producţie. Fără îndoială, pe măsura sporirii forţelor tehnice şi cu ajutorul acumulărilor extraordinare ale ştiinţei contemporane, oamenii pot ei înşişi influenţa, în unele privinţe, condiţiile naturale şi pot face aceasta în mod conştient sau inconştient, în mod raţional sau neraţional. Istoria climatului, pe lîngă contribuţia pe care o aduce la mai buna cunoaştere a condiţiilor în care s-a desfăşurat în trecut istoria umană, poate oferi de asemenea, sugestii folositoare pentru direcţiile viitoare ale utilizării naturii de către om.

O colecţie MAGAZIN ISTORIC — o veritabilă enciclopedie a marilor probleme de istorie naţională şi universală

Pentru a o avea la îndemînă — nu uitaţi să reînnoiţi abonamentul dv. pe următoarele luni ale anului 1973. După cum ştiţi ABONAMENTELE se fac la oficiile poştale, factorii poştali, difuzorii din întreprinderi, din instituţii şi de la sate. Cititorii din străinătate se pot abona prin „ROMPRESFILATELIA" — Serviciul Import-Export presă — Bucureşti — Calea Griviţei nr. 64-66, P.O.B.—2001.

1914: Berlinul şi Viena promit, presează şi ameninţă dar...

România rămîne neutră

EMA NASTOVICI
Doctor în ştiinţe istorice

În acel început de primăvară a anului 1914, tensiunea politică în Europa se manifesta prin febrilitatea cu care statele majore pregăteau declanşarea războiului, ca şi prin intensele acţiuni diplomatice ce urmăreau să atragă statele încă neangajate în una din cele două mari tabere — Tripla Alianţă (Puterile Centrale) şi Antanta — în eventualitatea unei conflagraţii.

În luna martie, Alexandru A. Beldiman, ministrul României la Berlin, avusese două întrevederi cu Wilhelm, împăratul Germaniei. În cursul convorbirilor, monarhul declarase zîmbind : „Mă consider acum ca «à la suite» al diplomaţiei româneşti în sensul dorit de dumneavoastră, dar nu «pour le Roi de Prusse», ci «pour le Roi de Roumanie».“

La ce se referea subtila promisiune şi care era substratul ei ?

Discuţia cu Beldiman avusese loc cu puţin înainte ca Wilhelm să-l întîlnească, la 23 martie 1914, pe Tisza, preşedintele guvernului maghiar de atunci ; întîlnirea celor doi a avut loc la Viena.

Ministrul român îl informase asupra poziţiei guvernului său faţă de tratativele aflate în curs şi care „...se pare, în situaţia politică mondială de azi formează o grijă importantă a majestăţii sale“. Împăratul Wilhelm, la rîndul său, îi spusese lui Beldiman că pleacă la Viena cu scopul de a „împiedica agravarea relaţiilor dintre România şi Tripla Alianţă“.

La această chestiune se referise şeful statului german cînd îşi oferise cu atîta amabilitate şi dezinteres serviciile, în detrimentul propriilor interese — zicea el, — pentru a ocroti interesele României...

După informaţiile lui Beldiman, cu ocazia întrevederii dintre Wilhelm şi Tisza, împăratul ar fi „...pledat pentru înţelegerea între români şi maghiari", iar Tisza ar fi „...promis împăratului să acţioneze în sensul dorit".

Ce-l determinase pe Wilhelm să încerce această formulă ? Bunele sentimente pe care, pretindea el, îl legau de România ? Explicaţia era cu totul alta.

„Bunăvoinţă" şi intransigenţă

Începutul anului 1914 adusese mari griji Puterilor Centrale în legătură cu poziţia României faţă de o eventuală conflagraţie. Încă din 1883, ţara noastră era legată printr-un tratat de aceste puteri. Dar în România, în ultimii ani, opinia publică îşi manifesta tot mai clar ostilitatea faţă de alianţa încheiată şi, în special, faţă de Germania şi Austro-Ungaria. Puterile Centrale nu mai aveau certitudinea respectării prevederilor tratatului din 1883. Răcirea relaţiilor se mai datora şi creşterii rolului României în Balcani, fapt care nu convenea nici Germaniei, nici Austro-Ungariei, aceasta din urmă dorind chiar revizuirea Păcii de la Bucureşti. *

Asupra cauzelor îndepărtării României de Tripla Alianţă, cît şi a politicii acesteia faţă de ţara noastră, între cercurile politice germane şi cele austro-ungare au apărut în acea vreme puncte de vedere relativ diferite. Formal, ambele mari puteri încercau să acrediteze falsa idee că motivul principal al înăspririi relaţiilor cu România s-ar fi datorat inabilităţii ministrului de Externe austriac Berchtold. Cauza principală era însă cu totul alta şi pînă şi oamenii politici austrieci o recunoşteau ca atare. E.V. Zenker, deputat în Parlamentul austriac, considera că îndepărtarea României de Puterile Centrale ţinea de orientarea politică generală a Imperiului austro-ungar faţă de ţara noastră. Referindu-se la situaţia românilor din Transilvania, el arăta că aceştia erau lipsiţi de drepturi naţionale şi „...supuşi cu desăvîrşire exploatării economice a aristocraţiei maghiare."

Spre deosebire de Austro-Ungaria, şi deşi situaţia creată în Balcani o nemulţumea, Germania a adoptat o poziţie aparent binevoitoare, încredinţată că, pe această cale, va menţine România în cadrul alianţei cu Puterile Centrale. În fapt, atitudinile formal diferite ale celor două mari puteri nu aveau o sorginte sentimentală — antipatia sau simpatia faţă de România — ci derivau din interese contradictorii în această zonă. Germania urmărea creşterea influenţei politice şi economice în Balcani, şi implicit în România, şi slăbirea celei austro-ungare. De aici, şi ati-

* Pacea încheiată între România, Grecia, Muntenegru, Serbia şi Bulgaria, la sfîrşitul celui de-al doilea război balcanic — *n.r.*

În p. 89 : *Francisc Iosif (dreapta) împăratul Austro-Ungariei (1848-1916) şi Wilhelm II împăratul Germaniei (1888-1918)*

tudinea — de fapt formală — mai concesivă adoptată față de țara noastră.

Dimpotrivă, Austro-Ungaria era mai puțin dispusă la concesii și dorea și din partea Germaniei o atitudine mai fermă, mergînd pînă la amenințarea cu forța armată, pentru a obliga România să-și respecte obligațiile alianței cu Puterile Centrale.

În sensul acesta își luase deci Wilhelm sarcina de mediator în întîlnirea pe care o avusese, în martie 1914, cu contele Tisza.

„Regele nu mai e stăpînul țării...“

Evenimentele n-au urmat însă cursul dorit de Wilhelm. Masele populare din România și-au manifestat tot mai insistent împotrivirea față de Tripla Alianță și, în special, față de Austro-Ungaria. Se lărgea curentul în favoarea intrării în război alături de Antantă. Beldiman îi scria regelui Carol că acest fapt a produs nervozitate, atît la Viena cît și la Budapesta. Cercurile politice austro-ungare considerau că menținerea vechilor relații cu România era imposibilă. În iulie 1914, sub influența vizitei pe care țarul Nicolae II o făcuse la Constanța*, Francisc Iosif, împăratul Austro-Ungariei, declara ministrului german la Viena, Tscharski, următoarele: „Știu că împăratul dv. are toată încrederea în regele Carol I, dar eu nu am“ și aprecia că politica acestuia îl va duce, într-o bună zi, „...să combată Austria“.

Eforturile celor două imperii de a menține România alături de Puterile Centrale n-au încetat totuși să se manifeste. Chiar în timpul vizitei țarului Rusiei la Constanța, împăratul german s-a întîlnit la Konopist, în Boemia, cu Francisc Ferdinand, prințul moștenitor al Austro-Ungariei, cu care, printre altele, a discutat și problema relațiilor cu România. Cu acest prilej, s-a decis să se afle dacă regele Carol era dispus „...să uzeze de toată influența sa în favoarea păcii și să asigure **statu-quo**, așa cum era prevăzut în pacea de la București“. Totodată, Wilhelm îl punea în gardă pe ministrul de Externe austro-ungar Berchtold asupra politicii lui Tisza, care ar „...prejudicia alianțele imperiului“.

În această conjunctură complicată a izbucnit războiul. La 3 august 1914, Consiliul de coroană al României hotăra poziția de neutralitate a țării noastre. Obligate — prin forța împrejurărilor — să accepte această decizie, Puterile Centrale au încercat, în continuare, să convingă cercurile politice românești de necesitatea trecerii la acțiune alături de ele. Șansele erau însă precare. Ostilitatea opiniei publice punea guvernul român în imposibilitatea de a opta pentru o asemenea soluție, fapt recunoscut pînă și de Czernin, ministrul Austro-Ungariei la București. Într-un raport, către Berchtold, trimis la 4 septembrie 1914, el scria: „Singurul argument al guvernului de aici, care are o oarecare justificare, este cel al revoluției [în sensul

*Vizita, declarată oficial „de curtoazie“, urmărea de fapt, atragerea României de partea Antantei — *n.r.*

Dincolo de culisele diplomatice, războiul împînzea cu morți cîmpiile Europei

hotărîrilor care ar nemulțumi grav opinia publică, și ar duce la căderea guvernului — **n.r.**]. Accept și eu această părere a cercurilor conducătoare de aici". El aprecia mai departe că „Regele nu mai e stăpînul țării sale..." Singura speranță a ministrului austriac la București era victoria rapidă a Puterilor Centrale. Czernin arăta că în momentul „...cînd la Viena și la Berlin vom hotărî despre soarta României, atunci va păli dragostea pentru Franța... țara se va apropia de noi".

Era însă o simplă iluzie. Înfrîngerile suferite de trupele austro-ungare în toamna lui 1914 au încurajat și mai mult manifestările antantofile din România, au sporit nădejdea popoarelor asuprite în posibila lor apropiată eliberare.

Dar și în această perioadă, între reprezentanții Germaniei și Austro-Ungariei au existat deosebiri de vederi cu privire la interpretarea situației din România. În timp ce ministrul german la București îl considera pe Brătianu ca pe un susținător al Puterilor Centrale, Czernin credea că acesta este „...cu totul fals..." Ambasadorul austriac își manifesta deosebita îngrijorare ca nu cumva unele revendicări ale României, acceptate de Antantă, să nu o atragă definitiv în această tabără.

Totuși, cercurile politice din Viena și Berlin înclinau să creadă că Czernin exagera. Ambasadorul austriac, continua să stăruie în părerea că în România „...lucrurile nu stau bine" și că totul ar depinde doar de evoluția situației de pe cîmpul de luptă. În același timp, însă, comandamentul trupelor austro-ungare de pe frontul din Galiția * cerea cu insistență să se intervină pe lîngă cercurile politice din Viena și Berlin pentru a determina România să se alăture Puterilor Centrale în acel moment critic și apreciau că, pentru aceasta, era necesar ca Austro-Ungaria să facă concesii.

Împotriva dorinței Berlinului și chiar a ministrului austro-ungar la București, Berchtold stăruia asupra cooperării mai active a trupelor germane cu cele austro-ungare pe frontul de răsărit ; o victorie rapidă a acestora ar face „...o impresie profundă asupra Regelui [României] și-l va determina pe M.S. și guvernul român să se alăture Puterilor Centrale."

„Să aruncăm o fărămitură..."

La rîndul ei, Germania a persistat în intențiile sale și a intervenit pe lîngă guvernul de la Viena, pentru a-l determina să facă anumite concesii României. În acest sens, Beldiman l-a informat personal atît pe Brătianu cît și pe Carol, în telegramele din 15 septembrie 1914, referindu-se la misiunea secretă a baronului von dem Busche la Viena, întreprinsă în acest scop. „Guvernul german a intervenit cu toată influența sa la Viena și Budapesta pentru pregătirea terenului unei înțelegeri cu noi..." Se aveau în vedere concesii cu totul formale în cadrul aceleiași situații existente în Imperiul austro-ungar.

Încercarea Germaniei de a pune de acord interesele celor două imperii prin exercitarea unei oarecari presiuni asupra Austro-Ungariei, în sensul de a deveni mai conciliantă față de interesele românești din Transilvania era respinsă în permanență de cercurile politice austro-ungare. Poziția mai concesivă a Germaniei era determinată de situația celor două imperii „mai serioasă ca oricînd". De aceea, împăratul german era de părere că trebuia să se arunce „...o fărămitură, printr-un gest frumos românilor, cu care să cumpărăm intrarea lor în acțiune".

Austro-Ungaria înclina însă prea puțin pentru ideea unor concesii ; ba mai mult, dorea alinierea României la Tripla Alianță prin accentuarea presiunilor politice și chiar militare. Berchtold, ministrul Afacerilor Străine al Austro-Ungariei, sugera lui Czernin să-i comunice lui Brătianu că „...vor veni trupe germane în Transilvania". În același timp, Berchtold considera că era necesar ca față de cercurile politice românești să se adopte un ton mai aspru, idee la care Czernin subscria din plin. La acest punct de vedere s-a raliat și noul ministru al Germaniei la București, von dem Busche.

Totuși, nici promisiunile, nici amenințările n-au determinat vre-o schimbare în atitudinea conducătorilor politici români. Dimpotrivă, răcirea relațiilor continua să se adîncească, ceea ce îl făcea pe Czernin să transmită la Viena : „Situațiunea noastră s-a înrăutățit în ultimele zile într-atîta, întrucît cu retragerea armatelor noastre, dorința de a ne da lovitura de moarte a devenit mai puternică".

Caracterizată prin oscilații, mai mult sau mai puțin vizibile, prin contradicții și poziții diferențiate, urmărind însă, în fond, același scop strategic, de atragere a României în tabăra Puterilor Centrale atitudinea celor două imperii față de România, în anul 1914, își avea explicația în interesele contradictorii pe care Germania și Austro-Ungaria le nutreau în această zonă a Europei, ca și prin necesitățile critice ale frontului. Oricum, promisiunile, presiunile și amenințările la adresa României n-au avut efectul dorit. Sub presiunea maselor populare, care năzuiau să-și împlinească visul de veacuri — unirea —, guvernul român a semnat, în august 1916, Tratatul de alianță cu Antanta.

* În august-septembrie 1914, în Galiția, trupele rusești au dezlănțuit o puternică ofensivă împotriva armatei austro-ungare — *n.r.*

Zîmbete din cronic I

Rubrică redactată cu concursul cititorilor*

■ Care din doi?

Frederic cel Mare (1740-1786) avea obiceiul să pună trei întrebări soldaţilor care intrau în garda sa. Ordinea acestor întrebări era întotdeauna aceeaşi :

— Ce vîrstă ai ?

— Eşti de mult în serviciul militar ?

— Îţi primeşti cu regularitate solda şi tainul ?

Odată, se întîmplă ca în garda regelui să intre un francez care nu ştia nici o boabă nemţeşte. Comandantul îl sfătui să înveţe pe dinafară răspunsurile la aceste întrebări.

— Eşti de mult în serviciul militar ?

— De 21 ani ! răspunse soldatul.

Văzînd tinereţea acestuia, Frederic continuă nedumerit :

— Ce vîrstă ai ?

— Un an.

Stupefiat, regele strigă :

— Pe semne că unul din noi doi e nebun.

— Amîndoi, Maiestate, răspunse candid soldatul.

■ Agesilau şi copiii

Agesilau, rege al Spartei (398-358 î.e.n.), îşi iubea foarte mult copiii. Deseori, se juca cu ei. Într-o zi, cineva îl găsi în mijlocul lor călare pe un băţ. Ruşinat, regele îl rugă să nu povestească scena decît acelora care au şi ei copii...

■ Răspunsul filozofului

Filozoful grec Epictet a fost în tinereţea lui sclav. Într-o zi, stăpînul său, fiind nemulţumit de dînsul, îl puse la cazne, răsucindu-i un picior cu ajutorul unui instrument de tortură.

---

* Răspunzînd dorinţei multor cititori care — cum se spunea într-o scrisoare primită la redacţie — „ar vrea să-şi încerce pana în colaborarea la rubrici de larg interes", am solicitat (vezi nr. 10/1972 al revistei noastre) pe toţi cei cu astfel de preocupări să participe la elaborarea cîtorva din rubricile revistei.

ZÎMBETE DIN CRONICI :

Este una din aceste rubrici, care, după cum se vede, e redactată, în numărul de faţă, cu colaborarea directă a cititorilor. Aşteptăm în continuare colaborări pentru rubrica menţionată : întîmplări amuzante, mici anecdote cu tîlc, replici spirituale etc., din trecutul mai îndepărtat sau mai apropiat al poporului nostru sau al altor popoare.

Alte două rubrici sînt, de asemenea, deschise colaborărilor de la cititori.

DICŢIONAR ISTORIC :

Semnificaţia şi geneza denumirii unor monumente şi vestigii istorice, a unor localităţi, cartiere sau străzi, a unor termeni sau expresii etc., etc.

TRISTEŢILE MUZEI CLIO :

Contribuţii la valorificarea moştenirii lăsate de străbuni — permanentă preocupare a societăţii noastre — cu semnalarea acelor cazuri de neglijenţă şi nepăsare, care ar putea duce la ireparabila pierdere a unor amintiri preţioase ale trecutului.

Reamintim cîteva principii de care viitorii noştri colaboratori trebuie să ţină seama :

— colaborările vor fi dactilografiate sau scrise foarte citeţ cu cerneală, pe o singură faţă a hîrtiei, cu spaţii libere între rînduri ;

— manuscrisele, fotografiile şi alte eventuale anexe, nu se înapoiază, deci rugăm a nu ni se trimite unicate ;

— pe plic se va indica numele rubricii căreia i se adresează colaborarea — de exemplu : Pentru Tristeţile Muzei Clio ;

— dreptul de selecţie a materialelor publicabile aparţine exclusiv redacţiei ;

— apariţia colaborărilor se va face în general în ordinea primirii, dar şi în funcţie de alte necesităţi redacţionale ;

— colaborările se publică sub semnătura completă a autorilor lor, care poartă întreaga răspundere pentru corectitudinea datelor şi faptelor din text ;

— eventualele critici, obiecţii, controverse sau puneri la punct provocate de unele materiale, vor apărea tot în cadrul rubricii respective ;

— pentru fiecare material se va indica exact sursa de informare : constatare personală, tradiţie orală, volum, ziar etc. ;

— colaborările publicate vor fi remunerate conform tarifelor în vigoare.

— Aí să mi-l rupi, spuse Epictet.

Şi fiindcă, într-adevăr, aşa se întîmplă, filozoful conchise :

— Vezi ? Ţi-am spus eu c-o să-l rupi...

Prof. V. DRĂGOI,
Bucureşti

■ Judecata lui Aristide

Aristide (circa 540-468 î.e.n.) judeca odată pricina a doi cetăţeni. Unul din ei, pentru a-şi birui adversarul, a încercat să-i amintească judecătorului că duşmanul său i-a provocat neplăceri chiar lui.

— Cetăţene — replică acesta — spune mai bine în ce constă răul pe care ţi l-a făcut ţie, pentru că eu judec pricina ta şi nu a mea.

Prof. G. SIBEKY,
Iaşi

■ Preziceri

Un astrolog prezise unei doamne, prietenă apropiată a lui Ludovic XI (1461-1483), că va muri peste opt zile. Întîmplarea făcu ca lucrurile să se petreacă întocmai.

Furios, Ludovic îl chemă pe astrolog, poruncind pe ascuns oamenilor săi, ca la un semn, să-l arunce pe fereastră.

— Spune-mi, tu, care eşti atît de ştiutor, cînd ai să mori ?

— Cu trei ore înaintea Maiestăţii Voastre, răspunse astrologul.

Regele se înfricoşă şi, nu numai că îl iertă, dar porunci să fie cît mai bine tratat, încît să nu i se întîmple ceva...

■ Atitudini

La una din ediţiile din antichitate a Jocurilor olimpice un bătrîn, sosind cam tîrziu se uita în jur după un loc. Trecînd prin dreptul atenienilor, aceştia, în semn de respect, îl aplaudară. Ajuns în dreptul spartanilor, toţi tinerii se ridicară în picioare, oferindu-i loc. La care bătrînul spuse :

— Atenienii ştiu ce înseamnă respectul faţă de cei bătrîni, spartanii însă îl şi practică.

George DASCĂLU,
Ploieşti

■ Secretul

Prinţul d'Orange trebuia să pornească într-o expediţie secretă. Unul dintre ofiţerii săi îl rugă să-i împărtăşească şi lui în ce constă misiunea.

— Eşti capabil să păstrezi un secret ?

— Da, răspunse ofiţerul.

— Şi eu, conchise prinţul.

Eugen BUCHERU,
Ştefăneştii de Jos,
jud. Ilfov

■ Modelul

În anul 1482, Leonardo da Vinci s-a stabilit la Milano unde a creat opere de inestimabilă valoare. Printre acestea este şi pictura murală **Cina cea de taină** de la Mănăstirea Santa Maria della Grazia. La această frescă, pictorul a lucrat între anii 1495-1497. Abatele mănăstirii, avînd impresia că artistul întîrzie în mod deliberat, l-a reclamat lui Lodovico Sforza, ducele de Milano.

Acesta l-a chemat pe pictor şi, de faţă cu reclamantul, l-a întrebat din ce cauză lucrarea înaintează atît de încet.

Privindu-l pe abate, da Vinci spuse :

— Nu găsisem un model pentru Iuda. Acum, aflîndu-l, treaba va fi foarte curînd terminată.

Nicolae COŢAR,
Ploieşti

■ Inadvertenţă

Cicero, văzîndu-l pe ginerele său Dolabella, care era foarte mic de statură, înarmat cu o sabie uriaşă, exclamă :

„Cine l-a atîrnat pe ginerele meu de această sabie ?“

■ Alternative

Într-o bătălie, Cezar fu oprit de unul din ofiţeri să lupte în primele rînduri ale ostaşilor :

— Unde vă duceţi ? În faţa noastră e moartea...

— Iar dezonoarea în urmă, spuse Cezar.

F. MITU,
Bucureşti

■ Cine guvernează ?

Regele Ludovic al Bavariei (1864-1886) şi ministrul său Shek erau cunoscuţi şi prin încercările lor de a face versuri. La o recepţie dată de împăratul Austro-Ungariei, Francisc Iosif (1848-1916), după ce principele moştenitor al Bavariei, Maximilian, el însuşi poet, a recitat cîteva versuri, gazda a întrebat :

— Dacă tatăl dv. face versuri, ministrul său şi dv. la fel, spuneţi-mi : cine guvernează Bavaria ?!

■ Elogiu

— Aş vrea — spunea un poet lui Diogene (413-327 î.e.n.) să lucrez la o operă pe care n-a mai întreprins-o nimeni şi pe care nimeni nu o va mai face.

— În cazul acesta, lucrează la elogiul tău, îi răspunse filozoful.

M. FLORESCU,
Bucureşti

Cărți sosite la redacție

Aniversarea a 25 ani de la proclamarea Republicii a prilejuit o bogată activitate și pe plan editorial. Printre lucrările apărute cu acest prilej se înscrie și **ROMÂNIA CONTEMPORANĂ** de **Leonte Tismăneanu** și **Rolică Zaharia,** în limbile engleză, rusă, franceză și spaniolă, și **ROMÂNIA SE PREZINTĂ** de **Teofil Bălaj,** în limbile română, engleză, franceză, rusă, germană, spaniolă și italiană. Ambele au văzut lumina tiparului la Editura Meridiane și sînt consacrate ilustrării remarcabilelor succese obținute de poporul român în toate domeniile de activitate în perioada care a trecut de la eliberarea țării de sub jugul fascist. Textele sînt susținute de un bogat material ilustrativ.

ROMÂNIA 1944-1947 — GLI ANNI DELLA RIVOLUZIONE DEMOCRATICO-POPOLARE, publicată la Roma de Editori Riuniti în colaborare cu Institutul de Studii Istorice și Social-Politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., reprezintă traducerea lucrării **1944-1947. ROMÂNIA ÎN ANII REVOLUȚIEI DEMOCRAT-POPULARE,** Editura Politică, 1971, întocmită de un colectiv de autori sub conducerea conf. dr. **Gh. Zaharia.**

AVRAM IANCU ÎN MEMORIALISTICĂ, Editura Dacia, Cluj, 1972. Încercînd „să închege istoria unei personalități prin ochii contemporanilor săi" autorul acestei antologii **Pompiliu Teodor** adună, pentru prima dată la un loc, amintirile celor care, în anii revoluției din 1848, au luptat alături de Avram Iancu, l-au cunoscut, i-au fost „tovarăși de aspirații, de dureri și neîmpliniri". Din cele 15 mărturii reunite în volum (multe din ele inedite sau, în orice caz, mai puțin cunoscute marelui public) se desprinde, în tot omenescul ei, luminoasa figură a luptătorului transilvănean.

Impresionante sînt paginile în care cei ce l-au văzut pe „Craiul Munților" în anii de după înfrîngerea revoluției depun mărturie despre drama pe care acesta o trăia. Consemnînd întîlnirea sa cu Iancu din octombrie 1855, la Roșia, Alexandru Papiu Ilarian creionează acest tulburător portret : „Purta o pelerie albă, rotundă, vechie, de cele care avea dînsul datina de a purta totdeauna. În spate, o bundă de cele de poson, mi se pare chiar a d-sale din [18]49 ; spune că nice vara nu o țipă din spate [...] În puteri se vede a mai fi slăbit... Ochii prea înflăcărați [...] Și cu toate că mi se păru cevași spăriat pare că tot zîmbește cu un fel de superioritate și de dispreț. Pare că tot cugetă profund. Și cînd vorbesc alții, în taciturnitatea lui se vede a nu-i păsa de toate, ca unui om care a căzut din toate și de toate a desperat".

Apărut la Editura Politică, sub îngrijirea unui colectiv format din prof. univ. **George Macovescu** (redactor responsabil), **Dinu C. Giurescu** și **Constantin I. Turcu,** volumul **MIHAIL KOGĂLNICEANU, DOCUMENTE DIPLOMATICE,** cuprinde o amplă selecție din textele diplomatice, redactate între 1846-1886, de către cel care, așa cum îl caracteriza A. D. Xenopol, a fost un „literator distins, istoric fruntaș, mare orator și încă mai mare om de stat". **Magazin istoric** a închinat o evocare în nr. 6/1970 lui Mihail Kogălniceanu — diplomatul.

Sînt ilustrate, prin documente grăitoare, ideile generoase cărora M. Kogălniceanu le-a închinat întreaga sa activitate : realizarea statului național, recunoașterea și respectarea independenței și a drepturilor suverane ale României, dezvoltarea relațiilor de cooperare și colaborare în egalitate și demnitate cu celelalte state.

Lucrarea este însoțită de un substanțial studiu **Opera diplomatică a lui Mihail Kogălniceanu,** precum și de un index general al fondului de documente diplomatice M. Kogălniceanu.

TEORIA ȘI PRACTICA NEGOCIERILOR, Editura Politică, București, 1972. Lucrare de sinteză, în care **Mircea Malița** tratează o problemă neabordată în literatura de specialitate de la noi — aceea a tratativelor diplomatice. Însăși această noutate o înscrie ca o realizare în literatura istorică-politică din țara noastră.

Pentru cercetătorii domeniului diplomației si dreptului internațional cartea lui Mircea Malița va constitui un ghid de concepte moderne ilustrat, pe cît posibil, cu exemple concludente din politica relațiilor internaționale. Un loc important se acordă prezentării negocierilor în istoria poporului român, relieffndu-se cîteva din principiile de bază ale diplomației românești. Este subliniată, corespunzător, contribuția țării noastre la promovarea în viața internațională contemporană a principiilor păcii, colaborării și prieteniei între popoare.

Cărți sosite la redacție

BIBLIOGRAFIA MATEMATICĂ ÎN ROMÂNIA, Editura Academiei R.S.R., București 1972. Întocmit de **Eliza Roman,** primul volum dintr-o serie mai amplă de lucrări consacrate inventarierii „realizărilor românești în domeniul matematic" prezintă, în ordine alfabetică, contribuțiile publicate de matematicienii români între 1591-1950. Lucrarea este însoțită de un cuvînt introductiv al acad. prof. Gr. C. Moisil și de două studii : Ilie Popa **Începuturile matematicii românești** și N. N. Mihăileanu **Activitatea matematică din țara noastră pînă la 1950.**

I.L.

Cîți dintre noi cunosc faptul că C. I. Parhon, C. D. Aricescu, Ion Negulici, dr. N. Kretzulescu, Theodor Aman, G. Ionescu-Gion, Tudor Teodorescu-Branișteși alte personalități de seamă ale vieții noastre publice, aparțin prin obîrșie unui anume meleag românesc. Cartea lui **V. Firoiu, BIOGRAFII ÎN BRONZ ȘI MARMURĂ,** editată de Comitetul Județean Pentru Cultură și Educație Socialistă — Argeș, Pitești, 1972, înmănunchează portretele cîtorva figuri reprezentative ale „oamenilor din Argeș". Autorul a folosit documentul de arhivă, interviul sau evocarea, introducîndu-l pe cititor într-o lume a frumosului, a pasiunii și dăruirii, într-o lume a talentului și a integrității morale.

„La comanda foc, nu toți soldații au tras. Unora le-au tremurat mîinile și gloanțele s-au rătăcit printre crengile sakcîmilor și ale piersicilor înfloriți. Un snop de gloanțe s-a oprit în pulpa tînărului Puiu..."

Un moment dramatic, care punea capăt vieții unor U.T.C.-iști căzuți în mîna organelor de represiune ale autorităților antonesciene.

Cartea lui **Tudor Ștefănescu, FII AI MARELUI CURAJ,** Editura Politică, București, 1972, înfățișează destinele unor tineri angajați, cu toată dăruirea, în lupta aspră condusă de comuniști, în anii grei ai ilegalității, pentru viitorul luminos al României. Cititorul face cunoștință cu Filimon Sîrbu, Ștefan Plavăț, cu membrii a două grupuri de elevi U.T.C.-iști din București și Brașov, care au înfruntat cu demnitate și curaj călăii fasciști.

(Un fragment din lucrare a fost publicat și în **Magazin istoric,** nr. 2/1972.)

I.U.

TEZAURUL DOCUMENTAR AL JUDEȚULUI DÎMBOVIȚA (1418-1800). Publicat sub egida Muzeului județean Dîmbovița, de către prof. dr. doc. **George Potra,** volumul cuprinde peste 1 000 documente, constituite într-un veritabil **corpus,** privind îndeosebi istoria orașului Tîrgoviște, vechea cetate de scaun a Țării Românești

ESCAPADA ÎN SUD și **CARTEA PEREGRINĂRILOR** de **C. Paustovski,** împreună cu **OAMENI, ANI, VIAȚĂ,** vol 6, de **Ilya Ehrenburg,** încheie ciclurile de **Memorii** ale celor doi scriitori, publicate de Editura Univers.

Într-o formă atrăgătoare, plină de vervă, sînt prezentate evenimentele la care autorii, veritabili cronicari ai vremii lor, au fost părtași.

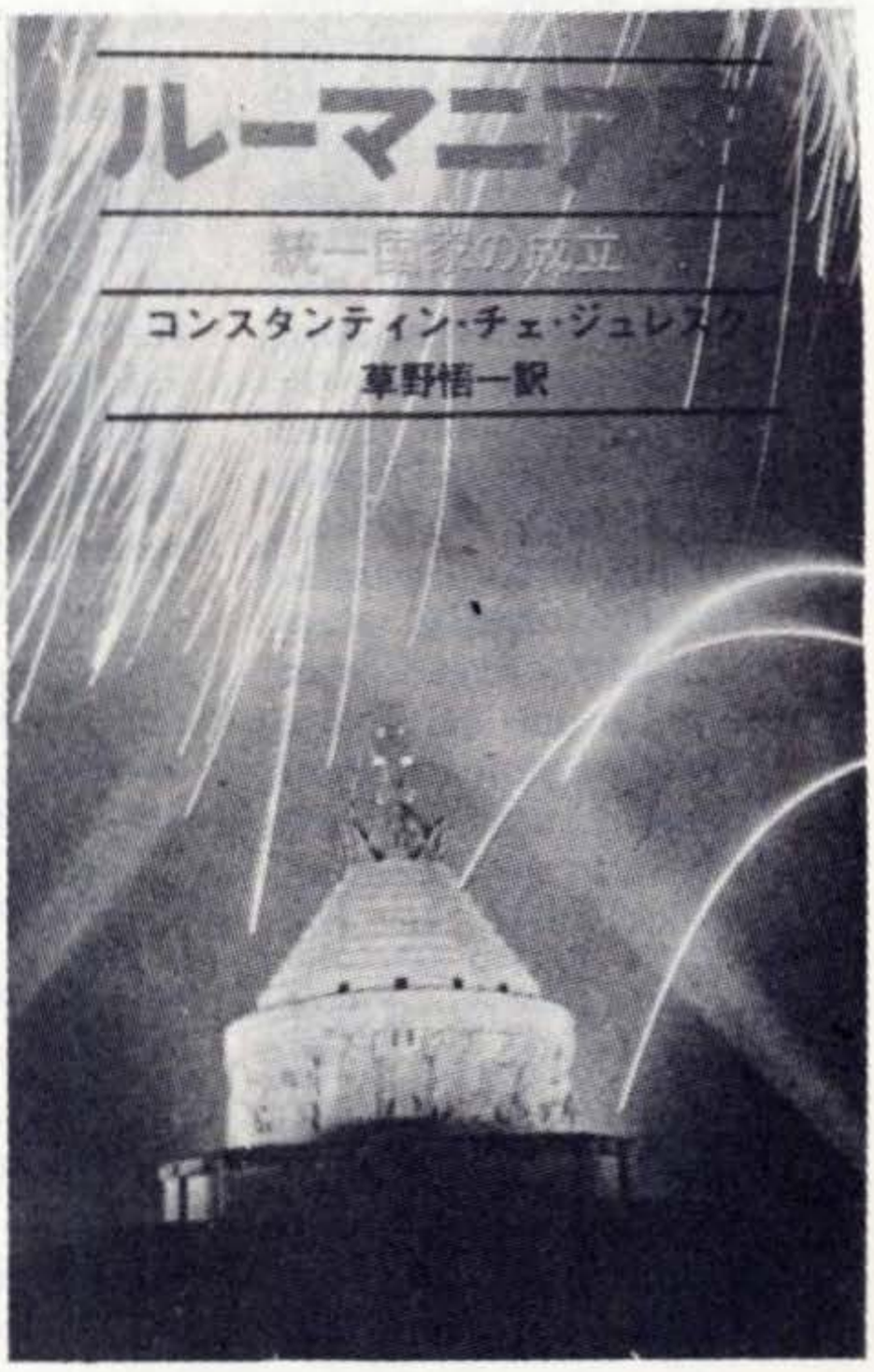

Alăturata copertă reprezintă ediția apărută la Tokio, în limba japoneză, a lucrării prof. dr. doc. C. C. Giurescu : FORMAREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN

poșta mi

Și anul abia început ne-a confirmat o interesantă experiență redacțională. Către sfîrșitul anului, curierul adresat revistelor și ziarelor sporește. Nici Magazin istoric nu face excepție. O asemenea înmulțire a corespondenței nu ne obosește, ci, dimpotrivă, ne bucură. Regretăm însă că multe, foarte multe din întrebările cititorilor nu-și pot afla răspuns în această rubrică, din simplul motiv că le-am întîrzia nu cu lunile, ci cu anii. Așa încît sute și mii de scrisori au primit răspuns direct, iar prezenta Poștă a redacției adăpostește mai departe doar întrebări de interes general sau, dimpotrivă, cu o particularitate atît de specifică încît pot trezi o mai largă receptivitate, precum și acele completări, critici, rectificări sau sugestii pe care le considerăm întotdeauna binevenite.

Nu putem începe însă noul nostru dialog cu cititorii fără a exprima mulțumirile colegiului și redacției către numeroșii cititori din țară și de peste hotare care ne-au transmis urări la sărbătoarea pătrarului de veac de la proclamarea Republicii și la trecerea în noul an. Mulțumirile noastre pentru urări și recunoștința noastră pentru interesul și grija cu care ne citesc, ce se ilustrează prin semnalul lor critic, prin atenția cu care cei mai vechi ne urmăresc apariția de ani de zile într-o impresionantă fidelitate (mii de scrisori încep cu fraza „sînt un cititor al revistei încă de la apariție"), iar cei mai tineri ne descoperă.

UN MONUMENT LA PODUL ÎNALT!

ALEXANDRU CONSTANTINESCU, Ploiești : *subscriem din toată inima la propunerea dv., și, fără nici un alt comentariu, vă dăm cuvîntul.*

„Se vor împlini în curînd cinci veacuri de la cîștigarea celei mai strălucite izbînzi de arme din trecutul nostru : victoria de la Podul Înalt (Vaslui), de la 10 ianuarie 1475, cînd o armată turcească numărînd circa 120 000 oameni sub comanda lui Suleiman Hadîmbul, begierbegul Rumeliei, a fost înfrîntă în mlaștinile din sudul orașului Vaslui. Pînă și turcii au recunoscut că, pînă atunci, oastea lor «n-a suferit niciodată o astfel de înfrîngere».

Drept a fost, deci, să se ridice din porunca lui Ștefan cel Mare trei cruci mari de piatră văzute, în sec. XVI, de călătorul polonez M. Strijikowski. Dar, roase de ploi și viituri de ape, răsturnate de furtuni și înghițite treptat de nămolul bălților, ele au dispărut, nemaifiind înlocuite cu nimic. Pînă azi, nu s-a ridicat nici un monument pe locul crîncenei bătălii. Dar, pînă la împlinirea unei jumătăți de mileniu *mai sînt doi ani*. E un răgaz suficient pentru organizarea unor acțiuni atît din partea localnicilor, cît și din partea organizațiilor și instituțiilor culturale. Avem, în țară, atîția artiști plastici talentați și atîtea cariere de marmură și granit !

Un monument robust, o statuie ecvestră a marelui Ștefan l-ar prezenta pe voievod așa cum trebuie să fi fost atunci : energic, neobosit, victorios. Pe soclu, sub stema Moldovei — citate din cronici și din operele marilor scriitori și istorici care s-au ocupat de acest eveniment.

...Deocamdată, însă, mlaștinile mustesc cam ca acum cinci sute de ani, în orăcăitul broaștelor, ca o mustrare sfidătoare a naturii..."

ÎNCĂ ODATĂ DESPRE MĂRĂȘEȘTI

ION ANGHEL, Focșani, *căpitan în rezervă, veteran al primului război mondial.*

Articolul dv., 6 August 1917, *trimis spre publicare redacției ziarului* Scînteia, *ne-a fost remis nouă.*

Împărtășim punctul dv. de vedere că ofensiva trupelor române din 5 august 1917 pe frontul de la Mărășești „a pus capăt poftei de cucerire a Moldovei" de către un inamic înzestrat cu o tehnică de război mult superioară, datorită vitejiei fără seamăn a soldaților români — cum pe drept subliniați în articolul dv. — care „în cămăși, desculți, cu arma în mînă, cu sacul de merinde plin de cartușe și grenade, au întîmpinat pe inamic în lupta corp la corp". Faptele eroilor acestor bătălii sînt incrustate cu litere de aur în cartea de istorie a neamului și constituie mărturii emoționante de dragoste de patrie, jertfă pentru glia cea străbună.

MANUC-BEY — TOT ÎNTRE LEGENDĂ ȘI ADEVĂR

EUGEN PANIGHIANȚ, București, *ține să adauge cîteva date la articolul apărut în nr. 9/1972 al revistei noastre, despre acest personaj :*

„In scopul de a completa prețiosul material al lui H. Dj. Siruni, pentru ca cititorii revistei *Magazin istoric* să aibă o imagine mai completă a celui care a fost *Manuc-Bey*, doresc a aduce unele precizări, bazate pe cercetările lui *N. Iorga*, ale lui *G. Bezviconi* ș.a. Aparența aventurii lui Manuc-Bey rezultă din reacția firească în fața primejdiei. El a fost nevoit să-și apere viața și interesele în condițiile vieții de atunci, plină de pericole și adesea cu răsturnări de situații neașteptate și tragice. Dacă consimțim să privim cu scepticism afirmațiile lui *Stanislas Bellanger*, nu putem analiza viața și activitatea lui Manuc-Bey numai prin prisma mărturiilor unui dascăl al copiilor săi, care pot fi prețioase, dar în mod cert incomplete.

Din cercetările publicate de *G. Bezviconi*, și de alți autori rezultă că, prin strădania sa diplomatică, Manuc-Bey a știut să cruțe la un moment dat de focul războiului cu toate necazurile ce-i urmează (prădăciuni, robie, omoruri ș.a.) — teritoriul Munteniei. Prin silințele lui, Bucureștii n-au fost arși sau prădați. De asemenea, «el *n-a cruțat nimic pentru a elibera și mîntui pe chezășia lui pe prinșii români pe care Regeb*

poșta

Pașa din Orșova și alți comandanți turci îl trimiteau la Rusciuc» (N. Iorga : *Studii și documente).*

În iulie 1809, *Mitropolitul Dosoftei* «dă certificat» dragomanului Manuc-Bey pentru alungarea bandelor de pe timpul lui Pasvantoglu : «*Atunci acest prieten al creștinătății, după stăruințele Domnului și rugăciunile boierilor țării s-a dus la Rusciuc și a căpătat de la Mustafa-Pașa, care comanda atunci în oraș, trupe, la sosirea cărora această bandă a părăsit țara și am scăpat de prăpastia care ne amenința, numai prin înrîurirea și activitatea sa».* G. Potra — *Din Bucureștii de altădată).*

Trebuie spuse cîteva cuvinte despre prințul Manuc, ca persoană. De altfel, așa cum îl arată tabloul publicat în cadrul articolului lui H. Dj. Siruni — Manuc Bey «*se impuse nu numai prin bogăția sa, dar și prin înfățișare, minte, suflet rar întîlnit. Inalt, frumos, cu o frunte mare, ochi negri scînteietori era energic, ager, fin, amabil dar și îndrăzneț. Avea darul vorbirii și al prevederii*» (Gh. Bezviconi : *Manuc-Bey).*

Un fapt mai puțin cunoscut este acela că urmașii lui Manuc Bey trăiesc în țara noastră — *la Craiova* sub numele de *Merzianu* (de la numele de familie al lui Manuc-Mirzaean)"

ECOURI

Articolul „Chemarea" a răsunat în pustiu *(nr. 10/1972) a stîrnit un mare interes în rîndul cititorilor. Scurgerea a peste 50 ani de la tristul episod, nu a făcut să dispară indignarea sinceră pe care oricare cetățean român o simte față de trădarea colonelului Sturza. Mulți dintre corespondenți sînt veterani ai luptelor din 1917. Cu fermitatea morală inspirată de dragostea de țară proprie destoinicilor ostași, corespondenții noștri au adus numeroase completări și precizări.*

Din bogatul curier reținem :

CORNELIU MELEA, Bacău : „Menționez că cel de-al doilea trădător, col. Crăiniceanu a fost comandantul Reg. 25 și nu 13, după cum s-a spus în articol... După trădarea sa... un fapt absolut sigur — care apare notat în ziua de 31 martie 1917 în carnetul meu de război — este executarea sentinței de condamnare la moarte pe ziua de 31.III.1917, pe un platou din afara comunei Cleja, jud. Bacău, unde se afla de altfel sediul Diviziei 8, aflată în refacere. Maiorul Jipa a procedat la degradarea lui, rupîndu-i epoleții cu vîrful sabiei, după care a fost executat de o subunitate din Reg. 25".

N. R. În timpul războiului, pe lîngă comanda Brigăzii 7 mixtă, colonelul Sturza a cumulat și comanda Diviziilor 8 și 10.

TRAIAN BIJU, Slatina, *ne povestește cum a întîlnit pe trădătorul Sturza :* „Căzut prizonier la 8.X.1916, după un drum de 35 de zile, împreună cu alți camarazi, am fost internat într-un lagăr german de lîngă Stralsund. La 1.I.1917 am fost mutați într-un lagăr de înfometare de lîngă Hanovra. În iulie, același an, a sosit aici — îmbrăcat civil — și trădătorul Sturza. Nouă, ofițerilor din lagăr cu care a discutat într-una din zile, peste o oră, ne-a descris cu multă elocvență situația grea din țara ocupată, sfătuindu-ne să ne întoarcem acasă spre a o ajuta, colaborînd cu germanii. Tot timpul cît ne-a vorbit, nu și-a ridicat privirea din pămînt...

Sosind în lagăr cîțiva ofițeri români căzuți prizonieri pe frontul din Moldova. ne-am lămurit pe deplin, aceștia povestindu-ne cum trădase Sturza. Prin ianuarie-februarie 1918 ni s-a comunicat sosirea a trei agenți ai trădătorului, dar nimeni n-a voit să discute cu ei. Atunci, am fost chemați în grupuri de cîte zece, la comandamentul lagărului și întrebați individual, de către cei trei indivizi, dacă nu dorim să ne întoarcem «acasă».

Spre cinstea lor, cei 350 ofițeri români au răspuns categoric «NU».

Mai adaug că locotenentul Ciulei a fost reabilitat post-mortem și reînhumat cu onoruri militare".

TR. ISBĂȘOIU, Pitești ; GH. NOVAC, Bacău : *mulțumiri pentru detaliile ce ni le dați.*

S. GROPPER, București, *ne scrie :* „În primul rînd cel executat nu cred că a fost locotenentul Ciulei, ci locotenentul Crăiniceanu, fiul colonelului cu același nume... În ziua de 6 (dacă !) februarie 1917, ambuscada în care a fost prins Sturza nu a fost în realitate o «ambuscadă», ci o capturare a ariergărzii sale, respectiv a lt. Crăiniceanu... Poate că ar merita să scrieți un articol mai amplu — ce credeți ?"

Nu, tovarășe Gropper, nu este cazul unui alt articol și iată de ce :

— Locotenentul este într-adevăr Ciulei ;

— Crăiniceanu era colonel *și fiu al generalului Crăiniceanu ;*

— In ziua de 6 februarie, fără nici un „dacă", Sturza a trecut în liniile inamice ;

— In ziua de 10 februarie, *deci la patru zile după fuga lui Sturza, a fost prins și colonelul Crăiniceanu.*

COMPLETĂRI...

EUGEN DRAGHIȘTEANU, București, *ne comunică în legătură cu articolul despre Zoe Ghica-Moruzzi (nr. 7/1972), o inscripție fragmentară găsită de dsa., dar care se referă la* Ruxandra Ghika-Moruzi, *deci un personaj cu totul diferit. Îi mulțumim pentru scrisoare.*

MIHAILA LENUȚA, Bistrița, *ne întreabă:* „Oare nu mai există astăzi, în viață, urmași de-ai lui Ștefan cel Mare ?" *Problema nu a fost încă studiată în amănunțime. Urmași în linie feminină se găsesc printre moldoveni, munteni, transilvăneni și chiar în familiile nobile maghiare. In schimb,* urmași în linie bărbătească nu sînt cunoscuți.

Lt. col. V. TEBINCA, *ne trimite o scrisoare primită de la colonelul francez* DARU *care, în 1917, alături de alți ofițeri francezi, s-a aflat în țara noastră în cadrul misiunii Berthelot, scrisoare în care sînt evocate emoționant acele zile ale frăției de arme româno-franceze.*

MATEI TATIANA, Lugoj, *ne scrie :* „Sînt o pasionată cititoare a *Magazinului istoric,* am și întreaga colecție de la nr. 1 pînă la nr. 65 și aștept cu nerăbdare ziua în care apare această revistă de cultură, care a început să fie mult îndrăgită de tineret. În numărul din august 1972, la rubrica *Cărți sosite la redacție* se relatează despre cîteva cărți închinate metalurgiei. În ultimul aliniat este amintită lucrarea *Uzina Oțelul Roșu 1796-1971,* de Silvia Mărgon.

În realitate pe prima pagină a cărții sînt trecute numele autorilor astfel : Mărgon Serafim, Pepescu Dan, Mărgon Silvia".

După cum vedeți am operat completarea cuvenită.

Generalul în rezervă ANTON CONSTANTIN *ne trimite o scrisoare în care precizează că în articolul domniei sale* 23 august — unica soluție, *apărut în nr. 8/1972 al revistei noastre s-a strecurat o eroare (la dactilografierea textului) :*

„În aliniatul antepenultim în care se arată contribuția eroică a celor două companii de elevi ai Școlii de subofițeri de jandarmi Drăgășani, stă scris : «trei subofițeri răniți, 21 elevi morți și tot atîția răniți». În realitate cei trei erau ofițeri și anume căpitan *Butua Victor*, sublocot. *Robu Traian* și sublocot. *Marcușanu Mihai*, toți decorați cu Ordinul Coroana României cu spade și panglică de Virtute Militară pentru fapte de arme în luptele de la Băneasa din August 1944".

...ȘI O SCRISOARE DIN PARIS

Din capitala Franței, prețuitul tălmăcitor de literatură română, dl. LEON NEGRUZZI, *ne semnalează că:* „În numărul din iulie 1972 al interesantului *Magazin istoric* s-au strecurat unele erori pe care țin să vi le menționez, la articolul lui H. Dumitru, *De trei ori fost prinț*. Este vorba despre faptul că Matei Cantacuzino, profesor de drept civil al Facultății de drept din Iași, nu a fost niciodată decan al baroului din București, cum se arată în articolul citat. A fost, în schimb, decan al Facultății de drept al Universității din Iași. De asemenea, el a fost acela care l-a apărat pe comunistul Tănase (1921), cînd acesta a fost judecat de Curtea Marțială din Iași." *Cititorul nostru parizian mai adaugă :* „La Consiliul de Coroană ce s-a ținut la Iași (1917-1918), Matei Cantacuzino s-a ridicat aprig contra Prințului moștenitor, i-a zis în față ceea ce el gîndea despre Carol care cu coada între picioare s-a retras, neîndrăznind să-i răspundă nici un cuvînt".

Am inserat aceste îndreptări cu precizarea că inadvertențele sesizate de nepotul lui Matei Cantacuzino se datoresc documentației din acea vreme, pe care colaboratorul nostru H. Dumitru a utilizat-o. De altfel, în numărul 12/1972 se fac referiri la apărarea pe care Matei Cantacuzino a rostit-o în procesul intentat comunistului Tănase, în 1919, nu 1921, și pe care o amintiți și dv. Cît despre faptul că Matei Cantacuzino făcea parte din lumea bună — în sensul monden dat de clasele stăpînitoare din România acelor ani — înclinăm să credem că nu e nimic greșit într-o asemenea afirmație.

Vă mulțumim, stimate Leon Negruzzi, pentru evidentul devotament și aprecierile pe care le formulați față de revista noastră.

Cristian POPIȘTEANU

Anul acesta revista noastră va organiza nu unul, ci MAI MULTE CONCURSURI cu numeroase premii.

Atenție, deci : pentru a putea răspunde cu succes la întrebările puse PROCURAȚI-VĂ și PĂSTRAȚI cele 12 numere ale MAGAZINULUI ISTORIC pe anul 1973.

CE VOM CITI ÎN NUMĂRUL VIITOR AL REVISTEI

● 16 februarie 1933 — o dramatică zi din viața Capitalei ● Muncitorii din Ploiești formează „coloana solidarității" ● Preotul Alexandru Ionescu, martor al apărării muncitorești ● „Corespondența" lui Alexandru Lăpușneanu cu Sigismund August, regele Poloniei ● Stalingrad — începutul sfîrșitului Reichului nazist ● Ultima zi din viața generalului de Gaulle ● 1889 : „cearta boierească... din Cameră" ● Gustav Augustini — un prieten al poporului român ● Ultima zi din viața unui titan : Nicolai Copernic ● Vîrsta omului — 14 milioane ani ? ● Taina unui inel ● 1940 : André Maurois, corespondent de război

CONTENTS

BARBU T. CÂMPINA „The Most Powerful and Valiant Prince": Mircea the Elder 2
M. FLORESCU, V. NICOLAE The Union of Wallachia and Moldova in 1859 and the Traditions of the Socialist Movement 9
JEAN MAURIAC General de Gaulle's Death 12
CONSTANTIN ANTIP The Origin of a Romanian Book on Partisan Warfare 20
ION BULEI 1876: The Liberal and Conservative Parties of Romania Go to Law 25
GUY RACHET Archaeological Route in Romania 31
RADU MANOLESCU Wat Tyler's Revolt 38
JORDÁKY LAJOS My Conversations with Dr. Petru Groza ..48
• An Unpublished Letter of the Historian Hugh Seton-Watson to Dr. Petru Groza 52
VLADIMIR DUMITRESCU Tirana 1972: Colloquy on the Illyrians 53
JULES MICHELET Notes on the Romanians 60
ION DRAGOMIRESCU Churches in the Brîncoveanu Style ..71
J.C. GRAFT-JOHNSON Old African Empires: Ghana, Mali, Songhai 74
U. VĂLUREANU Bedouin of Wallachian Origin? 82
EMA NASTOVICI 1914: Romania Stands Neuter 89

SOMMAIRE

BARBU T. CÂMPINA „Le prince le plus puissant et le plus vaillant": Mircea l'Ancien 2
M. FLORESCU, V. NICOLAE L'Union de la Valachie et de la Moldavie en 1859 dans les traditions du mouvement socialiste 9
JEAN MAURIAC La mort du général de Gaulle 12
CONSTANTIN ANTIP La genèse d'un livre roumain sur la guerre des partisans 20
ION BULEI 1876: Les procès du parti libéral et du parti conservateur de Roumanie 25
GUY RACHET Itinéraire archéologique en Roumanie 31
RADU MANOLESCU La révolte de Wat Tyler 38
JORDÁKY LAJOS Mes entrevues avec le Dr. Petru Groza 48
• Une lettre inédite adressée par l'historien Hugh Seton-Watson au Dr. Petru Groza 52
VLADIMIR DUMITRESCU Tirana 1972: Colloque sur les Illyres 53
JULES MICHELET Notes sur les Roumains 60
ION DRAGOMIRESCU Eglises de style Brîncoveanu 71
J.C. GRAFT-JOHNSON Anciens empires africains: le Ghana, le Mali, le Songhaï 74
U. VĂLUREANU Bédouins d'origine... valaque? 82
EMA NASTOVICI 1914: La Roumanie reste neutre 89

СОДЕРЖАНИЕ

Б. Т. КЫМПИНА „Сильнейший и храбрейший господарь" Мирча Старый..... 2
М. ФЛОРЕСКУ, В. НИКОЛАЕ Присоединение в 1859 году Валахии и Молдовы к традициям социалистического движения.....9
Ж. МОРИАК Смерть генерала де Голя 12
К. АНТИП История румынской книги про партизанскую войну 20
И. БУЛЕЙ 1876: либеральная и консервативная партии Румынии на суде 25
Г. РАШЕ Археологический маршрут по Румынии 31
Р. МАНОЛЕСКУ Восстание Уата Тайлера 38
Ж. ЛАЙОШ Мои встречи с д-ром Петру Гроза 48
• Неопубликованное письмо историка Гюга Сетон-Уатсона к д-ру Петру Гроза 52
В. ДУМИТРЕСКУ Тирана 1972: дискуссии про иллиров ..53
ДЖ. МИШЛЕ Заметки про румынов 60
И. ДРАГОМИРЕСКУ Строительства Брынковяну 71
ДЖ. К. ГРАФТ-ДЖОНСОН Древние африканские империи: Гана, Мали, Сонгай 74
У. ВЭЛУРЯНУ Бедуины... валахского происхождения 82
Е. НАСТОВИЧ 1914: Румыния сохраняет нейтралитет 89

INHALT

BARBU T. CÂMPINA „Der mächtigste und tapferste Prinz": Mircea der Ältere 2
M. FLORESCU, V. NICOLAE Die Vereinigung der Walachei und der Moldau in 1859 und die Traditionen der sozialistischen Bewegung 9
JEAN MAURIAC General de Gaulles Tod 12
CONSTANTIN ANTIP Die Entstehung eines rumänischen Buches über den Partisanenkrieg 20
ION BULEI 1876: Die liberale und die konservative Partei Rumäniens im Prozess 25
GUY RACHET Archaeologischer Reiseweg in Rumänien 31
RADU MANOLESCU Wat Tylers Aufstand 38
JORDÁKY LAJOS Meine Unterhaltungen mit Dr. Petru Groza 48
• Ein unveröffentlichter Brief des Historikers Hugh Seton-Watson an Dr. Petru Groza 52
VLADIMIR DUMITRESCU Tirana 1972: Kolloquium über die Illyren 53
JULES MICHELET Anmerkungen über die Rumänen 60
ION DRAGOMIRESCU Kirchen im Brîncoveanu-Styl 71
J.C. GRAFT-JOHNSON Alte Reiche Afrikas: Ghana, Mali, Songhai 74
U. VĂLUREANU Beduine walachischer Herkunft? 82
EMA NASTOVICI 1914: Rumänien bleibt neutral 89

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Serviciul Import — Export presă, Bucureşti, Calea Griviţei nr. 64-66, P.O.B. — 2001

magazin istoric

Bucureşti, str. Oneşti, nr. 5 — Sectorul 1. Oficiul poştal Nr. 1, telefon 16 68 72, 15 16 68

REDACTORI: Ioan Dragomirescu, Ştefan Sorin Gorovei, Vasile Şimandan, I. M. Ştefan, Marian Ştefan, Ioana Ursu, Domnica Zavoicinschi
SECRETAR GENERAL DE REDACŢIE: Valeriu Buduru
PREZENTAREA GRAFICĂ: Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR: Anton Tănase

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poştale, factorii poştali, difuzorii din întreprinderi, instituţii şi de la sate. Preţul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti